

आखर

समवालीण राजस्थानी कथाणिया

राजस्थानी सिरजणधारा-दोय

915174

समकालीण राजस्थानी कहाणियाँ

Gifted By
RAJA RAM MOHAN ROY LIBRARY FOUNDATION
BLOCK DD-24 SECTOR-1 CALT LAKE CITY
CALCUTTA - 700 017

सम्पादक चेतन स्वामी

राजस्थानी भासा साहित्य अेव सस्कृति अकादमी, बीकानेर

माल एषपन रिपिया

राजस्थानी भासा सं अकादमी बीकानेर सू छपौ/पसो सस्करण 1990/सगळा इषकार अकादमी रा
भासरण अविठ भारती/मुन्क संधिता प्रिण्टर्स मुनन निवास बन्दन सागर बीकानेर

AAKHAAR (Short Stories of Rajasthan) Edited by Chetan Swami
Rs 55.00

प्रकासक कानी सू

राजस्थानी कथाकारा री अँ टालवी कथावा छापता राजस्थानी भासा, साहित्य अर सस्कृति अकादमी घणी अजस । राजस्थानी री अँ कहाणिया अठ रँ कथा साहित्य मे नूव सिरजण री साख भरै । इण सग्रँ मे राजस्थानी रा जाणीता भाणीता कथाकारा रँ सागँ केई साव नूवा कथाकार ई आपरी कथावा नै रैय नै पाठका रँ साम्है ऊभा होया है, जिणा र सिरजण री सौरम घणो भरोसो दिरावण जोगी है ।

‘समकालीण राजस्थानी कहाणिया रँ प्रकासण री मतो अकादमी री कायकारिणी अर सामान्य सभा रा सदस्या चालू रोवड बरस मे लिया अर राजस्थानी पढेसर्मा साहू ओ आखर नाव रा सग्रह अकादमी निजर कर रँई है । अकादमी इण बरस ‘पोधी प्रकासण योजना’ रँ तहत और ई कई पोथ्या छाप रँई है । सुततर अकादमी धापित हाया पछ आ पैसा कहाणी सग्रह पाठका र हाया म पूग रँयो है ।

पतियारा रागा आ पाथी पाठका नै दाय अबैला ।

सीतळा साहू '90

वेद व्यास

अध्यक्ष

राजस्थानी भासा साहित्य जँव

सस्कृति अकादमी, बीकानर

विगत

सपादकीय दीठ	चेतन स्वामी	7
मैं आप सू कट्टो हू	माधव नागदा	13
आतरो	नद मारदाज	20
मोह	प्रह्लाद श्रीमाली	26
हीरा महाराज	मीठेश निरमोही	34
उलटी डाडी	रामकुमार ओझा	44
घनवीरो	शरणीदान बारहुठ	52
मायलो मिनस	हरीग भादानी	58
सारस री जोडी	हरमन चौहान	63
भायन होबं राखस	यादवेन्द्र शर्मा 'चन्द्र'	79
भेत	सावर दइया	85
सलीब्रेगन	मातचन्द तिवारी	101
पुरसत	भदन सैनी	112

सपादकीय दीठ

समकालीन राजस्थानी कहानी आपरी निज 'साख' पट कई सवाल ऊभा करे जिवा उणरें उद्भव, गति अर विकास सू जुडेडा है। इणरी मौजूदा स्थिति नें लेयन चाव सतुस्टि अणसतुस्टि जँडी दोवू ई बाता होव, पण असलियत सू आपा मुडा नी चुका सका क जुग री रफ्तार मे आपणी कहाणी जात्रा खाडावती चाल रेई हे। अँडो ई नी होवें के आ चाल बदली नी जा सक, सवाल फगत मायलें उद्वेलण अर जुडाव रो होव। राजस्थानी रो जूनो (गद्य-पद्य) साहित्य घणो सिमरघ रेयो है। जव के उण बैला तो साहित्य जाणै जितो प्रचार ई नी पाय सकता, छपण छपावण रा साघन ई नी हा। बिना किणी अेकरूपता री समस्या खडी करचा, अणमीत साहित्य री सिरजन होयो। घणकरे साहित्य री रखाळी वाचक परपरा सू होवती। अलेखू जूनी पाण्डुलिपिया ई उण सिमरघता री साख भरै।

साहित्य री हरेक विधा भिनस र माय वार र साच न उघाड रूप म दरसावें अर आ दोवू भात रे साच रा आतरा नै ई समझाव। साहित्य री सगळी विधावा रो अेक ई लक्ष्य होवता घना ई इण विकासमान भौतिक जुग मे गद्य अेक सबली विधा रे रूप मे प्रतिष्ठित होय रेयो है। गद्य मे कहाणी सबसू आगीवाण विधा है। भिनस री आदू औत्सुक्य भावना सू जुडी इण लाकचावी विधा रा भारतीय वाग्मय म घणा जूना बावड लाधे। राजस्थान माय ता कथा-कहाणिया री लाबी वाचक परपरा रेई है। वैदिक जुग री आख्यान परपरा अठै घणी सुरक्षित रेई। लोककथावा रो रचाव ई दूजो भारतीय भासावा रे करता अठै बेसी ई होयो। लोककथावा री उदेस्यपरकता नें नवारी नी जा सकै, तत्कालीन रचनात्मक दबावा रे कारण ई वा रो रचाव होयो अर उण वगत रा समाज वैवार उणरा कथ्य बण्या। कैवण, सुणन अर चेत राखण री परपरा रे कारण कथानका न वगताऊ बदळाव रे परवाणें बदळ लेवण री छूट ई लोककथावा म दासा रेई ह। आज री राजस्थानी कहाणी रा मडाण ई आपा नें लोककथावा मे ई देखणा पडसी।

राजस्थानी 'बात' रै परपराळ खाळियै नै छोडन नूवी कहाणी रो पर वास पैरणवाळी राजस्थानी कहाणी रो विकास जात्रा लगै टग हि दी ने आधुनिक कहाणी रै सागै ई सरू होई । ठीक सित्तर साल पैली राजस्थानी रा गिणती रा लिखारा राजस्थानी री नव बोध री कथावा र सिरजण माय लाग्या । सुततर रूप सू कहाणिया रो सिरजण करणवाळा आ कथाकारा म शिवचंद्र भरतिया श्री च दराय माथुर, नानूराम सस्कर्ता, मुरलीधर शमा आद की खास नाव है जिका सामाजिक कहाणिया लिखी । राजस्थानी कहाणी रो इण नूवी जात्रा री चाल साव मोळी रैई अर सागै सागै जा कथाकारा मे तारै मुडनै अतीत नै मोहगत दोठ सू देखण री बाण ई रैई । सित्प तो लोक कथावा रो अगेज्यो ई—परिवेस सारू ई आ कथाकारा रो आग्रह यथाथपरक नी रैयो । 'यक्तिगत विरवास अर आदसवाद सू ग्रसित आ कथाकारा रो मूळ ध्येय तत्कालीन सामाजिक विसमतावा नै जोवणो नी हो । बगला अर हिंदी रै कथा साहित्य सू प्रभावित आ कथाकारा कहाणी र नूव स्वरूप नतै सित्प अर मैली रा बदलाव तो किया पण लोक कथावा री रजकता प्रधान सैली बी मे चरह निजर आवती । ओजू ताड नव बोध नै बै सामाजिक, आर्थिक, राज नैतिक परिप्रेक्ष्य मू जाडनै नी देरयो—ओ इज कारण है क आज आपा वा कहाणिया नै बाचन वा रो सिरजण काळ त नी कर सका—तत्कालीन परि वेस अर जरूता नै कहाणिया रो विसय नी बणावण रै कारण व किणी अेक काल खण्ड र साच नै दरसाव कोनी ।

साहित्य अर समाज रो अणतूट नातो रैयो है । समाज माय होवण वाळा बदलाव अर उणरी आखी गतिविधिया साहित्य रा विसय होवै । मार्क्स रा कैवणो हो क 'साहित्यकार री चेतना, सामाजिक जीवन री ई दन है । समाज रो भावनावा, विचार अर समस्यावा रो चित्रण कर साहित्यकार खुद मे अेक छम्टा रो रूप जावै । साहित्य मिनय समाज र सम्बन्ध न मजबूत बणाव । इण खातर कैयो जाव क समाज मे साहित्यकार री भूमिका अेक पौरदार री भूमिका होवै । साहित्यकार जागतोडी आरया सू समाज माथै आवणवाळा व्यतरा रो फलादेस तयार करै अर जनता न उण सू सावचेत करै ।

बदलाव अेक प्राकृतिक अर सामती प्रक्रिया है । परिवेसगत होवण वाळा बदलाव सू मिनस जडा विवेकमील प्राणी सब सू बत्ता प्रभावित होव । परिवेस रो माग अर उणरै बदलाव री चिंता राजस्थानी रा कथाकार कोई खास गिनारै जेडी नी करी । राजस्थानी री नूवी कहाणी रो सस्थात नी उण वगत रै औपनिवेस समाज रा मकटा रा चित्रण करै नी उण सू आगै बपनै राजस्थानी कहाणी रा विकासकात आजादी रै वाद रा समाज रो ई चित्र उकरै ।

राजस्थानी री नूवी कहाणी री विनाम जात्रा रो तुलना हिंदी क दूसरी भारतीय भासाया सू बदान ई नी करी जा सक । जठ हिंदी कहाणी हर

दसक रा आदोलना सू जुडी उठ राजस्थानी कहाणी नै किणी आदोलना री जरूत ई नी पडी । राजस्थानी कहाणी री अवार ताई री विवास जात्रा री पडताल करघा अक बात साफ निगै आवै के आधुनिक वैचारिकता अर प्रति वधता नै अठ अकठ रूप सू किणी हूस र रूप नी लिरीजी । भीत ई कथाकार है जिवा खुद माथ सोवकथावा रै परपराक जादू नै हावी नै होवण दियो । खासकर ओ बदलाव नूवी पीढी रा कथाकारा माय देखण : आवै । नूवी पीढी रा की लिखारा इण आनोस रै उयल्लं मर्त केई कहाणिय लिखी पण राजस्थानी री नूवी कहाणी नै दिसा देवण साहू कोई बात बर्ण बोनी । फेर व कहाणिया फगत बानगी सरूप लिखीजी है—भीत थोडी गिणत मे । आधुनिक राजस्थानी गद्य म बेसुमार सिरजण तो किणी विधा मे न होया । लक्ष्मी कुमारी बूढावत, गोविंद जगवाल, विजयदान देधा, नानुराग सस्कर्ता अर भवरलाल नाहुटा जडा राजस्थानी कथाकारा रो भूळ लक्ष्य लोः कथावा रै सत रज नै बचावणो ई रैयो, लोककथावा रो सिरजण ई किण मौलिक सिरजण सू कमती नी है । लोक कथावा मे वर्णित साच ई का ओपरा साच नी होव पण लोककथावा मे कथानका रो सरलीकरण अक सी। ताइ मनोरजन मोहेस्पता नै ई पूरै । राजस्थानी म हजारू री गिणत मे लाख कथावा रो सिरजण समग्रहण होयो पण—सर्वेक्षण करघा पतो पड के कथ साहित्य री इण समरध परम्परा स राती माती इण समय मे हजार ताइ अर हजार कहाणिया ई नी लिखीजी है । इण सू आपाई के वास्तविकता कोन अक जागृक दोठ या कोडाक हूस री झलक मिलै हिंदी मे प्रेमचंदजी र कथाजात्रा म वारा दीठीगत बल्लाव आपा मरतल जीय मुका—गाधीजी जदसवाद सू प्रभावित प्रेमचंद आगे जाय'र मनोवैयानिक दौड़ नै प्रगति गामी सुर रा सिर कथाकार होयग्या । पण हासताई राजस्थानी कथाकारो जडो विगसाव दर ई निजर नी आवै ।

राजस्थानी कथा लेखण नै, कथाकार गभीर चुनीती रै रूप नी लिया । विया आपा गिणावण नै दो-ब्यार कथाकारा रा नाव गिणा सका हा पण अक मोटी अर समरध परपरावाली भासा रै खातर आ गिणत साव ई थोडी होव । इण कारण राजस्थानी कहाणी नी मुख्य धारा स जुड सकी, नी कट सकी । कथा कहाणिया सांस्कृतिक इतिहास ई हाया करै है पण, राजस्थानी रो समूचो कथा साहित्य वाचन ई आपा किणी अक वगत र समूच दौर दायरा, समस्यावा, स्थितिया, प्रस्थितिया रो निवेड नी निकाळ सका । बीचली पीढी रा कथाकारा नै आपरी तारली पीढी र रचियाड कथा साहित्य सू कठ न कठ असहमति रइ तन ई राजस्थानी कथाकार अनाराम सुदामा उण कथासाहित्य नै नामजूर करता लिख—'व घणकरी पुराणी खुरचण खाय र जीव । वतमान री पूर्ति अतीत सू थोडी ई हुसी ।

नूवी पीढी र कथाकारा साम्हें तो वेई भात री चुनौतिया साम्हें सीग माड लिया । अक कानी साठ रें दसक सूपली रा कथाकारा री देण अर दूजी कानी खुद रें नतै राजस्थानी कहाणी रा तूवा आयाम प्रगटावण री चुनौती । पूर्ववर्ती कथाकारा री देण साहू इण पीढी मे कोई अणभावतो उछाव होवै वा बात नी हो । नद भारद्वाज लिख्यो—‘आ सगळा री अक बधी-बघाई सीव है । वी सू आगे बघर आपर आखती-भाखती न निजू निजर सूपजोखण री बाण आ लोग म कोनी आई जिको क आज री कहाणी री सही विसय है । समकालीण कहाणी री कथ्य अर कथण री ढाळो आज जीवन सूप आगा पाछो रैवै तो वा कहाणी समकालीणता रें सदभ म खरी कोनी उतर ।’

समाज री मुख्यधारा सू कटण रा आरोपा सूप हिन्दी री विकसित कहाणी रें धार नी है, आज ई हिन्दी कहाणी नै आपरी पिछाण वास्तै बगत बगत—सर उठण बाळा सुवाला रा पडतुर देवणा पड अर घण ऊँच सुर मे आवत गतिरोध न नकारणो पड पण राजस्थानी कहाणी री अवारसाई री विकास जात्रा अक ई सवाल ऊभो कर क भला ई वा अक ‘सावकीज्योड परिवेस’ री कहाणी रई—भलाई इण भायें फगत ग्रामीण मवेदना री कहाणिया जडा लेवल बम्पा होव पण काई राजस्थानी कहाणी इक्कीसवी सदी मे पूगत अटावर भाजतै समाज भाय जीवनवाळा मिनख अर उणर सरोकार री हिमायत कर ?

नतिक मूल्या भाय सासता बदळाव, सांप्रदायिक उणमाद, बचारिक विखडन भिस्ताचार आतक, बग विखमता जडा सवाल आज आखी सिस्टी र मानखा नै फफेड रैया है—अँठ मे साहित्य क कळा रें छेतर सूप जुडभ हरख बुद्धिजीवी न आपरी अस्मिता रें बचाव खातर-समन्वीता अर पिछाण जडी दोतरफा लड़ाई लडनी पड रई है ।

सचार जुग मे मिनख मिनख र नड तो आयो पण ओ नडास भौतिक है—जिको निरतर आतरिक नडास न क्षतिग्रत कर रयो है । बेगवान समाज रा चिंतन अर मूल्या मे ह्रास रो धनत्व घणो होव तो काइ इणरी जिम्मेवारी, समाज रा जागीबाण केईजण बाळा चिंतक, विचारका साहित्य कारा अर कलाकारा री नी हवाई ? अक नूव समाज री सरचना री जिम्मेदारी तो आ री ई होव । काइ—राजस्थानी कथाकार आपरी इण घण महत्ताक भूमिका पट सचेत है ?

बदळतै चौफेर (परिप्रेक्ष्य) म राजस्थानी रा नव बोध सूप जुडभा केई कथाकार है जिका इण नतै थोडा सचेस्ट लाग रया है—पण बात असल इती इज है कें वे इण सीगें बितरा प्रतिबद्ध है नै राजस्थानी कथा साहित्य म आय ठैराव म व किण भातरी घघूनी देवणी चाव आ ता बाने ईतै करणी पडसी । राजस्थानी रा समकालीण कथाकारा सूप आपा किणी तरें रो आम भरोसो राया तो आ काई माही बात तो नी है ?

म्है आप सू कट्टी ह

माधव नागदा

आनद पदरा दिना रै दूर सू आज घर आया। शीला की बोली ई नी। जानद मान मनवार करण लाग्यो।

‘काई राणीजी मुंडा कीकर सुजाय राख्यो है?’

‘कृण वोले आप सू?’ शीला जाख्या काढी अर गाल फुलाया।

‘क्यू-क्यू म्हास जैडी काई गुस्ताखी हायगी?’

‘दस दिन री कय’ग गया अर आया जेक पखवाडा सू। वहीर होया पूठै म्हनै ता भूत डज जावो। जेक हिवकी तक नी जावै।’

‘हिवकी रा काइ देख म्ह मुद ई आयग्यो।’ आनद शीला री जाख्या मे जाख्या नाकी अर गुलात्र जैडो चरो हवळिया म भर लीघो।

‘पापा आयग्या पापा आयग्या।’ राहुल कमरा म बइतै राग सुणाई। शीला हडबडाय’र दूर छिटकगी। आनद यू परगट कियो जाणै निरास हायग्यो। फेर की पळट र राहुल नै गोदी मे उठाय लीघो।

‘आइये मिस्टर राहुल उफ प्राइवेट जामूस उफ बड।

‘पापा म्हारै काइ लाया?’

‘धारै लायो हू अेक ननी-सी गुडिया।’

‘और?’

‘कार।’

‘कार री नाव सुणताइ राहुल री आख्या मे चमक दीडगी। आनद अटेची सू तिकाळ दोबू खिलीणा राहुल नै थमाय दिया।

‘जाओ बेटा, बारै चौक मे कार दीडावो अर गुडिया नै धुमावो।’ आनद शरारत म शीला कानी देखा।

‘धणा खराब हो। राहुल नै बार क्यू भेजा—म्हन सै ठा है।’ शीला आनद री बडाई कीवी।

‘यू रूस्याडो है न, राजी ता करणी पडमी।’ आनद शीना रो हाथ घामतो बोल्या।

‘छोटा भगवान रात बिण गान् बणाई है?’

‘घणा दिन होयग्या है।’ आनद रै बठ म नरमाई उतर आई अर आग्या म प्यार रो सागर हिनारा लवण लाग्यो। उण आपरा दाबू हाथ क्षीला रै बापा माय भेल्या।

‘ऊस ऊस म्हारी मम्मी ए। राहुल नै पापा री आ हरवत सैण नी हाई। आनद शट दूर हटग्यो। शीना जीम निवाळी र अगूठो हिनार बी नै छिजायो।

काइ है रे? आनद की चमछाय र राहुल नै पूछियो।

‘म्हारी मम्मी ओ।’

धारी ई तो है म्हैं बढ कंबू कं म्हारी है, पण धू अठ कीबर? म्हैं कया नी बारै जाय र सेलो।’

‘म्हारै मिठाई कय नी लाया? राहुल माग पेस करी। आनद छारा री चतराई साथै मुळक पडियो।

‘शीला धारो छोरो तो घणो सैतान निबळयो।’

‘बिल्कुल ई पापा जैडो है।’ शीला शट पडूतर दियो।

राहुल शर्माजी रो घणो फूटरा टावर है। है तो नैनोसीक। हैला कोई तीन च्यार बरस रो। पण बी मे भोलपण, चचलता अर हाजर जबाबी रो अँडो मेळ है क आनद शीला तो काई वा री मित्र मडळी नै ई राहुल घणो वाल्हो लागै। ऊजळो ऊजळो फूल जैडो मुखडो। मोटी मोटी कबळ री पाहया जैडी पलका। साफ सुपरी आरया अर आग्या मे जिग्यासा रो अकूत भडार। वो चौफेर यू घाव सू देखै जाण बीनै हर चीज सू गरो अपणापो है। वो हर चीज र बारै मे पूरी-पूरी जाणकारी लेवण री खूब कोसिस करै। पापा नै भात भात रा सवाल बूझै। भोळा भोळा, छोटा-छोटा। केई वळा तो केई सवाल रा पडूतर ई नी सूझ आनद नै।

रात पडती अर राहुल री आरया तारा ज्यू टिमटिमावण लागती। बीर सवाला रो सिलसिलो सरू होय जावतो।

‘पापा आकास मे तारा कुण चिपकाया?’

आनद नै भारी भरकम बिग बैंग थ्यॉरी याद आवती पण वो कँवतो—‘बिटा धार जडा नैना-नैना टाबरिया जद मुळक तो असमान मे फूल उग। ओ व इज फूल है।’ आनद रै मन म कविता उमण लागती। पापा री बात सुण राहुल मुळकतो अर आसमान म फेर ओक नूवो तारो परगट होवतो।

‘मम्मी तो बँव भगवान बणाया ।’

आनद धोलो होय जावतो ।

राहुल फेर कुरेदतो—‘पापा आपा तारा कने पूग सका ?’

‘नी बेटा घणा अळया है ।

‘तारा कने कोई नी जाय सक् ?’ राहुल थोडो निरास होय’र ब्रूमतो ।

‘जाय सक् ।’

‘कुण ?’ छारा री आख्या जिग्यासा अर खुसी सू फल जावती ।

‘आपारी निजरा ।’

‘निजरा सू तेज कुण दोडै पापा ।’

मिनख रो मन ।

‘मन काई होवै ?’

आनद निरुतर होय जावतो । राहुल थोडो जेज अणधोल रँवतो फँर घणै ठाठ सू बोलतो, ‘म्हे स सू तेज दोड सकू ।’ आनद रो कालजो ठाठो होय जावता क छोरो महत्वाकांक्षी निक्कली ।

राहुल री तो आज नीद गायव है । पापा आया है नी आज घणा दिना सू । अठिन पापा है जिको घटा भर सू बाट जोय रया है उणरै सूवर्ण री । शीला ई घर रो आखो काम निवेडनै सोयगी है पण वी री आरया म ई नीद कठै ?

आनद अर शीला र बीच सोयोड राहुल री कमेटरी चालू है—‘पापा अब तो म्हे रामजी बा रें घोड सू ई आग दोड लू ।

रामजी बा इण कस्वै रो तागावाळो है । घोडो इतरो मरियल है कै सवारिया पैदल जाव तो रामजी रें तागा सू ई पैली पूग ।

‘स्याबास, अब सूय जा ।

‘और बताऊ पापा ?’

‘फैरू काई बतावणो रँग्यो ?’

‘हे SSS, म्हे पचास ताइ गिनती ई सीखग्यो—बोलू पापा ?’

अबार नी, कालै सुणार्जै—म्हन तो नीद आय रँई है ।’ आनद माढाणी उचासी लाई, आख्या भीची । शीला आनद री इण परेशानी मायें मन ई मन मुळक रँई ही ।

‘सुणो पापा, वन टू, ग्री, फोर, फा SSS

क्यू लपर चपर कर है—सोय क्यू नी जावै ।’ आनद नराजमी जताई ।

‘बोलू ई नी—पापा सू । राहुल रा होठ फरुकण ढूका । वी री आख तळाया डवाडव भरीजगी । मुडो मम्मी र पल्ला म लुकाय लियो । आनद नै राहुल रो ओ रूप

घणो ई लुभावतो । कितरो बबळो होवें टावरा रो मन । चरा माथ कडा-वडा रंग उभर आवे । जाणें चरो नी होय अक स्पेक्ट्रोस्कोप होव जिवा मन म उठण वाली भाव तरगा न तत्काळ दरज कर लेव । भाटा मिनसा ज्यू टावर चलाव योडा ई होव मन माय की अर चरा माथ की ।

राहुल ! आनद नरम पडग्यो ।

‘बोलू ई नी । आप म्हनै लपर चपर क्यू काद्यो ?’

‘अव नी बँवू, मम । कालें पार बढिया मॅद लामू ।’

मच्छी लाबोला ?’ राहुल क्षट पापा कानी मुडो कर लियो ।

‘हा जरूर, अवें सूय जा ।’ आनद राहुल री पप्पी लेय’र नम हाथ सीला न ई लपेट लीधी ।

‘काइ करो हो, छोरा न सोवण दो नी, कालें आसा मोहता मे हाको करतो फिरसी । ठा कोनी अकर । बीता आनद रो हाथ हवळ-नी छेड छिटकायो ।

‘म्हनै नीद आय जावली पण थारो छोरो उधम मचामा करैला । राहुल बेटा अवें नीद काढ । थारें म्हें वान मिठाई लावूला ।

‘जरूर लावाला ?’

‘हा, जरूर, पण थू चुपचाप सोवला जद नावूला । बोल्थो तो मिठाई गळगी समझज ।’

राहुल छानो मानो सोयग्यो । शीता की री पीठ अपथपावण लागी ।

आनद ताई काइ करै, वम । पगाधिया फिर । बी रँ मन मे रँय रय न जा बात उठ बँ काल पाछा जावणा है । साली इण टेडिंग कम्पनी री नौकरी ई जीव रो जजाळ है । आज मारवाड ता काल गोडवाड । भवता फिरो हिडकपा गडक री ज्यू । इण पार्टीं सू सोदो पटावो जित वा पाणी मे बैठज्या । फेर किस्मत मे गुण जस की नी । मालिक ई वढ्या रो बाप । बी र ताना रो तरबस कदई खाली नी होवें—‘मिस्टर आनद जा कोई सरकारी नौकरी नी है व घर जवाई वण्णा सूता-चठपा मोजा माग्गा करा । अठें तो काम लारें दाम है । जवकाळें पचास हजार रो सोदा पटणो चाइज, भल ई बीस दिन क्यू नी लाग जावें ।

यो सोदा पटा पटू नैं आव क अव तो थोडा दिन घर रस्या । पण आफिस जावता ई वास फरमाव— ‘वेल मिस्टर आनद । काल आपन फनाणी ठोड जावणो है । ■ महीणा सू पेमट अटक्या पडग्यो है ।’

अम मारन मिस्टर आनद न रोवा जाणो पड च्यार गो किलोमीटर छेडें ।

आज ई थू इज हाया । पदरा दिना सू भवतो भवतो आयो क अव तो थोडा िन घर इज्जाय कराना पण आफिस जावता ई वॉम वरम माथे भाटा पटवया—

‘आनद, कल तुम्ह जयपुर जाना है ।’ स्मा मूड ऑफ हायग्यो । रई-सइ कसर राहुल पूरी करै है ।

‘शीला, अबे ता इण सैतान री पूछ नै नीद आई व्हेला । यू अठीनै जा जा ।’

शीला उठण लागी । राहुल करडाया, ‘ऊ ऽऽऽ मम्मी म्हनै छाड’र मती जाइज ।

‘धतेरें की । आ बिणी रागस री अवतार तो नी है कठै ?’

राहुल मम्मी न बाठी पकड लीवी । आनद री उतावळापण खीज म बढळग्या । अक ता पदरा दिन री जुदाई, फेर छोरा री छगछगमळाया ।

‘अर जोगमाया, झट सुलाव इण तपती न । परमात्या म्हन धंगो उठणा है ।’ आनद आकरो होयग्यो ।

‘कीकर सुषाणू ? गोळी दू काइ ?’ शीला लाई बुरी फनी । आखो दिन घर गिरस्ती री चक्कर अर अब राहुल री घाई नै सायबजी री चसवाई । कर तो काइ करै ।

‘मेलहै नी अक कनफडा म खाचन हाफै ई सूय जासी ।’

राहुल की नी बाल्या । बी नै ऊय आवण लागयो ही । शीला थोडी बँळा बी नै थपकायो । पछ धीरेक-सी बी रा ननो कवळो हाथ आपरै हाचळ सू हटाय’र छेटी मेल्यो । हौळ हौळ, डरती डरती, चोरी चोरी उठी क कठ ई काची नीद सू जाग नी पडै, कठै देख नी ले । आनद री दिल अणयाग आणद सू धडक्ण लागो ।

‘आयजा राणी, आज रा जगरा करला, बालै म्हनै पाछो जावणो है—हफताभर साट ।’

शीला आनद र जावण री बात सुणता ई बुझगी ।

‘आप इण कपनी नै छोड क्यू नी देवो ? दूजी देखो नी काई नौकरी । इण मे तो जिनगीणी दौड भाग मे ई निकळ जासी ।’

‘म्है ई इणनै छोडणी चावू पण काई करू । आजकाल मनचाबी नौकरी मिलै ई कठै है । आ मिलगी जिकी ई घणी बात है । अब यू आयजा । फालतू बाता म रात गमावणी ठीक नी है ।’ आनद बी न समेट लीवी अर बावळा री दाइ नेह लुटावण लागो ।

‘आज तो यू घणी रूपाळी लाग है ।’

‘पण, पैली लाइट आफ करण दो । तपसी जाग जासी तो मुस्बल कर देसी ।’

‘फेर म्है धारो रूप कीकर निरखूला ?’

‘छोरो घणा ध्यान राख । छांटो जितो ई खोटा है । अक दिन कबै क यू म्हनै रात म नीद आवण दे र पापा र पलग साथै परी जाव अर म्हन कबै क बायल्लम गई ।’

‘अच्छा इतरा बड है ?’

‘ऊऽऽ ऊऽऽ ।’ राहुल हात्यो । पसवाडो फारचो ।

‘छोरा जाग जावेतो । झट लाइट आफ वर द ।’

आनंद यू चिमक्या जाणं राहु चार होव अर राहुल पुतिस । शीला लाइट आफ वर दीवी ।

इणीज बळा ठा नी बाइ होया, शीला रा पग लाग्यो वं बाई सपना दर्या, राहुल चिरलावण लाग्या, ‘मम्मी, मम्मी ।’

आनंद रो स्ता आणद वपूर होमग्या । शीला नाछवा हायन आनंद कर्न पडगी ।

‘ए बेटा । मम्मी बायरूम गो है । अगार आय जावें थू चुपचाप सोय जा ।’

‘बायरूम नी गो । मम्मी आव नी ।’ राहुल कुरलायो । आनंद रा पारो धरमा मीटर तोडण लाग्या । बी न लाग्यो वं राहुल एक खतनायक है, जिका बी र अर शीला रं प्यार किच्चे भीत ज्यू उभो है ।

‘मम्मी आव नी ।

‘सो जा छानो मानो । बाबा आया है बारें, पक्क लेवैला । हाऊ हाऊSS ।’ आनंद राहुल न डरावण सारू आवाजा काढी ।

‘कोई नी । आप इज तो वाला । मम्मी आव नी, म्हनं तिस्स लागरी है ।’ राहुल ठिणकणी जारी राख्यो । आनंद नै की नी सूझ्यो । बी हाय साम्बो करता ई धवाक धवाक दो च्यार भेल दीवी ।

छोरा नै क्यू मारो ? ओ तो अणसमझ है ।’ शीला कया ।

जा, थू ई भाग जा छोरा कर्न । म्हनं सोवण दे साति सू ।’ आनंद बिफरपा ।

शीला जायंर राहुल नै छाती सू धिपका लिया ।—‘सो जा बेटा । मत रो ।’

आनंद न लागो क शीला रो गळो भरीजग्यो है । सग रात बी नै नीद नी आई । राहुल रा निसास बी रें काळजा नै चीरता रैया । छारा रा हबक हियो फाट हो । शीला रो घडी घडी नाक मुडकणो पछतावा गी बळती लाय मे पूळो नाखतो रयो ।

परमात जानद देरयो कं शीला रो चरो उदास है । उदास अर सात । ताण तफान गया समदर रा पाणी । जारया राती चुट । अठिन राहुत आनंद न देख मम्मी री साडी मे लुकलुक जावनी । बी गे उजाम मरयो चंरो घुघळायग्यो अर आरया रा पाणी सूखग्यो । रात भर जाणं कितरा मोतीडा उणरी जारया सू झरग्या । जे वो थोडो धीजो राखतो तो आ नौबत नी आवती । फालतू ई मतीरें न बिसलूवो बणाय दियो ।

आनंद साच्यो क पला राहुल नै खुस करणो बाइज । शीला ता अपण आप होय जासी ।

‘गुडमानिग राजा बटा ।’

राहुल की नी बोल्थो । बस, देखता रयो आपरी सूजी-सूजी आख्या सू ।

‘अच्छा, आज थार गेंद लावणी है नी बोल कितरी बड़ी लावू ?’

‘म्हार नी चाइज गेंद । राहुल खादा उलाळया ।

‘अच्छा मिठाई ?’

बी फेर खादा मचकोडघा अर नीच रा हाठ लटकाया ।

‘म्हें आज जपुर जाऊला, बाल थार काई लाऊ ?’

‘म्हार बी नी चाइज । म्हनै रात म मारियो वयू ? म्हें आपरें काइ कीधो ?
राहुल रुआसो होयग्यो । आनद इण भाळामाळा निरदास सवाल सू पाणी पाणी
हायग्यो । बी नै लाग्यो क रात भर रा रोक्कोडो आसुडा रो बाघ अबै टूट जासो ।

‘म्हन माफ करदे बेटा, अबै कदै ई नी मारु थन ।’ बी राहुल नै ऊचाय लियो ।

‘म्हें आप सू कट्टो हू ।’ राहुल जीवणा हाथ री सं सू छाटोडी आगळो आनद
साम्ही कर दीवी । शीला बाप बेटा रें इण मिलण नै देखें ही । पण, आनद शीला सू
निजरा नी मिलाय सक्यो । बी राहुल न नीच उतारियो अर चुपचाप बाघरुम म जाय’र
मुडा माथे पाणी रा छाटा मारण तागो ।

□

आतरो

नन्द भारद्वाज

सगाई अर ब्याव बीचलो आतरो इतो कमती रया के उणन ओरू की जाणन रो मोको ई नी मिळधा। असवत गाव रो बूढी बडेरियार सुर म चाणचक वापरतो नूवा हमदरदी सू उणन बम तो अवस होयो, पण फेर आ ई सोच'र धीजो धार लिया क माईत जिको की करे, ओलाद रो भलो सोच र ई करता होवला।

छैवट वा घडी पण आयगी। उणन रीत कायदे सू चवरी मे लाय'र बिठाय दी। मन रे किणो खूण मे आ इछा आखीर ताई बणियोडी रई क फेरा लेवण सू पली उण अणसैधं भिनख नै वा अंकर देल जबस लै, पण धीनणी रे मोटे किनारीदार परवस अर मोट घुघटे र पार की देख पावणो ओखो हो। उजासर र नाव माथ चवरी रो मळ र अलावा पगत दो लालटेणा ही, जिकी आखती पाखती री भीता मे टगियोडी ही। चवरी मे राटयोडी समिधा स निसरतो धुआ सीधो उणरो आरया कानी आव हो। जावती सरसी रो ठाडा असर पण हवा मे कायम हो, अर धुअे र कारण इण भात जा धुटीज रैयो हो के लिलाड रो पसेयो जर आरया रो पाणी रळ मिळ'र इकसार हाय रया हा। कोई दूजो मौको होवतो तो वा कदेई ऊठ'र अळगी होय जावती। बडियाजी रो सीख मुजब वा चवरी म वाठ री मूरत बणियोडा बैठी रई। अंकाध बार अमूर्ज म घासी कर गळो साफ करण री इछा ई होई, पण उण जतन सू घासी नै कठा म ई मास ली। पडितजी हयळेंबे र जोळावे पली दफे जद कन बठय अणसैध मोटयार रे हाथ मे उणरा बचळो हाथ पकडायो, ता अंक ठाई जर खुरदरे परस सू उणरी र'आळी सी ऊभी हायगी। फेरा री पूरी रस्म रे दरम्यान वा खुदन उण खुरदरे बघण मे बधियोडी-सी मैसूम करतो रई। पडितजी अंक खास तर र पूजापाठी लैजे म मनीचार करता रया अर उणरी मूठ रे लारे गाव घर री लुगाया गीत गावती रई। चवरी र अंक पसवा काकी अर काकोजी गठजोडा करियोडा बैठा हा। वाने इण रूप म घठा देल'र फट अंकरमी वा मा नी होवणे र लखाव सू बिलखी पडगो अर उण मोटे घुघट म भते ई उणरी आम्हा सू आसू वंण सागम्या जिका जाण किती जेज ताई बचता रैया। काकजी रे करव सभाव अर सके रे कारण कने बठी सायणिया ई अवाती-सी बैठी रई। अंकाध बार काकजी एसर फुसर मुणता ई वान उवराय दी ही, सो वा ता अवाली रंण म ई गार समट्या। फेर पूजा-पाठ, फेरा, सबरा गळदान अर गीता र बिच्चै कद उणर भाग रो निपटारा होयग्यो उणन बोई सुघ नी रई।

चवरी रा नाम बगो ई सतट्या। घर रे वारणे पूया गठजोडा सुत्यो अर

गीत गावती लुगाया उणन पाछी आपर साथ जागण म ले आई । गीत पूरा हाया उणन पाछी उणी अधार ओरें म पुगाय दी, जठ बी घडी पैली वा बीनणी रें रूप म सजाइजी हो ।

वा आगण विछायाडी राती माथ बठगी । भीतर आळ म जगत दीयें र पीळें उजास म वा घणी जेज ताइ भीत माथें मट्टियोडा माडणा देसती रेंई । छंवट उणरी छाटकी भाभी पाणी रो लोटो लेय र आइ अर फर उणन मनवार कर पाणी पायो । घर म पगत वा भाभी ई अंडी हताळू ही जिवी उणरी मनगत न आछी तरें समझती । वारें आगण म लागी रो आवणो-जावणा जारी हा । स्यात् जान न जीमावण री तयारी हाय रेंई ही । चवरी रें धुअें अर अमूजें र कारण उणरा मायो भारी हो, जो हळको करण सारू वा पोडी जेज उणी विछावण माथें आडी होयगी अर पी पळा म ई उणरी आप लागगी ।

भाभी रें चचेडण सू जद पाछी जाग्य खुली ता वारें आगण म लुगाया रो हावा सुणीजें हा । बिच्च बिच्चें जीमण परोसण वाला ग्रामा अर बाहिरिया लिया घूम रेंया हा ।

‘इत्ता बैगा ई सायम्या गीतावाई ?’ भाभी हसती पकी पूछ रेंई ही ।

हा, यू ई थाडी आस लागमी भोजाई ।

‘आछा, चाला उठो, रोटी जीम लो ।’

‘नी, म्हनं भूय कानी ’

‘अबै उठा, जित्तो धारो जी कर । दस्ता, वारें आगण म धारी भोजाया अर साथण्या थाली माथें उडीक रेंई है । भाभी री मनवार नें वा घणी जज नी टाळ सकी अर उठ र वारें आगण म आयगी । वारें लुगाया रें बिच्चें अेक थाली माथें उणरी कडूव री बैना अर भाजाया उणन उडीकें ही । आज पैली दफ घर म उणनं कोई यू मनवार करनं जिमावें ही । उणनं वावेइ भूय मैसूस होई अर फेर जीमती-जीमती खुद म ई बिलमगी ।

आधी रात न जद सगळें घर मे सायती ही, उणनं भोजाया अर साथण्या असफल करती वनं ई काकंजी र घरा ले आई जठ नूव बणतें आसरें म पलग बिछियाडो हा । आगण मे चाद री चानणी रें कारण आसरें मे ई हळको उजास हो । वा बोली-बोली पलग वनं आय र ऊमगी । भाजाया उणनं उठें पुगाय'र पाछी वारें आयगी ही उणरी ईछा हाई क वा ई वारें साथ पाछी उठ जावें, इतें मे आसरें रें धारणें मे उणन माय आनत मिनस रा भळका पडियो अर वा सरम अर सबै सू खुद म ई सावकीजगी । घर मे स्यात् और कोई कोनी हा, सगळा घरवाळा व्याव वालें घर म ई हा । जिवी लुगाया अबार उणनं जेकली छाड र गई ही, वारें गळी म ओजू ताइ वारें हसण-बोलण री आवाजा सुणीज ही । वा हौळ-स उणरें वन आया अर फेर बिना की बोत्या पलग री अेक ईस माथें बठग्यो । वा उणी भात आपरी ठौड ऊमी रेंई । सुर मे मिठास अर नरमी सू उण पूछया—‘यू ऊमी नित्तोक जेज रेंवैली, आव, सावळ बैठ जा ।’

वा जठ ही, उठे ई आगण माथे होळें-सी वेंठणी ।

‘नी, उठे नीच नी, अठे ऊपर जावा । म्हार वन ।’ उण हाथ बघाय उणन ऊपर वेंठण री मनवार कीवी ।

‘म्ह अठे ई ठीक हू ।’ वडी मुस्कल सू वा इत्ता ई वान मकी, पण धणी री घणी मनवार अर जिद रा वा विराध नी कर सकी ।

वो होळें सी पलग माथ लेटग्यो अर उणरें कवले हाथ नें सेंळावण लाग्यो । उण कोई विरोध नी कियो अर होळें होळें उण अणजाण परस सू वा अपणापा मसूम करण लागी । उणर सबेत सू वा ई सोयगी । वातचीत अर सुर-सुभाव री नरमाई स वो उणन आछो लागण लाग्यो, साथे ई घाडा उचरज वण हायो व उण म मोट्यार-सी ऊतावळी रो कोई भाव कोनी हो । उणरें बोलण रें लेंजें मे ई अंक खास तरें री सुरताई ही । वो घणी रात ताई आपरें घर अर खानदान वावत उणन वतावतो रयो । वा बेमन सू सुणता-सुणता ऊपण लागी अर छंउट उणरी आल लागी ।

आल फाट्या जद उणरी आल खुली अर पती वार भर-निजर आपरें घणी रो उणियारो देट्या ता उणरें मुडें सू चीस नीकळती-नीकळती रयगी । वा हाव-वाक-सी की जेज उणरें साम्ही देखती रई । वाई पतीस चाळीस री ऊमर पार करतो वो मिनख अब उणरो घरघणी मुकर होय चुक्यो हो । नोद मे उणरो उणियारो थोडो औरू विडरूप-सो होयग्यो । माथे ऊपरअघपावयोडा सा बिखरघाडा बेस, बिडी अर तमाखु पीवण सू काळा पडियोडा हाठ अर पक्का गेहुको रग । हाया पगा री नाडिया उफस्योडी अर खुरदरी ह्याळिया । घणी रें रूप मे मिली इण माणस मूरत नें देख र वा घबरामगी अर अेकाअेक पलग छोडंर छेडे ऊमगी । उणनै मबळ-सी आवण लागी । वा आसरें रें बिच्च रुपियोडें थाम रा स्सार । लिया कुण-जाण किती जेज ताई उण सूत माणस नें फाटयोडी आट्या सू दखती रई । छवट वारें आगणै म कोई रें आवण रा पग वाज्या अर-हळकी धासी सुणीजी । बारणै साम्ही देखण र साथ ई कवळें पूगती भाजाई दीखी । वा सभळ र भारी मन सू वारें आयगी अर भोजाई र काथे सू लागंर बिलख पडी ।

गीता री सुबक्या अर भोजाई री धीमी आवाज सू स्याव् माय सूत नरसाराग री नोद खुनगी ही । उण उठंर खखारो कियो अर तुरत गाभा-वगरट्या पेर आसर सू वारें आयग्या । वारें कनकर नीसरता उणर उणियार माथे शेंप साफ निगै आवे ही । उणरें घर सू वारें निकळण रें साथ ई गीता बसक्या भरती पाछी आसरें माय उठगी अर थाम री स्सारो त्रयती फेर बिलखण लागगी । उणरी हालत अर बिलखणो देख र उणरी भाभी री आट्या ई गोली हायगी । वा घणी जेज ताई उणनै थ्यावस बघावतो रई, पण वा जाणै ही क गीता रें मन री पीड नें मिटावणो अबे इत्तो आसान काम कोनी हो ।

सूरज जबे आधूण वानी ढळण लाग्यो हा । दिनूगें सू अवार ताई रा सगळा रीत-नायदा अर नमचार मे वा अेक निरजीव जिनस दाई माय स वारें अर वार सू माय पोरीजती रई । नो वाई उछाव अर नो पिछतावो । वा आपरो आगलो-पाछलो सगळा सरतर दग चुकी ही । पसद-नापसद रा सगळा सवाल अब अवारय होय

चुक्का हा । दिनूगै जद पितरजी री घोक् साह् उणनै धणी रै साथ बठाई, तद उण आपरै
 वीण धूघटै री ओट सू अणचोत्या ई उणरो चरो अंकर औरू देख्या हा । वो उदाम हो ।
 म बीद रा गामा मे उण बगत उत्तो कठरूपण बोनी दीरया । उणनै आपरै दिनूगै
 रै आचरण माथ थोडो अपसोच ई होयो । दोफारा की जेज वा फँर सोयली, उण सू
 अबै की जी पण हलको होयग्यो हो ।

विदाई री बेळा जद गाव री लुगाया 'सोख' उगरी तो अणचोत्याइ उणर हीयै
 री पीठ कठा अर आह्या रै स्सारै वारै आयगी । जिण 'सोख'न आपरी साधण्या रै
 साथ वा रळी अर वाड सू गाया करती ही, उणरा बोला म भरियाडी वदना न आज
 उण पैली दफै मैसूस कीवो—

आवा पावा अे आवली,

अे, इतरौ घायल कँरो साह, छोड'र बाई सिघ चाली ।

11.363

9/5/92

लुगाया रै अंकल-सुर अर उणर दोरै बिलखणै सू अंक अजब कहुणा उपजाऊ
 माहौल बणग्या हो । आस पडोस री लुगाया अर उणरी साधण्या इण रावणै रा असली
 मरम जाणगी ही । सगळ्या री आह्या गेली ही । जद बेटी बाप र साम्ही पूगी तो बूडा
 जीयाराम आपरै हीय माथे बाबू नी राख सक्यो । मायलँ अपराध-बोध रै कारण उणरी
 जवान जाण ताळवै सू चिपगी ही, आखती-पाखती ऊभा लोगा किणी भात समझा बुझा'र
 बाप-बेटी नै अळगा किया । आई हाल दोनू भाया अर भोजाया रो हो ।

पौर रात डळिया घरात उणरै सातरै बरवाळै पूगी । चार ऊट गाडा माथै
 सफर किता बगो घटग्यो, उण नै पतो ई नी लाग्यो । बरात गाव र गौरवै पूगता ई
 आगण मे चैल पैळ माचगा । कडख डोल घुरीजण लाग्या । लुगाया बघावो गाय बीद-
 बीनणी न घर रै माय लिया । बघावण री रीत पूरी होया बीद-बीनणी री गठजोडो बडो
 होयो अर बीनणी नै गाव री छोरघा अर लुगाया ओर रै माथ लेयगी । ओरो पासा
 मोटो हो अर-माय तीनू कानी री भीता री मोरया म दीया जुपियोडा हा । बारणै रै
 जीवणी कानी भीत माथे हाथ रा छपा अर भात भतीला माडणा कोरियाडा हा । उणी
 रै वन बाजोट माथ लालटेण जयै ही ।

लुगाया अर छोरघा नवी बीनणी री उणियारो देखण री ऊतावळी मे ही, पण
 गोता धूघटै नै कस'र पकड राह्या हो । इत्तै म दा लुगाया उणरै कनै आई, अे दोनू
 उणीरै गाव री धीवारघा ही—पाह् अर तुळछो । पाह् उणरै अळगलँ गर्न सू वैन ही ।
 वा दूजो लुगाया अर छोरघा नै थोडी जेज साह गोता वनै सू आ कँय'र अळगो मेल दी के
 बीनणी न थोडी वीसूणी लेवण दो—भुडो दिखाई री रीत दिनूगै होसी । मू साईनी
 छोरघा वास्तै अँडी कोई बढिस कोनी हावै पण पाह् र आकरै सुभाव नै सगळी जाणती,
 इण वास्त वँ अळगी होयगी । पगत अंक च्यार पाचेक बरस री नैनीसी छोरी वारणै
 रो स्सारो लिया, डरू फरू-सी ऊभो रई । पाह् उणनै आपरै कनै बुताय ली—अरे अँडी
 आ प ना ! देख तो, आज कुण आया है ?

तुलछी उणन रोवणी चावै हो, पण इत्त छोरी पारु रो गोदी म आयगी हो। गीता ई झीण धूधटै रो जाट म उणर साम्ही देवै हो। नूवा गाभा म सजियाडी मासूम बच्ची पण वा काइ जानती क आ बच्ची कुण है? पारु आग की बोलती, उणमू पली ई तुलसी उणन इसारै सू रोक दी अर बच्ची नै ई बार रमण रो कय'र भेज दी। फेर वै सासो जेज ताइ गीता सू गाव अर धरा रा समचार पूछती रैइ। वारै आगण म लुगाया रा गीत बरोबर जारी हा।

पारु की चातेरण बसो ई हो, उण तुलछी रें मना करण रें उपरात गीता म बाता ई बाता म आ बताय दी क वा छोटी बच्ची उणरै घणी रो दूजी ओलाद हो। अक आठ बरस री लूठी छोरी औरू है, जिकी अजार नानरें है।

इण नूवो बात सू फेर जेकर गीता र कवळै काळजें मे घक्को-सो लाग्यो अर वा ऊन-चूक सी होयगी। वा काल रात सू ई ऊमर रो अक बीत अवखो आतरो त करण में लाग्योडी ही। छारिया री सवर सू ओ आतरो उणर वास्तैं औरू अवखो बणयो। वा घणी जेज ताइ पारु अर तुलछी रें उणियार साम्ही गुम-सुम-सी देगती रैई अर फेर देखता देखता ई उणरी आरया सू चौसरा बेंग्या। तुलछी दवियाडी ज्ञान सूपारु नै आठमा दियो अर गीता नै ध्यावस बधावण म लागगी—'इस्सो जी छोटी करै जिस्सी कोई बात कोनी लाडी, पारुडी रो तो इस्सो ई आपरो सभाव बळ, पारा सासू-सुसरा बीत ई भला माणस है, देवर ई बीत धीमा आदमी है, धन उठै किणी बात रो चिंता फिकर ना रैवला। थू तो इण घर मे राज करसी राज, बावळी। थनै किण बात रो चिंता है, अर म्हे सागण बैना जिस्सी हा धारै कर्न ?'

पारु नै ई अब आपरी बात माथ अपसोस होव हो। वा ई इणी भात सम सावतो रई पण वै दोनू आ कोनी समझ सकी कें आ इत्ती-सी छोरी किण भात ऊमर र अक अजब आतरें नै अक ई रात मे पूरो करण सारु खुद सू जन्म रई है। उणर वास्तैं आ बात गीण ही कें सासू सुसरा वंडै सुमाव रा है, घर म कुण-काइ है घरघणी न वा पैली ई देख चुकी। सासर री चँल-पँल गाजा-बाजा अर वधावै रा गीत अब उण र वास्त फीका हा। पारु अर तुलछी कद उणरै कने सू ऊठगी, उणनै की सुध ना रई। वा मैसूस करण लागी कें अब वा वाई सोलहा बरस री गीता कोनी हो, जिकी काल दिन ताइ जापरै पीहर री गळिया म चक्कारा देखती फिरघा करती अर नी इण घर म जायोडी काइ नुवादी बीनणी। उणनै तो असल म आपरी जिनगाणी दस-बारै बरस जागै सू सरु करणी है, जठें सू उणरै घरघणी री पैली लुगाई आपरी जीवन लीला पूरी कीवी हो।

नूवो बीनणी रें लाड कोड अर मैमाणा रें खावण पीवण रो काम काई आघी रात ढळिया बाद जावतो पूरो होयो। तारली रात री भात घर र हूजें ओरें म जद उणनै घणी री सज ताइ पुगाईजी, तद ताइ वा अक दूजी लुगाई रें त्वीळिय मे ढळगी हो। दीय रें हळकें उजास म वा माथ आय र सेज र पगारण बँठगी। थाडी-नो ताळ म उणनै आपरै घणी री धीमी आवाज सुणीजी। स्यात् वै आपरी भोजाई सू बोल हा—'नो भाजा', म्हे अठें वारें ई ठीक हू, थ हवनान जिद करा।'

‘कडो अणूती बात करा। दवर जी, न्याव री पंली रात ई कोई बिनणी स अळभो रेया करे कदेई ?’ आ भाजाई री धीमी आवाज ही ।

‘ओ हा, पण ’

‘जवे, पण वण न रवण दो ।’ आछो, अबै माय पघारा वा पराई जाई लाण, थारी उडीक मे ’ इत्ता नैय’र भाजाई स्यात् पाछी उठगी ही ।

नरसाराम भारी मन स आरें रै माय आयग्यो हो । गीता उणन देवता ई पलग सू उठ’र अेकानी ऊभी होयगी । नरसाराम नै लाग्यो कै स्यात् वा वारें उठ जावेली, पण उण ई मन काठा वणाय लिया हो कै जे वा जावणी चावेली ता धो उणरें जाडा नी फिरें ता । वो रै की पळ यू ई बोलो-वालो पलग रै बनें ऊभो रयो, फेर होळ से ईस माथ बैठग्यो । गीता उणी ठोड ऊभी ही ।

‘काइ बात होई, बैठा कानी ? पूछण रै साथै ई उण आपरो हाथ गीता रै साम्ही बधा दियो । वा की जेज ताइ फेर खुद म डूबियोडी सी ऊभी रई, फेर उणरें नडी आवती पलग माथ बैठगी अर बाली—‘आपणी वडी बच्ची न नानेरें मेलण री काई जरूरत ही ? हो सकै, तो उणन काल ई बुलाय लीजा ।’ इत्ता कवण र साथै ई उणरो गळो भरीजग्या ।

नरसाराम नै जाणै आपरा काना माथ विस्वास ई नी होया । वो की पळा ताई हाक बाक उणरें उणियारें साम्ही देखतो रैयो, फेर अेकाअेक वो उणरी गाद मे समाय-ग्यो । गीता नै लाग्यो कै उणरी मोद म अेक टावर रो माथो आयग्यो है अर वा जाण किस्ती जेज ताई उणन पपोळती रई ।

मोह

प्रह्लाद श्रीमाली

‘नीच पापी कठै रो ई, जलमतो ई थू मर क्यू नी ग्यो । जे म्हने पैला ई ठा पड जावतो क थू ओ दिन देखावैला तो कठै ई गरा खाड मे घाल देवती-भाई न गमाम देवण रो कळक ई तो लागतो ।’

कितरा कडवा सबद है अे । आ सू खारो तो जैर ई काई होवतो होसी । काइ कोई मोटी धन आपरा नैना भाई नै यू कय देव । पण, म्हा म्हारी जीजी रा कया आ सबदा माथे दर ई एतराज नी है । साच कवू तो जीजी रा आ बाला सू काळज ठडव-सी पडी, खास कर इण वास्तै कै सुणता यका ई घर म विणी जीजी नै यू तव नी कयो क थू इतरी अवढी क्यू बोल रई है ।

म्ह धूमधाम बठो हू । मा-बापू सोच रया व्हेला, आपरी कुकरणी रो पिछतावो कर रैयो हू । जीजी रा इतरा आकरा बोल सुणनै इ म्ह छानो बोलो हू-अर उडीव रयो हू क कणा जीजी म्हारै कमफडा मे च्यार छह मेल्है ।

जीजा रै इण उकरास नै जावण साह घणा लार जावणो पडसी । ठीक म्हार बाळपणा सू ई घात सह करणी पडसी ।

छोरा र जनम माथे छाती फुलावण अर छोरी रा जलम माथे छाती कुटण री कुन्द विण देवता रा वरदान है—इणरी जाच बीकर होवै आ ठा नी पण ओ ठा जरूर है क म्हार जलमिया म्हार मा-बापू री छाती जाणै जिती चवडी होई । राखडी बाघण सारू जेव नैनो भाई मिल जावण सू म्हारी मोटी दोब् बना ई घणी राजी होई होसी, क्यू कँ या लायणा नै सागण मा तकात मैणा मारवो करती जाणै विण घडी मे आई, पाछा सात-आठ वरस हायग्या आसा तव कोनी होई । म्हारै होया तो जाणै वारो जमारो द मुघरग्यो ।

इण धरती माथ अवतरित हावता ई जाणै म्है इण वात न परतम जाणग्या क मा रा मोळा करता बैना री गोदी म टग्यो रैवणो ई भाई रो घरम है । म्है इण घरम न पण कायद मू निभावतो । बना म्हन टेरघा फिरती ता घणो मजा आवता । वार राग भाजी मालागण जावा क दूध, मिंदर जावो क माघण्या मार्गे रम्भण सह मडी जावा २६ परमम माग । य बारी सर म्हन ऊवाया फिरती, घणा धाडा-बोटा सू । इण वगार

सू कदई वारी नाक मे सळ को पडतो नी, क्यूक म्है वा रो अकेअके भाई हा लाडसर । नी जाण किणर घूटिय सू कुटळाई म्हारं अग चग घाळपणा सू ई हाडोहाड बसगी । थोडीक ताळ बिसाई खावण नै जे म्हनै नीचै उतारियो जावतो-तो म्हारी माग गोळी विस्कुट जंडी चीज री होवती । म्हन लागं म्हारी इण लत री घणकरी जिम्मेदारी तो वा री म्हन गतुई नी रोवण देवण री कमजोरी है । पकायत पैली बार जद म्हें रोयो होवूला तो उणा म्हनै रोवतो राखण सारू ओ उपाव कियो व्हेला, बस उणीज घडी सू म्हारा कुटिल हिया रें हाथा वा री आ नस पकड म आयगी व्हेला ।

पण जाणं किण जादू रें जोर मा नै म्हारो उणियारो देखता ई ठा पड जावतो कै म्हें रोयो हू । वा लप करती म्हनै वैन रें हाथा सू लाच लेवती, म्हारा डोल माथें हाथ फेरती थकी कूकण लागती, 'नीतरयोडी राड, छोरा रें कठें लगाय'र आई है, साफ दिखै हुचका भर भर नै रोयो हं, जरूर बोसो राखण वास्तै माडें मुडा दवायनै घमकायो व्हेला, जणै ई आरया म आमू रुबयोडा साव निगं आवैं है । मा पत्तल सू म्हारो मुडा पूछती जावतो, बुचकारघा भरती जावती नै वंना न ई लवडधक्कै लेवती रेंवती—'एकाएक भाई है पण राडा री आरया फूटै है इणनै दख देख नै । ओ ठा नी क कालें पीहर मे पावणिया ता इणरोज बणोली, म्है कठें तक बैठघा रेंसा ।'

म्हनै ठा नी क वंना म स्थाणफत अर चतराई जलम सू ई ही कं म्हारै जल मिया पछें बापरी—वैं मा रा इतरा भारी आरोपा रें पछें ई कदें ई साची बात बसायनै मा सू वूडी होवण री पदवी नी लीवी । जे बाता चेतं करता म्हन हसणो आय रेंया है जीजी रें आज रा बोला माथें । मन माय तो जीजी खुद जाछी तरिया जाणती व्हेला क खाडा मे पूरणो तो अळगा, जे उारी जवाबदारी मे म्हारी आगळी ई मचक जावती तो मा उणरो मुरचो भाग नाखती । मोटो होयनै म्हें जंडो नीवडूला इणरी जाच ई जीजी नै पकायत ही तद ही ता अंकर बिदामी जीजी सूवटी नै कैय रेंई ही कं मा-बापू म्हनै माथा माथें चढायन बिगाड तो रेंया है पण आगं ओ लाड कोड भूघो पडैला ।

भलै ई म्है किणी कारण सू रोवतो, म्हनै बाला राखण रो मा कनै तो फगत अंक इज उपाव हो, वा पूछती—क्यू रें रोवै क्यू है, बिदामी भारघो काई । अर म्है म्हारी तोतळी जवान नै उयळण जिती ई जैमत क्यू उठावतो-फगत हा र लटकै मे माथो हिलाय देवतो । मा हिम्मत देवती, तो चाल थूई इणरें मार, अर म्हें म्हारी कवळी ननी ह्याळिया बिदामी रें मोरा मुडा माथें थपकावण लागतो । पण हाथ छूटो सो छूटो । वैं कवळी ह्याळिया कदेंई करडी बणगी ही पण इणरो भान नी तो म्हनै रेंयो अर नी ई मा-बापू ई राखियो, तो इणा लायणा री तो बिसात ई काइ ही ।

वंना नै जीजी कैयनै वतलावणा तो म्हनै घणो मोडो, इणा रें पराया घर री होया पछें आयो । जद खुद री नाक राखण सारू पैली वळा व्याही व्याहणजी अर जीजोसा र साम्ही म्हें बिदामी नै जीजी कैय र वतळाई तो, सुण नै वा घूघटें माय ई म्हारै सलीकें माथ मुळकी ।

आ बात नी है कै म्है इतरो गलो गुगो हो कै मोटी घैना न ओपत नाव सू वतलावण रो समझ ई नी ही म्हारै माय, साच कव क वर्ण-वर्ण तो म्हन खुद नै घणो अटपटो लागता कै म्हारा साची-सायना छोरा तो आप-आपरी बना नै बुलावती वगत जीजी, घैना दीदी कवै का वा रै नाव आग अे सबोधन लगाय देवै जर म्है म्हारै घडी घडी बन्लनै मूड रै परवाण विदामडी सूमटी सूनेयनै राड, डाकण अर कुती, नकटी जेडा जूना नै जाणीता सबदा सू सतकार ।

पण दण मे म्हारो ई काइ कसूर । म्हारी जवान खुलता खुलता ई म्हारा बान जा सार कमसल अर नकटी राडा जेडा सबद सुण चुक्या हा । जोर देयनै चेतै कइ ता ध्यान जाव है कै पैलीवार जद म्है विदामी नै म्हारी तोतली जगन सू 'कमचल लान' कैयो तो मा अर दादी आपरा लाहेसर नै बोलता सुण राजी होयनै हसण लागी अर बी लाण कमवन गोदी सू हेठ उतारनै धमकायो हा तो उणनै फटकार मिली ही क नना छोरा रा भालापणा मायै साग क्यू करै, अर ओ देयनै म्है दूणै जोस सू इण गाळ नै साफ सफाई बोलण री कोसिस करण दूयो ।

बैना री गोदी सू उतरन म्हारा पग आप सू आप दीडण जोग होया तो पग न दीडण रो कारण देवण सार म्हारा हाथ ई अबै बना री चोटिया खाचण जोग होयग्या हा । जोभ तो बोछरडा बोल बोलता बोलता ई पारगत होय चुकी ही । बना री साधण्या ई म्हारा लाड करण सू कतरावती नी जानै म्ह कद वा रो माजनो पाड दू ।

चपा री आगाछी मायै सगळी छोरिया बेल रई ही । बार बार हार जावण री खीज सू नीचै सेरी म छोरा सागै गिल्ली डबो खेलणो छाड बैठो म्है यू ई ठाळप भाग रयो हो । काइ ठा काइ कुचमाद सूझी अर म्ह रमती रमती सूबटी रो चोटलो जोरसू लेंच नारयो । बा दरद सू चिरळाई तो उणरी सायण चपा सू ओ सहन नी होयो-बी म्हनै फटकारता कयो—'धू सवासण्या नै सतावै धारा हाथ थोर मे ऊगैला ।'

धार सू म्हनै घणो डर लागतो म्हन लागतो क जेकलो दयता ई थोर रा अे बाटाळा ऊभा हाथ झपटो मारनै म्हनै पकड लेसी । थोर मे हाथ ऊण रा कैवता ई म्है चिरळायनै धरै भाज्यो । बी वगत इ लारै री लारै डरी-सहमी क दोकू ई आयगी । म्हन विदामी माथ जणूती ई रीस जायोटी ही—उण चपा न थोर रो कैवता बरजी क्यू नी । अर विदामी नै इणरा दड दिरावण नै म्है साव कूट बोल्यो क इण म्हार बूटियो भरियो जर कव धारा हाथ थोर म ऊगसी ।

विदामी म्हारी बात री दर ई काट नी कीथी । क तो पगत मा रा बोल सुणतो रई—'हलकट राडा, किण भव म छूट सो, इण रा हाथ थोर म उपावो जणा राखडी ई थोर रई बाध्या क्यो । नीच बठा री '

घर म काई मीठो वणतो क बजार सू आवतो तो म्हारी पाती संगा सू बेसी रेवती छपावण म्है बैना री पाती ई हडप लेवता । अकर सूबटी इणरी मिकायत मा सू कीथी ता उरटी डाट पडी—'जाग्या खाऊ टापरसू कीइ ईसका करै ? इणन तो घन

पारी पाती ई देय देवणी चाइजै—यारो तो डील इया ई भैंस रो सो बघ रैंयो है—आ तो लाई पागर ई कोनी ।’ इतो कैयनै मा म्हारा माडै लाड किया हा ।

म्हने याद है, उण दिन पछ वा दोवा नै बदैई मीठो भायो ई कानी । आपरी पाती ई वै म्हन खवाड देवती । म्है तो इण सू अणूतो ई राजी हो ।

जीमण सारू बैठतो तो म्हने हाऊको ई सूझतो, अेव मोटै मोटियार जितरो भाणा भराय लवता, पण म्हने तो घी चीणी सू तरावोळ उण आवा भाणा सू पैली ई डकारा आवण लागती अर पेट तणीज जावतो । उबकाया लेवण रा नखरा करतो घाळी छोड देवतो ।

बापू हुक्म बजावता—‘अरे विदामी, चार क्वा लेय ले चूरम रा, मूर्घ भाव रो घी अळियो जासी ।’ मा विदामी रो उणियारो बाचती थकी बँवती—‘यू नखरा करती मुडो काइ बिचकार्व है । भाई रो भाणो कोई जैठो याडो ई होवै ।’

यू विदामी अर म्वटी रँ हाया सू वा री चाटियोडी कुल्फिया ई सपटनै म्है चट कर जावतो तो पछै विदामी सूवटी न म्हारो अँठो खावण म काइ अँतराज हो, पण म्हँ देखतो कँ घी सू तर वै क्वा ई वारँ धोतरड सू इतरा दोरा उतरता कँ जाण माडै वानै कोइ नीमडै रा पाना खवाड रैंयो है ।

स्कूल मँ भणाई भला ई करो क मती करो नूची नूची पसल पेना म्हारै वास्त मागता ई हाजर हावती, वा न ताड दा वा गुमाय दा कँ साथीडा मे टणवाई जतावण वाट दो म्हन वृक्षण वाळो कुण । परीक्षा मनम्बर ओछा आवता अर रिपोर्ट मे हर विसय रा अक्का हेठै राती लेण खँचियोडी होवती अर गैर हाजरिया रो लेखो बापू मास्टरा री मा बैना सू जाडता थका करता । बूकिया करता बँवता कँ अँ ई कोई मास्टर है, अरे जिण टाबर नै खुद भणाव, उणनै खुद ई फेल कर दै, आप इ फेल फरोला ता स्यान किण री जावैला भणावण री लक्ख कानी । गैर हाजरी बाबत म्है कय राख्यो हा कँ माट’साब आपरी मरजी सू ई टीप लेवै, टाबरा रो नाव लेयनै तो हाजरी भरै बोनी—क्यू कँ खुद ई मोडा आव ।

म्हँ जाणतो कँ म्हने कमजोर देयन वै म्हार टयूसन रखा देवला, पण भणता म्हने तो मीत आवती—सो म्हँ घर मे आ बात फैलायदी कँ आखा मास्टर म्हने टयूसन सारू तग करै—अब सगळा री टयूसन कीकर कर सवा—इण वास्तै म्हँ तो खुद इज भणूला, बिना टयूसन रँ ।

इती ठीमरपण री बात सुणनै तो मा बापू याल ई होयम्या । मा तो इतरा लट्ट क म्हँ जद छठी मे लगातार दूज साल ई फेल होया तो पाडोसणा री पचायत म म्हारी हिमायत करती थकी पूरा गरब गुमान सू कय रँई हो क—कनियो तो म्हारो घणो हुस्यार है पण स्कूल रा मास्टरा नै इण माथे खार है, टयूसन नी रावण रँ वारण इणन घडी घडी फँल कर देव । परमात्मा वारो वाळो मुडो बरसी । म्हँ तो बँनू लाम लाग अँडी स्कूल रँ । अडी भणाई री जरत ई बाई । दूकान माथे बठमी जण इणरा बापू

इणनै महीणा भर मे ई तयार कर देगी। इणरें हाथ म धन अर जस री रख ई घणो जोरदार है।

पाडोसणा अेक बीजी न जोयन मुळन रई हो। म्हारो मन तो घणा राजी हो। फेर होरण रो म्हनै दर ई अपसोच नी हा। म्हारा अंडा चरितरा न देव-देव न बनार चैरा माथ अणदीठ भाव उमडता। म्हन वै भाव अगा ई नी मुहावता। म्हारो मन कवतो—म्है राजी सुसी हू तो अे राडा क्यू पट बाळ आपरो।

बना आप आपरें घरें गई जितें तो म्है घणो कटाळ होय चुक्या हा। नणई तो म्हारा हराम हाटका न सुवाई ई कोनी। म्हनै सेजा इ तीन-चार गुणधरमी भायला ई मिलया स्त्राल री किरपा सू। म्है सगळा लाड रा लचका आभा नै टोपाळी जितरो गिणता अर घर बाळा रें माथ हगणो म्हारो घरम समझता अर घरवाळा ई म्हार इण हगणै भूतणै नै बाललीला समझता।

सिगरेट ता बापू पीवें इण वास्तै इणनै सरू करती बैळा तो म्हन अग ई ओ अहसास नी होयो क म्है कोई नाजोगो काम कर रेंयो हू। हा वारू रा गुटको लवती वळा अेक बात जरूर मन माथ आई कें अंडो गुणकारी बीज घर म क्यू कानी राख।

वै म्हारें हवा माथ रमण रा दिन हा—क्यू कें सिनमा री फूटरी-करी छोरिया अस्टपीर म्हारी आरया आगळ भवती अर मन करतो कें आ सगळिया नै लायनै घर म भर दू। आ नी कर सकतो इण वास्तै यम नै गळत करण सारू नसै म रवणो पडतो। बापू म्हारा इण दरद न समझता कानी अर उपदेम देवता क अवे म्है मोटा होयया, म्हनै कुसगत छोडनै काम माम जीव लगावणो चाइजें। या री निजरा मे म्हारा भायला हरामखोर अर बदमास हा जिणा रो साथ करन म्है बिगड जासू। कडो कुजोग क भायला ई कडी ई बाता आप आपर बाप री म्हनै बतावता। पण सगळा ई माइत आप आपरें टाबरा नै तो दूध धोया ई बतावता—राराब तो फगत भायला इज हा।

बापू चाव हा क म्है—सुबै सू सिझ्या दूकान माथ वठू अर इण सू वान ई की अराम मिल जावै। मा ई अेक दिन कैयो—देख कनु बैटा अवे थू नैना नी है। अठी उठी रुळेटपणो करता चौखो नी लागै, आग घन इज तो ओ घर सभाळतो है—सा रोज दूकान जाया कर—घर म नूखी बीदणी आवैला वा अे रंग डग देखला तो काइ जाणैला मन म।

हू, तो आ बात है। अवे जाय र उण रहस सू पडणो उतरण लागो क म्है आप जाम'र अडो काई काम जा सू। दा सैणी-सुधी छोरिया री ठोड म्हारा नखरा उठावणा। अेक ई उदर लिटियोडा मे इतरो भेदभाव क्यू राखीजियो? जद क आपरो अल ओला तो अेक सरीखी होवै।

पण, ना—मा बापू रो चपारी मन म्हार जवम सू ई इण हसाव मे रमियोडो रेंया होसी कें छोरिया तो छयट पराया घन है गुद ता जासी इ—साग ई घणो सारो देवणो पडसी। छोरो ता कुळ रो दिवला हावै—इणरी चौखी मार सम्भाळ राखिया भावळो उजास करसी अर आपर नार लिछमी सू लढालूम बीदणी ई लामी।

म्हने अकाअक लागण ताग्यो क बना माथे म्है जितरा जत्याचार किया है वा सगळा रा जिम्मेवार मा-बापू इज है। जे नी चावता तो म्हारी बलामाया न ढाव सकता हा।

म्हने बापू सू बतलावण करता मा रा बोल चेतै आया—'अठे दो जणिया रो अडसलो करणो है अर आवैला अेक इज।' तो काड म्हार अेक वैन होवती या अेक ई नी होवती तो म्हारो लाड राखता इ नी ? जा ता साव सौदेबाजी होई। म्है थन अधर अधर राखन माटा किया है अबै थू म्हाने राख।

पण ओ सोच तो हरक मा बाप रो ई होया करै है। पण बना माथे बियोडा अत्याचार ता वारी साव कुटलाई है। बैना सागै आ कुटलाया करी तो अबै म्ह आन बतादूला क वै तो पराया धन ही पण म्है असल धन बँडो हू।

अर वस, म्है ऊँ माथे आयग्यो। नी नी होवै जडा जस जोगा काम करण दूको। म्है चावता क वै म्हने मार कूट नै घर सू काड देवै अर वाने ठा लागै क इण सौदेबाजी मे व देवाळिया होय चुका है।

पण अेक बँपारी रो मन यू कीकर हार मान सँव। वै म्हने परणा दियो। मा बापू हरलिया क अबै छोरो सुधरग्यो लागै।

म्हारा ब्याव मे म्है दोबू जीजीया नै अेक नूचा ई भाई निर्ग आया। साव सुधा। वै घणी राजी होई—उणा री खुसी देखन म्हारी आरया म आसू आयग्या। कदास वगत पाछो लारै चल्यो जाव अर म्है म्हारो टावरपणो सुधो होयनै पाछो सरू करू। इण समच इ म्हारै मन मे मा बापू र सीगै किराघ रो अेक घपळवो-सा उठया। म्है मोच्यो—काइ ओ लाणा फह भगवान सू इण घर म जतमण री जरदास करला ?

घरवाळी रो म्है घणा मान राखणो सरू कर दिया। इणरी ई अेक ताम वज है। परणता पैली ई म्हने ठा लागग्यो क ओ घर मे च्यार बना अर दो भाई है, मजोग ई अँडो कँ दोबू भाई च्यार बना सू नैना। म्है कल्पना करनी क नी जाणै इण भाईया री कितरी सैतनिया भुगतती होवला। अर म्है निस्चै कर लियो क इण घर म गतुई दुखी नी हावण दूला।

घरवाळी नै बदई पूछण री हिम्मत नी कीधी क धन धारा भाई सताया करता काइ ? मा-बाप छडता काई ! इण सू म्हारो कुटिल रूप प्रगट होय जावै तो ?

जिणरो आदमी काम घघा मे लाग्याडो रव वा सुगाई सुखी। घरवाळी नै सोरा राखण खातर ई म्है आस दिन बापू कनै बैठने वारो घघो जोवतो। ब्याज-चट्टा र काम म बापू हळकी-नी रकम वास्त ई बूढे डोकरे मिनग नै ई अेल फेन खोलता क विचार नी करता। मूदसोरी रो ओ घघो अगै ई म्हने नी रुचता—म्हने लागता म्है अर बापू रळन सामलै जीवत मिनस री चामडी उनार रैया हा। चामडी उतारिया पछ बापू घणा चळवा हायता। केई बार मोचता क इण मूदखोर बाप रा प्राण विण सुआ मे वमै है ? काइ पगत पइसो ? इण पइस र तारै वै की ई कर सर्वै—अर म्है इण सुआ रो पीतरा खोल दू तो ?

म्हारै जची व घर करता दूकान माथै ई आ बात करणी चोखी रसी—म्है बूझ्यो—‘बापू जे म्हारै दो भाई और होवता तो ?’

म्हार सवाल र मरम नै व जाण नी सक्या ।—‘घार ज्यू वा नै ई पाळ पोसन मोटा करता ।’

‘आ बात कोनी, म्हारो मलळर है—म्है तीनू भाई आप-आपरी घर गिस्ती यारी-यारी माडता तो दूकान—मकान, रूपिया, पइसा नै गेणा-गाठा री बरोबर री पाती करता कै नी ? म्है अबकी साफ-साफ पूछियो तो इण वार बापू रै बढल वारै मायलो कुटिल बंपानी बोल्ह्यो—‘हा जण तो तीन पातिया करणी ई पडती, पण घू भागसाळी है, घारै कोई पाती बटावण बाळो कोनी ।’

वै जाणै इण बात सू म्हारो खुसामद कीवी होवै । पण म्हनै तो नी बणनो अडो भागसाळी । म्है बात नै फेरू खुल्ली कीवी—‘म्है अकेलो कठै हू—दो बना तो है म्हारै, वानै ई बरोबर पाती मिलणी चाइजै ।’

बापू साव छाना, जाण की सुण्यो ई नी होवै । म्हैं खूब पिछाणू—बात न टाळण री आ री आ जूनी कळा है । म्है थोडा कम्बो हायने कैयो—‘म्हारी बात रो जवाब दो ।’

वै म्हनै जोपरी निजरास् तबता बका बोल्ह्या—‘घारो भगज तो नी किरया, काइ कैय रैयो है ? जिको कय रैयो है उणरो मतलब तो जाणै है कै नी ?’

‘हा, खूब जाणू ह मतलब, जिको की है उण री तीन पातिया होसी, बराबर ।’

सुणन वै आपरी ओकात माथै आयग्या ।

‘जा रे नालायब हगमखोर, खुद मैणत करनै भेल्लो कियो है जिको—पातिया वाट रैयो है । परसेवो काढ नै दोरो ता हायो हा कदै ई ? खाली झुलियारी करणी जाणी है ।’

‘पमीनो काढ न दोरा तो आप ई कोनी होया । म्हैं म्हारा तेवर माथ उतर आमा ।—आ तो सँग बडेरा री कमाई है, आप तो पगत राजाना रा माप ज्य रुखाळा हो, इणरी झुलाळी छोडन इण न वाट दो ।’

‘अर निबल जठा सू मादर कैयता वै अणछक तम म आयग्या अर म्हन पक्या देव दिया । जे म्हैं जमनै नी बँठभो होवती ता घरतै पड जावती । बापू रै इण अणचित्य घयार सू घन अंकदम ई मरग्यो । बापू रा सुवारय खुनन साम्हा आयग्या ।

म्हारा उदण्ड निमाग म ओर की नी सूझ्यो तो म्हार मुँह सू निबळग्या—‘बाप हा ता काइ होयो, मादर क्यू कैय ग्या हा आ गाळ देव म्हैं उणरो मुडो ताड देयू ।’

तोडनै बता म्हैं क्यू अर बार बार क्यू तोह मुडो आव तोह अर वै बापि भाय ज्यू भिहग्या म्हार मू । म्हान बायोबाय हाया देम नै वारै तमासाइया री

भीड़ भेली होगी। म्हनै ठाई नी पढ़थो वँ म्ह बापू मायँ हाथ छोड़ चुक्यो हो। म्है होस मे कठे हो। ज्यार मिनखा म्हानै अळगा किया अर वँ ई साई सीख देवण रो नाटक करता, उण पैली ई बापू रो चुकियोडो वैपारी मन पाछो ठायँ आयग्यो। — खास की बात कोनी, म्हारा दुरभाग के ओ हाल ताई नादान इज है। सबदा रा ओ करचा वार आग नाख'र दूकान बडावता थका म्हनै बोल्या—'घरे चाल अर ढग सू बात बरणी सीख।'।

म्हारो सग रोस-जोस नदारद हो अर म्है रंग हाथा पकड़ीजिया गुनगार री ज्यू हाक बाक होयोडो घर कानो बहीर होयो।

बात तो पून री गति सू चाल। समळ आ बात उडगी कै कनियँ आपर बाप नै कूट दियो। इणी कस्वँ मे परणायोडो बिदामी तक ई आ बात पूगी तो वा बरनाटँ अठे आयगी। वा म्हन सझोड-सझोड न पूछ रईं ही—'बोल कमसल क्यू हाथ उठायो म्हारा बापूजी मायँ ?'

बापरे इती तेज है जीजी, म्है तो इणनै साव गळ समझतो।

म्है घणी ताळ री गतापम मे रँयो छँवट की वतावण सारू मुडो खोलणो चायो तो बापू लप देणी म्हारँ मुड आडी ह्याळी देय दी। बिदामी की समझ नी पाई। वा नी जाण काई सोचती होसी ? बिण बिण तरै रा अरथ लगावती हासी। उण फैर कयो—

'इण नालायक री पुनिस थाणा मे सिकायत क्यू नी करी आप ! अँडो नीच ऊतरला आ ता नी जाणी हो।' जीजी रा पछताव रा आसू ढळक रँया हा। म्हारँ ओक साल रा बेटा न गादी माय उखण्या घरवाळी ई आखा निजारा टुकर-टुकर जोय रईं ही। म्है अबै फाट रँया हा—लफनँ जीजी रा पग बाल लिया—'जीजी म्हनै दाय साल रो नैनो टावर बणा दे—म्हनै टावर बणा दे।'।

बिचारी जीजी की तो नी समझ रईं ही।

□

हीरा महाराज

मीठेश निरमाही

हीरा महाराज नै माषा झाल्या पुरो पसवाळा होयग्या । वा रा हगणा मूतणा ई पाळ म इ हावै । इतरा दिन उमटा गळें उतार तिया वरता हा, पण सारस हातभर स ता अन्नपाणी ई त्याग दिया है ।

पूरै गाव म अेव ई बात कै हीरामहाराज नै हवा रा असर हायग्या है । व घणा दुकातरा है । जीवण री आस ई वा रई है नी । दरसणी भूरती है, घेहल दरमज कर नेणा खाइज ।

सो नेडै घरा री इण वस्ती म सू अेक-अेक कर र सगालग पूरा गाव वा रा दरसण कर सरघा मुजव भेंट चडाय आया है ।

गाव म किणी घर गुवाडी म जे कठई थाडी घणी राड रुड सर हाय जाव ता वहम रै मारिये लाग़ा नै वाईसा, भरूजी, भामियाजी कै पावूजी रा धान निग आव । धान जाय'र वृक्ष करावै जर भाषाजी बतावै सा साहे री सकौर । आ दबी-दबतावा नै परसण करण खातर नारळ सू लगाय र अजे ताई साजरू ई करै । दारू रा प्याताक गुळ रोठ ई चाडै । इता ई नी मनोती पूरण सारू मनजाणी वालवा ई करै अर पूर । मच्चियाडा साड वणिया हीरा महाराज आ अवधिस्वासी बूदडा म बूद-बूद र घापटा करिया है ।

हाल हारी बमारी री बळा डागदर व वैद्य री ठीड गाववाळा नै हीरा महाराज री घर दीखै । जठे हीरा महाराज झाडा फूका कर र सरणै आवण वाळा रा हळको हाथ करै । भूत प्रेत री छीया बताय र वा सू भुगति पावण रा झाडा जतर कर ता किणी रा डारा डाडा कर र मन बिलभाव । इणी कारण हीरा महाराज आखै गाव दवरप पूजेज ।

भगवान भरास जे आरै सरण आयोडो ठीक होय जावै ता हीरा महाराज री ज ज बारी होय जावै । अर जे नोई मरसप जाव ता वेमाता र लिंगोड लेखा रै हवाल कर दिया जाव ।

गाव मे हीरा महाराज र सो नेडा चेला चाटी है । वा म सू चार पाचक तो हरदम वा री हाजरी म ऊभा लागै । गरूजी री सवाचाव'री म नोई कसर नी । भगती भावना मे जडा गरूजी वडा ई वारा चेला चाटी । वाना फूवयाडै मतर करोना सवा तो पावाला मेवा म सगळा ई रग्मा-अग्ग रगियोडा ।

गर्जनी रँ बताया सँ ई मान है कै कुदरत री माया अपरमपार जलम मरण ई कुदरत रा इ खेल । गरुजी री मादगी ई कुदरत स जगँ ई परचारी नी । आ मान'र सगळा ई गरुजी री हाजरी मे पगा क़मा है ।

हीरा महाराज रँ आळया दाळया फिरता घिरता सँ ई कव क विणी र माथ पर बाझ हावै ता ऊचाया जा सकै है, पण दुख दरद ता करमा रा फळ है । करम करणिय नै ई भुगतणा पडै है । किणी सू ऊचाया नी ऊच । सँई माने कँ हीरा महाराज आपरो नी, परायें दुख दरद नै भुगत रैया है परायें दुख सू झवाशोळ हायाडा है । लारलें दिना अक माटयार नै बचावण सातर खुद हवा री फँट मे झिलग्या । तद सू ई आ री दसा दिनो दिन विगडती जा रँई है । म सू पैली हवा री असर पगा पर हाया ता गरुजी माचा झाल लिया । अब कमर अर पेट पर है ता आना खाज अर मरोडा चालें । पट मे आफरा अर हाथ पगा म सुन बापरियाडी है । टट्टी-पेसाब ई वद है ।

माचै माथै पडिया पडिया महाराज रँ मारा अर कमर मे टाकिया पडण हुकगी है । वा रा चेना हवाने डामणें रो असर बतावें । वै कँवै—हवा जिणनै अँ वस मे करणी चाई हो, वा हवा ई आ रँ डोल मे डाम चेप्या है, जिका टाकिया रूप उघड रैया है ।

जठै हीरा महाराज सूता है, बी माचै र आळया दोळ्या मासुया ई मारया भवै । हीरा महाराज जद ई टसका वरता आपरें हाथ पगा न हिलावै, म'नावण बाळी मारया उड'र घरा घाल लेवै । सगळा ई चेला मानै है कै गरुजी जमराज सू आथड है ।

हज री येमारी फैली ता अडी कँ पूरी बस्ती रा फीफरा ई बिखेरगी । अकण ई सागै छोटी मोटी बीस पचीसैक नेडी मोता होयगी । हीरा महाराज री गुवाडी ई अछूती का रई नी । वा रा अक डीकरो अर अक डीकरी ई हेजै र हाथा चडग्या हा । पण महामारी रँ बावजूद ई हेजै री फट झित्या केई लाग बचग्या हा । गाववाळा हाल मानै है क जिका मरग्या हा वै देवी रँ परकोप सू मरिया हा अर जिका ई बचग्या हा वै हीरा महाराज रँ जतर मतर अर डोरा डाडा नै पुन परताप सू बचिया हा ।

अर नवै डोरा डाडा अर जतर मतर करती वेळा जे थोडी घणी भूल-चूक होय जावै तो सामली हवा डोरा डाडा अर जतर मतर करणिय रँ घर रा सित्यानास कर हाथ । अँ सगळी ई बाता हीरा महाराज री ई बतायोडी, सो टेक राखता महाराज रा चेला जोर देय र कँवै कँ हीरा महाराज रँ बेटे अर बेटी री मोता ई इणी कारणे होई है । गाव वाळा नै तो महाराज बचाव लिया हा, पण घर न को उबार सकिया हा नी । डूबती बस्ती न बचावण खातर गरुजी माथ जितरा ई गुमेज करा, थोडो है ।

आ टावरा रँ मरिया रँ बाद हीरा महाराज र परिवार मे घरवाळी, दो माटयार अर अक डीकरी है । डीकरी रा पीळा हाथ होया तीन वरस बीतणा । मोटयारा म सू अक वा री उगीनाइया सू तग आय'र भाज'र फौज म भरतो होयग्यो अर बिचेटियो आपर बापरें झाडा जतर, डारा डाडा अर पाखटा सू तग आय र सहैर मिळग्या ।

वा दिना आखें परगने म घणी ई अफवाहा चाली ही क हवा जिणनै हीरा महाराज वस मे करण री तेवडी ही वा ही महाराज रँ बिचेटिये प्रमुडे नै गायब कर दिया । इण

अफवाहा रै कारण वा रै परगने म वा रा माया भला परचार हायग्या हा । वा र जम रा गीत दूणा गाईजण लागग्या हा । लागा री राणा पर लैणा लागगी हो । अर व अगैइ धापटा करिया हा । अर की बरसा रै आतर बस्तीवाळा नै ठा पडी होरा महाराज रा बिचेटियो हाल जीवता है । बी अ, अम जे ताई री मणाई कर ली है । अर स्हर मे अक सरकारी दफतर मे नौबर है । मणी-पढी छारी सू व्याव करियो है । वा ई सरकारी असपताळ मे नरस है । अर बी रा दा टाबरिया अग्रेजी स्कूल म भण है ।

गाव बाळा इणने हीरा महाराज रा कमायाडा पुन माया ।

हीरा महाराज जद सू मादा पडिया है, बी बूढिया प्रमुडे नै बुलावण खातर जार दिया है । अर महाराज वा नै आ कैय'र समझाया है कै— 'म्है देवी रा भगत हू, म्हारा तो बाळ ई बाको का हावें नी । पछै ओळ ई छारं नै क्यू बुलाया जावै । बस्तीवाळा ई बात मानली है कै महाराज सही फरमाव है ।

पण ज्यू ज्यू व घणा डाफा चूक हावता गया है । वा री घरवाळी टाबरा न बुलावण री रट लगाय राखी है । इत्ताई नी, अक दिन तो वा मौका देख'र हीरा महाराज नै समझाया ई हा कै—'हेजै बाळी महामारी नै याद करा, वा दिना पार परवारै ई प्रमुडो सुई दिराय आया हो । घणो ई महामारी कैल्याडी ही, पण वा ता उबरग्या अर दूजा घणकरा उणरा साथी सायना हजै मे खिल'र दम ताडग्या हा ।

अठै नी ता स्हर मे थारा इलाज हाय सवै है ।' पण छेहलै ताई हीरा महाराज जया ई भरता रया हा ।

अर जद माटे सू माटो अर चावै सू चावा झाडागर अर डारा डाडा करणिया आय परा'र हाथ पाडग्या है, वा री घरवाळी परवारै ई आपरी बेटी नै बुलायली है । बडाड नै बुलावण तार दिराया है अर बिचेटिय नै लावण माधं नै भिजवाया है ।

स्हर है । स्हर री गळिया है । अर उणी गळी म जनकवि उस्ताद गळी है । जिणमे हीरा महाराज रो बिचेटियो प्रभु नारायण मकान ठाय लियो है ।

माघा गाव सू स्हर जर स्हर री इणी गळी मे आय पूगा है । गळी म 'त्रिकट' रमता हीरा महाराज रा पोतरा वीन पिछाण साम्ही दौड या है । हाथ पकड'र लटूमिया है अर हाका करिया है—'माघव वा SS आयग्या माघव वा SS आयग्या ।' माघो वान गोदी म ऊचाय अक अक कर र लाड करियो है । अर अक नै ऊचाया आपरी गेडी न सभाळता-सभाळता हीरा महाराज रै बेटै रै घर ताई आय पूगयो है । वारण नेम पलेट टगपाडी है— प्रमुनारायण राजोलाखुद ।

दोवू टाबर हाका करता-करता माघ रा हाथ छुडाव'र आपरी मा कन भाग्या है— अर मम्मा ! वारै दस गाव सू माघव वा आया है । यू माघा पली ई दो-तीन बार आय चुक्या हा सो टाबर पैली सू जाणै हा ।

माधो घर म पग धरता ई हीरा महाराज रंवेटी रो वहु नै पगै लागणा करिया है अर वदळै म 'जीवता रो माधवजी सवद काना घाल्या है। अर नेड जाम आगणै ई बैठयो है।

‘अवकै ता हाऊ मतो करियो, माधवजी।’

माधो पढूतर दियो है—‘जावणा पडिया है।’ साथै वा पूछ ई लियो है—‘प्रमु महाराज सिध पधारियोढा है।’

‘धारै आगै-आगै, अवार ई ता निकळया है। छुट्टी है, पण कैयता कै दपतर म आडिट पार्टी, आयोढी है। अर दायँक दूजी मोटिंगा म ई जावण रो कैयग्या है। पण ये आवता ई बानै पूछण लाग्या, क्यू काई खास बात है?’ की रक’र—‘गाव म है तो सगळा ई ठार?’

माधा पढूतर दिया है—‘अवक की फारा समचार है। म्है सीधा गाव सू ई आया हू। बापसी भणा-डाफा चुब है। अकदम समत घमार।’

‘वगतसर कागद कै तार दिराय देवणा हो नी। बेमारी ता नी बघती। कै कित्ताई कय चुपया है, पण गिनारै कुण?’

माधा बाल्या—‘आप ता जाणा ई हा सा कै वै पुराणिया लाग है। हरेक बात मे लाभ करै। इत्ता दिना आ कैय’र काड लिया कै महाराज सावळ हाम जासी। टागरा नै भाई हेठैक्यू देवा। सो-दा सो रिपिया रा हालती म जूत लाग जासी।’

‘पण अवै ता हजार रा जूत लागणा है। आगिर गिवार ता गिवार ई हावै।’

आ बात माधै नै चोखी का लागी नी बा नीची धूण कर’र आपरै अक तारडै न दूजाडै माथै रगड’र रीस झाडता बाल्या—‘हावणी जिबी ता हामगी सा, प्रमु महाराज न बुलावा जिबी बात करो। पाछा पलढी गाडी सू ई वहीर हायणा है।’

पण व तो दपतर जामता-जावता बतायग्या हा कै आडिट पार्टी आयाडी है अर धी रै मरचै-माणी नै सेय’र काल ई बा रै अर अफमरा रै बीच गाढ-क्षपाट हाई ही। छुट्टी-छपाटी मिलसी कै नी। कैवै नी व जद आपना आव जद अक माथै अक आवती दज जावै। म्है धानै राटी परस हू, थ जामा उती जज म ई चुलयायलू बा नै।’

राटी जीमण रा ता मगई मन बायनी। माधा बाल्या।

‘ता बाय?’

बा ता पी ले गू।’

प्रमु रो पगवाळी पाय बलाय र दवण र बाद माध्या निशी पडास। बुलायण भेग्या जा मव है, पण आगलै ई पस साध्या सगळा ई दपतर गयोदा हामा।

अर यू इ पढीस काय रा, काम पडिया काई वाटी आगळा माय ई वा मूत ना । आ सोच्या रें वाद वा साग ई पगा आपरें घर घणी नें बुतायण निाल्गी ही ।

लारल दा दिना र आक्षव सू माघ री आग्या राती गुट हायगी हो । चाय पीया र वाद ई रय रेंय'र उणर क्षपणिया आवती झज जाय रई ही । जठें वा वठा हा उठे ई आपर पातिय न सिराणें देय र आटा हायग्या । हीरा महाराज रा कुचमाण पातरा यू घर नें माय ल मल्या हा, पण ज्यू-त्यू ए वा अव मागोडो नीद नय लीवी हा । अर नीद लिया र वाद जद चिलम री मसा हाई ता चिलम भरी । पातियें सू लीरो पाड र गाटी वणाई । साफी नें भिजाय र अगूठ अर आगळिया रें त्रिवाळ घाया निचोडता थवा दा-तीनेक झपटा दिया । अर छेहल, चिताम र गाफी स्पट र दा-तीनक फूवा खीची इ ही वें हीरामहाराज रें वटें रो वटू रामती खासती घर मे आय पूगी । अर लारें रो लारें कूटो खडपडावतो प्रमुनारायण ई जाय पूग्या हो ।

माघा आगें होय र रामास्यामा करिया हा अर प्रभु उणनं त्रिना बी बाल्या करिया ई गळें लगाय लियो हो । माघो वताया हा— हीरा महाराज सफाई डापा चूक हायग्या है । माजी भेज्यो है । पंसो ई गाडी सू पाछा वहीर हावणा है ।'

आपरें वाप री मादगी रा समचार सुणताः प्रभु आपरें अतीत म सायग्या हा । जेकण ई सागें बी री सुरता म केई केई घटणावा आय ऊभी होयगी ।

' गाव मे हेजें रा प्रकोप होया महामारी फलगी ही । म्है टमण जाय र सुई दिराय आयो हा । सिझ्या रा वावटता ई जीसा म्हारा हाड खोळा कर हाविया हा । हाल जद वद ई वादळा होवें है, मारा अर कमर म हळीफा हाल । जाणें अेकाअेक उणरी कमर अर मोरा मे हळीका उठण लाग्या अर यो बी सोधतो आपरें डील माय हाथ फेरण हुकग्यो हो ।

आरया मे सरगवासी वैन भाई प्रगटग्या हा हेजें रें दिना म जद अ घणा हायग्या हा, तो वा नें सफासार्न लेजावण री घणी ई खपत करी हो उण दिन ता जीसा अर म्हारें बीच बाप-वेटें रा नीठा काण कायदा रेंया हा । म्है हारग्यो हा अर जीसा रा झाडा-जतर वा रा प्राण लेय लिया हा । अेकर फेत् उणरो रू रू ऊभा होयग्यो हो अर आर्या डवडवायगी । भगजी वाळी फूटरी फरी जाध जवान लाडल नें डाकण काढण र मिस वें चौपटा ई चौपटा सू भार भार र मारकाठो हो । म्है उण दिन ई घणोई विच पडियो हो वें उणनं डाकण नी 'हिस्टीरिय री वेमारी है, पण नी तो व गिनारिया हा अर नी ई वस्ती वाळा ई मानिया हा । अर उण दिन तो घणो ई गोघम मचियो हो जिण दिन पूनम कारीगर रो अगई खोज गयो परा हो । उणरें छोर न निमूनियो हायाडो हो अर जीसा ऊपरलो ऊपरलो कय र वाडा फूका करता रया हा । म्है घणोई सफाखान लेजाय र इलाज करावण रो तगादा करियो हा, पण वारो हठ आखिर उणन ई र्खाय र्खाय'र मार काढियो ।

अर उण दिन ता वै सफाई दुसमण बणग्या हा, जद म्हे वा रें बेला नै अध-विस्वास रें बरसिलाफ म वाता बतार्ई ही। उण दिन ई दूजी बार म्हा दोवू वाप वेटें रें गना रा काण-कायदा अगैई टूटता सखाया हा। मोरा चीपटा पडता लखाया तो म्हे गाव छोड'र स्हेर भाग आयो हो। घणा दिन सडवा माथे भूखा मरता काडिया हा। होटला पर वप पलेट घोय'र यारी-यारी ट्रासपोटी माथे हमालीपणो कर पट री आग बुझाई ही। वकीला रें घरें अँटा चूटा बरतण-बासण माज वा री घरवाळिया रा लैगा अर टाबरा रा डगा घोय घाय'र पढाई करी ही। अँ सगळी घटनावा याद करता-करता अँकर फेर वी रो रु रु ऊमो होयग्यो हो। अँकर तो चायो कँ हिम्मत कर र माघे न कैयदे'कँ 'हीरा महाराज मादा है ता वान झाडागर कँ डोरा डाढा बरणिमै न बुलावँ। म्हे तो कोई जतर-मतर बरणिमा हू नी। म्हारें खातर तो वै उणी दिन मरग्या, जिण दिन बारी अणूताइया रें आग म्हेनँ गाव छोड'र स्हेर भागणो पडियो हो। म्हे कवै-कवै नै दिन जीया है पण आगलें ई पल ममता री मूरत मा री सूरत भरस-परस प्रगटगी। आस्या डबडबायगी ही। मा कँया करती ही—'बेटा, आरें घघ-पाणी रें खिलाफ है यू, पण अँ जितरा ई कळाप करै, या टाबरा र पेट नै पाळण खातर ई ता करै है। बाप दादा सू चासतो आयो ओ घघो अँकाअँक किया छोडचा जा सकै है? अर जे छाड ई देसी तो दूज ई दिन घर मे भूख भुवाजी पडिया करण दूक जाती। थारी भणाई-पढाई वन सुवासणिया रा आणा-टाणा किया होसी?'

अर वो इतरा ई वाल सवियो हो— 'धा ई बतावो माधव, अवै काइ करणा चाइज ?'

गैरें सोच मे डूब'र माघा पडूतर दियो हो— 'म्हे तो गाव रा गिवार हा बापसी, काई करणो चाइजँ अर काई नी म्हे काई बताय सकू। आप भणिमा-पडिया हो। सँ जाणो ई हो, पण म्हारी तो आ इज अरज है बापसी कँ छेहल, बूढें मायता रा दरसन कर लेणा चाइजँ। अवै काइ बिचारै जडी बात का रैई है नी। म्हे जद बहीर हायो हो, आपरा माजी भुळावण देवता फरमायो हा कँ 'यू प्रमु नै म्हारो नाव लय र बतावज कँ थारा बाप थारी ई रट लगाय राखी है, जद ई वा रा हरफ उपडै, जवान माथ थारो ई नाव।'

आखिर प्रमुनारायण न आपरें मेळावै र साग गाव बहीर होवणा पडियो हो।

माघा ऊपर वाळी सीट माथे पसरियाडो खुराटा भरै हो अर वै दोवू धणी लुगाई सीट मिळिया रें बाद ई हीरा महाराज री जित्या मे उळझग्या हा—

बेमार है तो ले आसा स्हेर।'

'यू को जानै है नी वानै। अयविस्वासी लाग़ा रें बापा रा ई बाप है व। मानसी तद नी।'

‘गाव मे रैया इ तो वा रा इलाज करिया जा सके है। माधवजी वमारी रा अलाण बताय दिया हा अर म्हे डागदर सू ‘व-सल्ट’ कर र दवाइया ले आई हू।’

‘पण दवाइया तो लेसी जद !’

‘नीतर काइ करसो ?’

करसा बाइ, हाई हाई देखसा !’

इण बिचाळें अेक धसवो सा लाग्यो। गाडी बिणी टेसण र सिंगल न पार करे र लेण वदळ रेई ही। अेकण ई सागे केई लाग हरकत मे आयग्या हा। गणमणाटो सुणीजे हो—पारी रो टेसण जायगी पातो रो टेसण जायगी।

गणमणाटें सू माघें रो नीद उडगी ही अर वो आळस मराड’र उबामिया तावतो धवो ऊपरली सीट सू नीच उतर आया हो।

गाडी ‘प्लेट फाम माय आय दबगी ही। उतरण जर चढण वाळें लोगा रो खतावळ रें कारण की धक्का धुक्की मचगी हो, पण की जेज होया ई अेक-अेक करे र आधो डिव्वो खाली हायग्यो हो।

दूजें जात्रिया रें सागे माघो अर प्रभु ई आपर टावर टूबरा अर समान समूण लेय’र उतरग्या हा।

रेल जागा र बाद वै ‘वस स्टेण्ड’ पूग’र वस पकडी ही। टावर भूख सू बिल बिलावण लाग्या ता माघो अेक ढाबें सू आठ दसक रोटिया अर दो दना मे साग ल आया।

अचाणचक वस रें नडें आय र कोई जाणतु प्रभु नें बतायग्या हो—‘म्हें भागपाटी रो थळा गाव सू वहीर हाया हो, थारी गुवाडी मे लुगाया करणें ही।’

टावर उछलवूद र सागे राटी रा टुकडा तोडण दूकग्या हा अर प्रभु ऊडें सोच मे झुळ्या गतागूम होयग्या हो। वस सरपट दौडें ही जाडण, साजत, सिपाट अर दूजार् केई गाव तार छुटग्या हा।

रल अर वस वदळ र जीपडी माड करिया रोटिवळा ताइ वै आपरें गाव रें फिल भिलग्या हा। जीपडी सू उतरता ई दोवू धणी-लुगाइ धरम आड देवता-देवता छावट वानी मुडिया ई हा वै पीचकें सू आवतो पणिहारिया आपसरो म पूछण दूकगी ही—‘कुण हे जे ?’

वा म सू अक वाली ही—हीरा महाराज रा बिचेटिया धटा-वहू दिसें। स्टैर म नीयरी करे है। बाल माघाजी गिया हा, ले आया है।

पण राडा आनं छाना ता करावो न डोकरा हाल जीवें है।’ अेक साग वेई गुर उभरिया हा।

दूजोडी बोली ही—'हो न नी हो हीरा महाराज री तो उमर बध्मी—'

'यू ई सफा बावली होई हं, कदैई कोई हवा रै फेंटे जिल्यो की ई बचियो हं'

इतरं मे वा मे सू अेक आगै होय'र वा दाबू घणी लुगाई नें छाती करावती बोली ही—'थे जिको सोच रया हो बीरा वा बात नी है। हीरा महाराज तो धीरे ई जी अटकायाडा है। थारो इज रट लगाय राखी है। जद-बद ई ओखल खुल अर हरफ उघडै होठा माथ थारा ई नाव है।'

'थे भागसाळी हो बीरा कै टेमसर पूगम्या। महाराज र जीवता रो मुडो तो देख लेसा। थारा बडाडा भाई घणाई लारल महीण भर सू भेळा ई हा नी कठै ठा ही कै उठोन वै बहीर होवैला अर अठोन ज माचो झाल लेवला।

'खाघो देवणो ई तिरयोडो होव तो दिरीज। व आयोडा थका ई गया परा अर अ अळगै सू आय पूगम्या। तीजोडी बोली ही।

'पछ तो रोवता रावता आसी अर रोय'र रैय जासी। कैवती-कैवती पणियारिया ज्यू ज्यू आप-आपरा घर जाया अेक अेक कर'र सगळी ई विखरमी ही।

वै दाबू घणी लुगाई आपरी गुवाडी ताईं जाय पूग्या हा। गुवाडी गतागूम हायोडी ही। हीरा महाराज रो माचा वा र चेला चाटिया अर गाव रै वड वटेरा सू धिरपोडो हो। अर गुवाडी म हाय तोबा मचियोडी ही।

प्रभु नारायण जावता ई आपरी मा री छाती म माथा देय र बाग दे दीयी ही। डीव बढयोडी मा री आरया ई वरसण लागमी ही। घणी जेज ताइ दाबू मा बेटा अेक-दूजे रै गळे मिलिया रोवता ई रैया हा। पछे हथेलिया मे झाल र 'हाला देवती प्रभु री मा उणल हीरा महाराज र माचा ताइ लेयमी हो। वा र सिराथिय बैठ बालण लागी—'देवो, आख्या खालो, थारो वगडावत आयग्यो है। थारो फुटरचन प्रभुडो आयो है। थारो जीव इणी मे अटकयोडो हो नी?'

बदळें मे हीरा महाराज री उपर उठयोडो आख्या छळक'र रैयमी हा अर ऊचा हाया वारा हाय अर कान पाछी आपरी पैली बाळी गत पकड सी ही।

वो देखें हा ठरकें अर हरदम सजधज र रैवणिया बीरा वाप अगै ई धुमळाइज'र अधगायळा होयग्या हा। काठी जेडो वारा डील बेमारी रें थपीड सू सफाई गळग्यो हा। या री ऊजळी वरू घाती जर बढी अगै ई मैली होयमी हो। मरोडदार पोतियो सिराणें वानी मसळीज्योडो विखरिया पडियो हो। गळ बाळी मणिया री माळा माच रें पाग म टिरे ही अर वा रें मुई सू पडती लाळा उणवर सू होय'र नीच पडै ही। आरया माथ आयोडा गीड वार मुई माथ उग्याड गत म रळ मिळै हा। पट आपरें सू तणमेल्यो हो अर व रय रय'र टसका करै हा।

हीरा महाराज नें दगण रें सुरत फुरत वाद प्रभु री घरवाळी कटोरीभर पाणी ऊनो कर'र दोय-तीनव गोळिया घाळ'र माडाणी पाय दीवी हो।

दवाई देवण र पैली वठ ऊभी दोय-तीनव डोवरिया गाती पडती थकी छाड
अपाट ई बरी ही वै हवा री ई बाण बुरख हावै है। उणन तो गगणी ई पडती। हवा
अर दवा रा वठे मेळ? दवा सू जे हवा भिडवगी तो थारी घर गुवाटी सू उणरो प्रकोप
गाव र घर घर ताईं वधजासी। अर यू जद ई होयो है वा लोगा रा फीफरा ई विगेरिया
है।

प्रभुनारायण अवर तो चायो वै आनै भ्याना देव'र वताय देवै' वै अ आपा रा
वणायोडा ई गपोडा है। पण वो भूत धारयोडो ई रैमा अर नी जेज रै बाद वै ठाही
मीठी होयगी ही।

पण उणरी मा बोली ही—'आ री नो वेटा, इत्तीई उमर है। आ री तो आ
जोळ है र। आ रा भाई, बाबा दादा, परदादा अर बाप ई साठै रै बार को निवळया
हा नी। अबै दवाई देवणी अकारय है, वेटा।

गाळ्या रै बाद वानै मुळकोज ई पाया हो अर नी-नी बरता ई री दूजी दवाईया
ई देम दीवी ही।

जेज होया हीरा महाराज र अगा म बी हरवत होयण दूकमी ही। लोग समझण
लागया हा वै हीरा महाराज रो हसलो तडफटे। वा री विगडती लागती दमा
प्रभुनारायण री मास सही को जा रई ही नी, हिम्मत बटोर र हीरा महाराज र वन
जाय'र कवण लागी ही—'अबै थारो हसो छूट तो सो छूटतो। अबै किणी म जी नी
घालणो। अक दिन ता संगा नै ई जावणो है। माटी तो माटी म ई मिळणो है बाई
बात मन म मती ले जावजो है जिको ई बोले कोई दान पुन करणो होव गाया
कुत्ता न की हाकणो हवणा होवै बै सुवासणिया नै की देणो-दूणो होवै।

हीरा महाराज रा बोल कठे सू उघडता, वै नी बोल सकिया ता वा बोलती
इजमी ही—'थे कठे सू बोलो, उमर भर काठो जीव रैयो है नी थारा म्है धान आछी
तरिया जाणू हू म्है ई बोलू हू—थार लारै गामा न चीपटै रो पूरो पचासो बराऊना
काल ई बाडी मे चोपै र बीच 'हखवावणो सर' कर देवूला चिडी बमेडा खातर जठ
ताइ म्है जीवूला दाणा पाणी मे कमी को राखूला नी। इत्तो ई नी, थार वारै इ निन
सगत करवाय'र साद-यामणा नै जीमावूला। अर पछ वान सिर सू लगाय र नख ताइ
ढकूला। जिको थार आगांतर मे आगै त्मार लाघला। थे सोच मत करो थारो ओ
प्रभुडो थार लारै बारै दिन करमी नी तो म्है करवा मू गगाजळ। थारा अ चेला चाटी
करमी। पूरै गाव र सिगरी दूत जीमावूला।' वा रै माचै रै मिराभिय बेंटी बेंटी प्रभु
री मा बोलती इज मयी हो—'अब थे जीव मत उठझावो। थारा तडपणो म्है को सह
सका नी। इणर अलावा मन मे फरू इ की होव तो बतावो।'।

इणरै विचाळै हीरा महाराज रा चेना-चाटी इ आपर गरुजी र लार दान पुन
करण री बोलवा कर काद्री ही।

ओ सै देह्या मुणिया प्रभु गळ ताइ भर आयो हा। छैवट भीमर र भाभराभूत

होय'र बोल्यो हो—'था सगळाई भेळा होय'र नी-नी जैदी बाता कर रंया हो । अं नी मरता होई ताई था आनं माडाणी मार काढो ।'

इण पर उणरी मा ई बोली ही—'देख वेटा म्हें तो आ रं साग आसी उमर वाढी है । म्हें जाणू हू आनं ।

गुवाडी मे ऊभ नीमडै री छीया ढळण मे ही । सगळा ई इचरज मे हा । दवाइया आपरो कार जतावण ढूकगी ही । हीरा महाराज न डकारा पर डकारा आय रई ही । वारी मायली फुरफुरी जागी । अर डील हरकत मे आयग्यो हो ।

भेळा होयोडा सगळा ई लाग बाकी फाड फाड'र हीरा महाराज अर प्रभु कानी भाळ हा । अर हीरा महाराज आफळ र पसवाडो फोरता यका बोत्या हा—'वेटा, अब म्हन सफाखान ले चाल म्हन सफाखान ले चाल ।'

□

उलटी डाडी

रामकुमार ओझा

कई दिना बाद अक्खवार हाथ लाग्यो हो । बलवि दरसिध उफ बल्ला री निजर बैगी बगी अखवार री ओलिया माथ भाजण लागी । छँवट अक्खवार माथ आ दबी ।

खबर र च्यारू मेर काळो हासियो हो । विचाल उण री फोटू छपी ही । खबर बाच र उण री मन कियो, अखवार री पुरजी पुरजी कर हवा मे उडाय दे । फलू इरादो बदलियो । थू नो इण फोटू र विचाल ई उतरा बेजका बणा दे, जितरा बम र धमीड सू उडता रागे जर सीसे रा टुकडा सा तो री छाती माथ घास्या है ।

पण वो न तो अखवार री पुरजा पुरजो कर पाया, नी ई फोटू री छाती माथ घाव घात सकियो । बस, कागद न मोड र आप री गोजी मे घात लियो ।

वो अब अंड चोराय माथ ऊभो हो, जठै सू अक्ख चौडी सडक बी सहर कानी जावती ही, जठै उण बम फाडिया हो । जर जठै सातो अबार अस्पताल माथ दाखल हो । दूजै बच्च रस्तै चालतो तो आप रै गाव पूग जावतो । पण गाव री काकड मौल हो चुकी ही । चौफेर पुलिस री जावतो, पोहरो हो । तीजी पगठाडी पाछी उण जुवार गुरगण्डा अर ईस रै खेता कानी पुगावती हो जठै उण जाडी जुवार रै ओटै तीन दिन रात बदीत किया ह । जर चौथी सावडी सडक बैन अमनकौर रै सासर री ही जठ सू वो अबार इज पाछो जाया है ।

लुक्तो छिपतो निठासीक अमनकौर रै दहजै दुको हो । बीर रै पगा रा धमीड पिछाण, अमनकौर पाळ माथे इज आ ऊभी अर दुपट्टो गळ मे घात र बोली ।

‘बीरा थू ऊभा-पगा पाछो सिधाज्या । बार बनोई री डूटी णीज इलाक म है । यो अडा जनस मिनग है ब वतन टाळ दूजो रस्तो नी माण । पमादिया अर देम र परिया स बी री हमदरदी कोयनी । था दो-थू जै आपसरी मे भिडिया तो म्हारो मुहाग उजडैला का बीर री लास पडसी ।

रयै सू कवू बीरा । थू गुरदुवार री डाडी पकड । बाहे गुर री देवळी माथ गिर खुवा । साच मां सू अरदाम कर पूछ । अब यन काइ करणो । साचो गुर थन ठावी ठोड पूगतो करमी ।’

पण ग्रमी नी ता फाटक खोल्या अर नी ई बी मारू अरदाम की । आतर सू

बोल्या । 'गुर रो घर देहसत पस'दा री तरगाह नी वण पाव । जिण र बहुवाये कियो वा रै क नै जा अर जे आप रै मत्ते कियो ता औरू कर देख । जै पछतावो हावै तो कानून री सरण मे जा । गुनाह कियो तो दण्ड भुगत पाव मन होय न गुरपरसाद छवज । इमरत छकिया आच्छो भिनख वण जावला ।'

बल्लो मन ई मन सोचै । 'सिय रै बेटे रो तो जलम ई गुर परगाद रूप मे होवै है । गुर नाव रो जाप करणा इमरत छवणो होव है । गुर री सिक्छा (शिक्षा) तो घणै री वरजणा करी ही । पण वर रो जेहर पावणिया हाथा भजहवो अनून रा घूटिया उण री घेन्की उतार दीया हो । उण हाथा नै पण वो कदै नी देख पायो हा । जिण हाथा उण र हाथ म बम पकड़ाया हो, उण रो मुडो पडदै री आट मे रैयो । आप र भायप बलिया री वी नै कोई ओळखाण नी ही । वो फगत आप रै उण बालगोठियै नै पिछाणतो हो, निण उणनै अनूनी पसादिया रै डरे पुगयो हा । डरे म फगत भीता बोलती ही । भिनख दीठ हैठळ नी आयो । वा इमरत रै नाव नी जाण काइ छकाया क उण रा माया गिरण नेहर चढग्यो । भीता बारबार बालै ।

'अक यारी कौम री पिछाण साह लडो । अक मुदमुरत्यार मुलक पावण साह लडा । वा र मागै मिल र नडा जिको बिना लडै अक मादर मुलक (मायन भोम) वणाई है । अकल अर हथियार वा रा हौसलो थारो ।'

मरु मे उण रो भेजो जवाब देयग्यो । 'कौम री पिछाण तो वाहै गुर रा दीधा पाव निमाण । केश, कंधा, कच्छा कडा, किरपाण है । दसम गुब हि दू हिंदवाण री रिछपाळ करण साह अे निसाण धारण किया, उणीज हि दू हिंदवाणै रै खिताफ लडण म काइ तुक ?

'अर जिका यारा देस वणाया व कडा सोरा सुखी । अक नारकी अकलहृथी हकुमत रै इनावा काई पाया । मुलक जिको वण्यो उण रा बासि दा छान रोवै तो छाणग (छाण री जगन) माय उघाडै पगा चलाया जाव अर चौडै रोवणिया री बडत् माप कारडा सडकाइज । रोवणो कुफ, फरियाद करणियो काफर । नूवै मुलक रो अक इग घरम । नबूरी करो अर भजबूरी मे हासता रैवा ।

पण भीता माथ उबेरीज्योडा दी आखर भाले री इणी ज्यू तीग्या हा । वा बाबिंदरमिध रै कालज म गहरो धाव घात दीयो । अर उणा रै मगज म अधार पय रा अधारो भरीजग्या ।

जिण रै मागै पीटिया रो मीर हो । हेत हिंवाळास चानता आयो हो । जिण रो लोही अक हो । जिका कदै उण नै बातभणकारो नी दीघो । सूई रा धाव नी कीघा । परचार री ज्ञान मे वी न लाग्यो जाण वी रा पाडोसिया वी न धायन कियो है ।

घायल जिनावर आर्घ जोर सूहमलो कर । अठारहा वरम रो निछोर छोरो वेवात री बात नागो जारण झोटियै री गळाई मारकणो होयग्यो ।

उगट उण हुनफ उठायो अर अणजाण हाथा उण न देस री घरती री कावड र परल पास री धरती माथै उतार दीघो । इण वाट आई घरती सू ममीर जैची वद

उलटी डाडी

रामकुमार ओझा

कई दिना बाद ओक जमवार हाथ लाग्यो हो । बलविन्दरसिध उफ बल्ला री निजर बैगी बगी अखबार री ओलिया माथ भाजण लागी । छँवट ओक खबर माथ आ ढवी ।

खबर र च्यारू मेर काळो हासियो हो । बिचाळै उण री फोटू छपी ही । खबर वाच र उण री मन कियो, अखबार री पुरजी पुरजी कर हवा म उडाम दे । फर इरादो बदलियो । न्यू नो इण फाटू र बिचाळै ई उतरा बेजबा बणा दे, जितरा बम र घमीड सू उडता रागे जर मीसे रा टुकडा सातो री छाती माथ घाल्या है ।

पण वा न तो अखबार री पुरजो पुरजो कर पाया, नी ई फोटू री छाती माथ घाव घात सकिया । बस, कागद न मोडेर आप री गोजी म घात लियो ।

वो अबै जेठ चोरायै माथ ऊभो हो जठै सू ओक चौडी सडक बी सहर कानी जावती ही, जठै उण बम फोडियो हो । अर जठै सातो अवार अस्पताल माथ दाखल हो । दूजै कच्च रस्तै चालतो तो आप रै गाव पूग जावतो । पण गाव री काकड मील हो चुकी ही । चौफेर पुलिस री जावतो, पोहरो हो । तीजी पगडाडी पाछी उण जुवार, गुरगण्डा अर ईख र खेता कानी पुगावती ही जठ उण जाडी जुवार रै ओटै तीन दिन रात बदीत किया हा । अर चौथी साकडी मडक बन अमनकौर रै सासर री ही जठ नू वो अवार इज पाछो जामा है ।

लुकतो छिपतो निठासीक अमनकौर रै दक्कै दुवो हो ! बीर रै पगा रा घमीड पिछाण, अमनकौर पाळ माथ इज आ ऊभी अर दुपट्टो गळ मे घात र बोली ।

‘बीरा यू ऊभा-पगा पाछो मिधाज्या । थार बनोई री डूटी इणीज इलाक म है । वो अटो अनेस मिनख है कँ बतन टाळ दूजो रस्तो नी माण । कमादिया अर देस र परिया सू बी री हमदरदी कोयनी । या दोयू जे आपसरी मे मिडिया तो म्हारो मुहाम उजडैला का बीर री लास पडसी ।’

दयै सू कवू बीरा । यू गुरदुवारे री डाडी पकड । बाहे गुरु री देवळी माथ मिर झुवा । साध मन सू अरदास कर पूछ । अब यनै काड करणो । साचो गुरु यन ठावी ठोड पूगतो करसी ।’

पण ग्रंथी नी ता पाटक खोल्यो अर नी ई बी मारू अरदास की । आतर गू ई

वाल्पो। 'गुर रो घर दहसत पस'दा रो दरगाह नी वण पावै। जिण रै बहुवाये कियो वा रै क'नै जा अर जे आप रै मत्ते कियो तो औरु कर देस। जे पछतावो हावै तो कानून रो मरण म जा। गुनाह कियो तो दण्ड भुगत पाव मन होय न गुरपरसाद छवज। इमरत छकिया आच्छा मिनस वण जावला।

वल्लो मन ई मन मोनै। 'सिय रै बेटे रो ता जलम ई गुर परसाद रूप म होवै है। गुर नाव रो जाप वरणो इमरत छवणा हावै है। गुर री सिक्खा (शिक्षा) तो घणै री वरजणा करी ही। पण बर रो जहर पावणिया हाथा मजहबी जनून रो घटियो उण री घेन्की उतार लीया हो। उण हाथा नै पण बा बदे नी देख पायो हा। जिण हाथा उण रै हाथ म बम पकड़ाया हा, उण रा मुडा पडदे री आट मे रँयो। आप र भायप बैलिया रा वो न काई आलस्याण नी हो। वो फगत आप रै उण बानभोठियै नै पिछाणतो हा निण उणनै जनूनी फसादिया रै डर पुगाया हा। डर मे फगत भीता बालती हो। मिनस दीठ हैठल नी आया। वा इमरत रै नाव नी जाणै काइ छवाया क उण रा मायो गिरण गहर चढग्या। भीता बारबार बालै।

'अक यारी कौम री पिछाण सारु लडो। अक गुदमुग्त्यार मुलक पावण सारु लडो। वा र सार्ग मिल र लडा जिको बिना लड अक मादरै मुलक (मामद भोम) वणाई है। अकल अर हथियार वा रा होसलो थारो।'

मरु मे उण रो भेजो जवाब देयग्या। 'कौम री पिछाण तो बाहै गुर रा दीया पाव निसाण। बेश, क'घा, क'च्छा, क'डा, किरपाण है। दसम गुरु हिंदू हिंदवानै री रिछपाळ करण सारु अे निसाण धारण किया उणीन हिंदू हिंदवानै रै खिलाफ लडण म काइ तुक ?'

'अर जिका थारो देस वणायो बै कंडा सोरा मुखी। अक नारकी अकलहत्थी हकुमत रै इलावा काई पाया। मुलक जिको वणया उण रा वासि'दा छान रोवै तो छाणग (छाणै री जगत) माथ उघाडै पगा चलाया जावै जर चौड रोवणिया री बडतू माथ कारडा सडवाइज। रोवणो बुफ, परियाद करणियो काफर। नूव मुलक रो अक इज धरम। सयूरी कर। अर मजयूरी मे हासता रँवो।

पण भीता माथ उकेरीज्याडा ई आखर भाले री इणी ज्यू तीखा हा। वा खलविन्दरसिध रै काळज म मेहरो घाव घात दीया। अर उणा रै मजज म अठार पख रा अधारो भरीजग्या।

जिण र साग पीडिया रो सीर हो। हेत हिंवाळस चालता आया हो। जिण रो लोही अर हो। जिका कदै उण न बातभणवारो नी दीघो। सूई रो घाव नी वोधो। परचार री झाक म वी न लाग्यो जाण वी रा पाटोसिया वी न घायन कियो है।

पायल जिनावर आधै जोर मूहमलो कर। अठारहा वरम रो निछोर छोरो वेवात री बात लागो जारण झोटिय री मळाई मारकणो होयग्यो।

छेपट उण हनप उठावो अर अणजाण हाथा उण न देम री घरती री काबड र परन पाम री घरती भाव उताग दीघो। इण बाट आई घरती सू खमीर जैडी वद

वोई आय रई ही । जद क उण री आप री घरती री माटा सू अेक सौंधी खुमबोइ उठनी ही । जिवी घरती माथ वा उतारीज्यो उठ हथियारा री फमल ऊगी ही, ज क उण रै खेता माथ जमन री हरियळ फसल ऊगती ही । उण र आप रै दरियावा म घबळा कमन गिलता अर जठ नाही रा बुडबुडिया उठे ।

उण नै पण वतायोग्या—खुसबोई रै दरियाव लम पूगण सू पली बढलीज्योइ पाणी री धार पार करणी पडे है । अर पडद रै पाछे सू जणजाण्या हाथा उण र हाथ म टाइम बम पकटावत, निसाणो बताया । लक्ष्य री पिछाण बराई । नक्ष्य । जिवो बोई लक्ष्य नी हो । रस्तै चालतै मिनख नै निरी दहसत फलावण साह मारणो बोई लक्ष्य हाव ? बी री विण रस्त चालन सू दुस्मणाई ही ? जर, जोर, जमीन विणी साह तो बी रो झोड झपाड नी हो । अर वल्ला जा इज बढ जाणै हो बँ अेन बगत पर मातो उणीज मारण सू गुजरली ।

धमीड उपडोज्यो । झाल पूळो उठयो-झालर री गळाई मिनख अगन री झालिया माथ भूजीज्यो । मास रा लोथडा पुरजी पुरजी उडिया । च्याहू कानी कूकणा माचग्या । भाजम भाज मे च्यार कूचीदडा मिनख बल्ल न जेक जीप मे बठाण अेक सुनर मे अेकलो छोड भाज्या । अबार कौम री तो बाई उण री आप री पिछाण इज उण मारु जाखमी होयगी ।

इसडी अबली वळा मे उण न रयाल आयो । ‘ओ कुकाम उण क्यू कियो ? विण र वास्तै कियो ? विण र कैय कियो ? अबै कठ जावै ? मुडै माथ तो अडी कुछाप लागगी कै कुज कोई पिछाण जाव ।

पुलिम हरकत मे आ चुकी होवला । जिण रै साथ रो जेसाम हो, वै बूडपयो निसरघा । अब अठ ऊभा रवणै म काइ मार ?

साम्ही अेक बोड माथ लिखीज्याडो हा । ‘गंगानगर जिलो आप रा सुवागत कर हे । अबली वळा म इज उणनै हासी आई । तो अबारडज बी रो सुवागत करणिया मौजूद है । काळूठै मुडवाळा रो सुवागत ? तो भामला तो पजार सू इ बार छोडग्या । पण किस्मत जजार साथ नी छोडघो है । अठै मेई इज (दाणी) 22 एन टी मे उण रो नानेरा है ।

बो भाज छूटो । पण फेर आ सोच'र क भाजणियो मिनख तो सुबै म जहर पकटयो जावै वा हाळ हाळ चालण लाग्यो । जाण कोई बीसक कास पण्ड चारयो थाकल मिनख जा रैयो होव । मुड माथै लापरवाही रो भाव, आरया अर कान पण सावचेत ।

चक रै गोरम जाया तो भूसता कुतडा घेर नीवो । कुतडा री डार माथ भुण रै नाने रा पाळोन जरमणिया अर जाळमडो इज हो । पैली उणन देव'र नटवा करता अर भाज बटका सू ग्यावणा चावै है । कुतडा री अतस दीठ माडै मानस री जोळवाण बर लेवै । बरल रै कनै लाठी तकात कायनी ही । कारवाइन कारतूस अर मगजीन

ता जिण रा हा, व ले भाज्या । विरपाण गुर रो निसाण । कुतडा माथे कीकर बाव । वो भाठा मारतो, कुतडा न मजावतो यका नानेर मांड जा ढुक्किया । आढा गडकाया । नान बिचाड खोल्हो । बल्लो भीतर दाखत हायो अर झट करत विवाड बंद कर लिया । अर आगळ लगाय दी ।

बूढो सरदार तजग्वैवार । वणत रा वायरो जिको बाज रयो है वी रै रख नै पिछाणै । समथग्या छोरो बयू ई कौतव कर आयो है । बल्लो घवरीज्योडो हा अर मुड माथे आव कायनी ही । नानो वी नै भीतर नी ले जाय ई दरुजे री पूळा री काटडी मे तिरायग्या अर बोल्हो । 'यू ई वगत री हवा री चपट मे आग्या दीस है ।

बल्लो री अडी मानसिकता नी ही वैं वो बूड कपट री भासा मे बोल पावतो । उण सगळी हुकीगत ज्यू री त्यू माड बताई तो ई बूढो सरदार धिरचक रयो अर पूळा री चगेत न उमेरतो यकी बोल्हो । 'पुतरा, जिके घर म जावत ही तरो मुडो धीव सक्कर मू भरीजतो उण मुडै नै यू पूळा म लुका र बठज्या । अवख वगत मे भीता इज वरी हाय जाव है । घर वारै रो काई नी जाण व यू जायो है, इणी मे मलाई है ।

अर बूढ बल्ले माथे पूळा री चगेत ज्यू री त्यू जचाय दी । अर खुद बारण माग्ही माची ढाळ ह्या बैठग्यो जिया सदा बैठतो हो । पण मन म दक्चुक ।

चाद, सितारा, सूरज पीन-परकिरति स्स ज्य रा त्यू मिनख नै पण वाइ होयग्यो वैं आप री वावडिया रैं आप ई बटका वोडण लाग्या । आजवाल इण ढाणिया रा ई मूडो हवान । बंद किणी रैं कुटळ मे मिलटरी रा जीव तो बम लाद जाव है । बंदे फरार बतली पकडीजै है । गैर लायस सी हथियारा हत्यारा, काकड पार स बावणिया तत्करिया, भेदिया, भगोडा री सरण-सथली वणगी जा धरम धरती ।

दैम रैं सीवाडै माथ आ गगानगर री सीली सींचित धरती । चक गाव, ढाणिया । हिंदू सिला री रळवा वस्तिमा । मा सनातनी, बाप विशनाई, बटो पण निहग अक्काळी सिख । हिंदुजाणी मा गुरदुवार जावती । गुर किरपा सू बेढो पावती । केस बनावती, किरपाण बाधती अर बेट नै गुरदवार रा सेवादार वणाय देवती । सिख जुवक होळी रा चग वजावता, जट भगडो नाचता । हिंदू सिख बना सूरखडी बघा बता अर सिख भाई हिंदू वैन र मायरो मरण आवता ।

मान, कमधारी मे कोई भेद भावना कायनी ही । 'जेक जोत रा सगा बंदा । कौन बुरा को चगा ।' गुर री पादसाही । परमसर रा बंदा । स्सै गळमिळ रैवता अर साझा गुर परव नै तीज त्योहार मनावता । पण अबार मना म तीणा (वारीक बेजका) पडग्या ।

अठ र जाया जलम्या मिनखार तो आज इज शेयण री भावना कोनी । वारै रा लोग आव अर कुबद किरमाणी रा बीज ताप जाव । अर उण रा खारा फळ जठै र लोग न खावणा पड रया है । अक दूजे बिवाळै फाटी घातणिया भाज जाव अर पुलिस री कारवाही रा सिंकार निरत्नास मिनख होव । भला भला मिनखा री गिनरत फसादिया म होवण लागनी ।

चौगोस घण्टे लग बल्लो पूछा म लुक बैठ रंयो । आगली सुब नाना बोल्या ।
 '—मीवाडै रा इण गाव-ढाणिया रं वासिन्दा रा सिनागती बाढ वणग्या है । मेहमान
 आव तो पुलिस म रपट दरज करावणी पढ हे । रात रा बपर्यु अर दिन री निगनारी
 री गस्त हावै है । मीमा मुख्सा दन रं जमाना रा पोट बाजता ई रवै है । आछी बान
 तो जा ।

बूढो बय नी पायो क थू आर्णि आप तै पुलिस रं हवान कर दे । उण घर रा
 दूजा योगा नै खता बानी टोर बहीर किया अर बल्ले बानी मवानिया निजर नाखी ।
 बान ? पुतरा कठ जावणो चावै ह ?

अेकर तो उणी सहेर मे जावणा चावू ह ।'

माता सू मितान रो मन करै है ?'

बल्लो हाकधाक । नाने कीकर जाणी ।

बूढलै र मुह उगस सी मुल्लन जायगी । 'सगली हकीकत अखबारा मे छप
 चुकी । सान्ता जिको बं घायल होई है, उण सार्ग तेरो प्रेम परसग चालतो पुलम जाइन
 जाण चुकी है । सर जवान रो दिल तोडणा ठीक बानी । भैं पर्न सहेर री काकड माप
 छोड आवूला । स्यात माती री हालत देख नै थन सदबुधि आ जाव ।'

बूढै टेक्टर री टाली मे रुइ र वारा हैठे बल्ले न लुकायो अर सहेर री काकड
 मायै छोडतो बको बाल्यो । 'जा पुतरा, रव तैनु सदमति देवै ।

तव ई साम्ही सू दो जीपा जावती दीसी । 'बेगा सो जुदार म जाय न लुक जा ।'
 बूढ आ कौबत टैक्टर टोर बहीर कियो । अर तन सू बल्लो तीन दिन रात जुवान म
 लुक रंयो ।

नाने रो दीयो काळा काम्बल डील पर लपेट परी बल्लो चाराया छोड सहेर
 बानी बहीर हाया । ठण्डी पून रा पटकारा । ओस जर धवर बीध-बीच म मेह झड ।
 अडै अबलै मीसम म सहेर सुनैड रो डरो । मिनग रो नाव नी । हा, जठे कठ पुलसिया
 जाटै म बैठ परी धुणी ताप रंया । काळी काम्बल र कारण बरलो धवर मे जेकमेअ होय
 रंयो अर उणीज चाराय मायै पूगो जठ क उण घमीड कीयो हो । बी न बेरा कोनी हो
 क साती किम्य जम्पताल म ह । पूछे तो बी नै । अर पूछताछ मे खतरा ई ।

कठे जावै ? जिण नै पूछ ? हरेक अस्पताल मे तूढ सो पक्कीज जाव ।
 अचाणचक बी न आप र उण बोलगाठियै री माद जाई, जिण बी न उल्लटो डाडी री राह
 पात्यो हो । ओ उण र घरा पूगो ता बूकाणो मच्योडो हो । ठा पडी न गस्ती-दल रं
 मार्ग भिडत म लारने रात मारीजग्यो ।

बल्लो ऊन-भगा मुडियो । भीता मायै उण री फोटु समत इस्तिहार कपीज्योडा ।
 बी न ओर गान आई बं अरार वा इस्तिहारी मुलजम है जर वा दहल्यो ।

जगतारसिध ! उल्टी डाढ़ी भाष चालण री उणनँ त्त्यारी करत देल जगतारसिध
वी न चेरावणो दी हो ।

‘गुण मितरा । इण अधारी गळिया म बढण रा तो रस्ता है निकलण री पण
वाइ राह बायनी । जिना इण म बढे, अधार म पाटीज र मर जावँ है ।

पण बल्ले नै तद तक्तात अधार उजाळ री पिछाण कानी हो । जगतार नै उण
कोम रा गद्दार करार दोषा अर मारवणा मानसा रो मागीद वणग्या । जिण रा मोग
या अमीर तब नी देख पाया । मरता पण वाइ करता । वो जगतार रँ दहजँ जा
ऊमो ।

जगतार वी नँ दहजँ सू लौटाया कानी । हाल हकीकत न कोनी पूछी । नी
सवाल किया, नी उपदग दिया । गहज भाष सू भीतर निरा लग्या । जद बल्ला
मुगता चुबरा ता जगतार घोट्यो । मुबर है गुर महाराज रँ परनाप सू कदै बदै गळत
बाला ई मिनल री मददगार वण जावँ है ।’

बल्ला समझपा कानी । बस, बाको फाट वो कानी दगता रँया ।

‘सहर म कफू नाफिज (लागू) है । दर्ग रा हागत है । धू पुलिम री निजर
अर दगाइया री छूरी री धार सू बच’र आग्या, मुन्नर है ।

‘पण कफू यू कयू ?

जगतार कोई पडूत्तर नी द बस, हासता रँयो । उण री हासी चौड माड बताई
क कफू ता उण दिन मू ई नाफिज है, जिण दिन उण यम फाडिया हा ।

जगतार थिरचक हाय बँठया अर ठेठाव सू बात करण लाग्या ।

बल्लो सोच रँयो । ‘आ कँडा मिनग । जाणँ है जेव सुमार कतली न आप रँ
घर म पनाह दी है अर पुलम सू डरै बाय नी । म्हेने पूछ कोनी कँ म्हेँ जो कुकाम कियो
है क मूठमूठ ई म्हारँ तिलाफ इस्तिहार छपाइजग्या ।

छवट बल्ला इज बाग्या । ‘जगतार थारी बरजणा रँ बावजूद म्हेँ जो इ कियो,
वो रा जवाब धू म्हासू माग्या क्यू नी ? अबार म्हाारी जरूत काइ है आ बूझी
क्यू नी ।’

‘बूझणो वाइ । अबार थन लुब’र जीवणा है जद तक्तात राख पावूला राखूला ।
ज धू थारा पुराणा मायला स मिलणो चाव तो पुगावण री तजबीज करूला । और धू
वाइ चावँ है जिकी बताय दे ।’

धू अक बार म्हन साती रँ कन पुगाय दे । फेरू धू जिको चावला वा ई म्हेँ
कहला ।’

जगतार वी रो हुलिया तबदील कियो, गाभा बदलाया अर जियान तियान
साती स मिलाया । साती ठीक हवाल हो । घाघ कमती पडिया हा, डरपी घणी हो ।

बल्ले नै दख र तो चीराळी मार भाजी । 'थू हित्यारा है । म्हान मारणो चाव । ल मार । अर वा वावळी ज्यू उण जाग उभी होयगी । बल्ल रा मन किया । घरती फाट जाव अर बी नै नियळ जाव ।

सा ती बालती रई । 'थू कुण सा पुरसारथ कियो । कुण सो पुन वमाया । ज मिनख मारजा ई सबाब मिल, (मुक्ति होव) तो म्हान मार । थू कवतो सातो पू म्हारी साचली साती है तो काइ आ इ है थारी साती ?'

जगतार बी नै सात कीवी ता वा मुडो ढाक र रोवण लागगी । जगतार बल्ल नै बार लिरा लाया ।

बोल मिल लियो साती सू ?'

'म्ह थार साग हू ।'

म्हार साग ? म्है ता अंक जग सड रैयो हू । थू म्हारो साथ दे सकैला ?'

अवै जग जुद्ध र अलावै म्हारी जिन्दगी रो मकसद ई काइ रयग्यो है ।'

पण म्हारो जग जाटी टाटी पगडाण्डो भाजतै नी लडियो जावै । म्हार साग ता सीधी सडक भाजणो है । सोच देख । आटी बाकी पगडाण्डो तो किणी हिफाजत री जग्या पुना ई दे, पण सीधी सडक भाजणियै नै कोई आ पकडै ।

पकडण घकडण री म्हन फिकर कोनी । थन जे हथियारा री जरूरत होव तो, उण ठोड पुगाम दू जठ हथियारा रा ढिगला लाग्योडा है । अर जे साठी, छुरी सू लडणो है तो वा था सप्लाई कराला ।'

नही । म्हारी जग हथियारा सू नी लडी जावै । फसादिया रो साथ देवणा म्हारो काम कोनी । म्हारो आन रो मिसन है । अखलाक (नैतिकता), इ सामियत अर ईमान जिवा म्हा वन है, वा इज काफी सबळो हथियार है । थू चाल दल । अबार ई दुनिया म नफरत वमती अर प्रेम घणैरो है । हथियार सबळा अर मिनख सबळो है । जरूरत पण मिनख रो सवदना न जगावण री है । आम सहराती नी लडै है । की स्वारथ लाग्या मिनख लडावै है अर उण लडावणिया नै, न किणी मुलक री चायना है न मजहब री । आप री रोट्या हेठ खोरा दवणा उण रो मजहब है, अर वा रो सीर जठ तवात चालै उठै ताई उण रो मुलक है ।

थोटी ताळ वाद अंक मियाद सार वफा यू उठाउज्यो । वो ई चारायो अर वो ई मिनखा रो रलो । पण अबार वं साग तरकारी रा खरीददार नी हा । वं जगतार र मितान रा मिनख हा । मिनख लुगाई, टावर, बूढा, जुवान । वढ रा वढ भड्डा होया । हिंदू, सिख, मुसलमान । हकीकत मे वा अंक भीड नी, समूचो हिंदुस्तान हो ।

बल्ल! भीत ज्यू ऊभो । जगतार बोल रैया । लाग सुण रैया । १ कोई मच न मभा सम्मनन । राट चालता मिनख सुणण लाग्य्या । जगतार चाल्या तो लोग चानण लाग्य्या । जगतार चव्या ता चव्या । जगतार बताई ज्यू बोल रैया हा । जगतार बोल

रया । 'अमना अमन ।' अर लाग बोल रैया 'ओम सात्तो । 'अपनी घरती जाडती ।
फिरवापरस्ती तोडती ।'

लागा रा समवेत सुर गुणीज्या ता घरा रा दरजा खुलभ्या । दूकाना रा सटर
उठभ्या । ता काय् इज उठाइजभ्या । रस्ता, ारस्ता, चोरभ्या मडका आपमरी म
गुधमी । अक् दूजे रं गळ मिली ता वत्ता गदगदीजतो सीव वात्ता ।

'तो म्ह जवार चालू ।'

'अवार काइं विचार है ?'

'बंदी री राह चाल दरी । काइ मिल्यो ? वास्दसू मुडा बाळा करण रं सिवाय ।
मूष, म्हारं डोल सू वास्द री गिंध आवैं है । दिमाग म हथियारा री बगत चिणिजी है ।
नफरत रा भाला म्हार हीयं म छवला कर छोटिया है । म्ह पराछित री डाडी चाल'र
मरहम पट्टी साट जावूला । पण पैली बियं रा दण्ड भुगता र फेरू सूद्धताइ रं गेनै जा
पावूला फेरू जे मन रा मेल घुपीज्यो तो था वनै जावूला ।'

जगतार फेरू कोई सवाल नी कियो । बस इतरो कैया । 'सद्गुरु थन रस्ता
दिखावता रवैला, जे जोत मे जात मिलावण री वासिम करसी । सब रं सिवाय औरू
का बमान नी करमी । म्हें था री पेरवी नी करू ला । पण दुआ जरूर करतो रंवूला ।
परमेसर कर, जद धू पाछो वावटें तो अक् गुलिस्ता वण्यै मुलक म लीट र जावैं । जठ
अक् फूल दूजै री खुसबोई सू सनीज्याटो होवैं । अक् रुख री डाळी दूजी सू गुधीज्योडी
हावैं ।

□

धनवीरो

वरणीदान वारहठ

धनवीरो म्हारें घर म वडघा ता म्ह रासा उदास हा । उण ता आवता ही टोक्यो—'काइ बात है बिया मुडा लटकाया घठया हा, खैर तो है ?

—'अरे भाई, काइ बताऊं ? आज तो भीत खाटी होई ।' म्है कैया ।

—'बिया ?' उण पूछ्या ।

वो साम्है पडी खाली कुरसी पर बँठ्या ।

म्है बताया—'का' बात बताऊ ? बात न बात रा नाम । थारला पाडोनी है नी चिमनियो, म्हार गळें पड्यो । म्हारा माजनी ले लियो । डाय ता मारी कोनी, बाकी की कोर वमर राखी नी ।

—'कोई बात ता होवै ?' उण कया ।

— बात का' बताऊ यू काइ समय अर के वो समय । म्हारी एक कहाणी म वीरो नाम हा, वो ता पटेडो कोनी, किण ही बता दिया । फेर तो बस, आव देख्यो नी ताव । सीधा गळें जायो खावण कुतिय री तरिया, म्हारें माथ वरस पड्यो । म्हारा तो खेरो छुडावणा भोला हायग्या ।

—'बस, इती सी बात है । वा तो मुसळ है, बावळी टाट है । सफा आडू है, किण ही लगा दियो लाग्यो । म्है थाने किस्ती बार कह दी, ये म्हारी कहाणी लिखा, थारी पायी म म्हारा नाम छपावो, फेर देखा म्है थारा कित्ता कोड करू, थारा कित्ता गीत गाऊ ।'

—'म्हार तो थारला नाम ही गळ मे आरैया है । यू और कहाणी लिखावैं ।'

म्हारी कहाणी क्यू नी लिखो, देखा, थाने वेरो है । म्हार सात टीगरया हाथगी एक ही छारो कोनी । म्है दिन रात कमाई करू, म्हारी पार पड कोनी । एक ऊठ है, एक गाडो है । बीस बीघा जमीन है त्रिवी थारो कोनी दे । झाझरक उठू, आधी रात रा आऊ । कदै ऊठियो बाद म जुडग्या, कद भैमडी मानी पड जावैं । कदै लुगावडी र बडतू म पोड उठ जावैं । कद की टीगरी र ताप सिखा हो जावैं, एक जीव हू आप पोछैं । म्है ता भाजतो भाजतो मेलरी वणग्यो । दस जीवा रा पेट बिया मरीज । मागतोडा बावळा वणा दियो । कदै रामस्वरूप आ मरें तो कद फूसियो । बाला काइ

वरु ? आ जिन्दगी ई कोई जिन्दगी है। लाग मिनसजमारें री बडाई करै, ओ ल्यो मिनसजमारो। म्हासू तो अे चिडी कागला ही चोखा जिका र आ कास तो कानी। आ कहाणी कोनी लिख सको थे ? राज न पतो तो पड कै थारी जनता कित्ती दुखी है ?

फेर वो थोडा डरघो अर उण हेलो मारयो— 'अे काकी, अे काकी।'

उण म्हारी घरवाळी नै हेला मारयो। वीनै वो काकी वव। गाव म सगळा ही अड रिस्ता सू जुडेडा है, आ मे जात पात आडी कानी आवै।

हेला सुणता ई म्हारी घरवाळी नै आवणो ही हो।

—'अरे धनवीरिया,' — वा आवता ही बोली—'घनै म्हारी तूडी कानी लावणी ?'

—'म्है ता इण सारू ही आयो हू, लावो रिपिया तीन सौ।'

उण रकम देयदी अर तूडी सारू ताकड करी।

पण धनवीरै री वा ही कहाणी — 'म्हारै सात छोरघा होयगी, आरा पेट किया भरसू, म्है ता अवै 'अपरेसन' करास। चाबै की होवो। म्है तो नाक नाक आ लिया।

म्हारै घर सू बोली— 'अपरेसन' तो रैवण दे, वीनणी नै की घाल, वा अेन सीख सी होय रई है।

—'म्है ता घणो ही सतरै री रस पाय देवू पण पावू किणर बाप रो, रावडी रोटी मिल जावै तो ई घणी है।'

— दख। धनवीरा,' म्है हसा मे बोल्यो, 'धू अपरेसन मत करा, अेक मौको और दे।'

— जे छोरो हायगी ता ?' वो बोल्यो।

— 'तो व्याव म्है वरसू,' म्है कैयो।

— तो थारो कयो मान लेसा। अवक और सही। सात री जगा आठ हो जासी।'

फेर म्हारै घर सू नाव गिणावण लागी। फलाणिय रै सात छोर्या रै पछ छोरो होया, फलाणिय रै तीन छोर्या पर होग्यो। डीकडै र छोरी होई ई कोनी। गाव रा पानडा खोल्या पछै काइ नीवडै। धनवीरै पइसा लिया जर चाल पडघो पण चालता चालता फेर कैय्यो — 'हा तो, म्हारी कहाणी लिखणी है। काई कैवू हू धानै भूलीज्यो मत।

म्है धनवीरै नै दखतो रैयो, दखतो रयो। धनवीरो क्यारो घडेडो है राम जाण। छाटी-सी देह डीठा पर हाडका ही हाडका दीसै। झीणी सी चादरडी लपटेडी जिकी मे सीधी पतळी आकसडघा सी टागडघा। कारी दियेडो कुडतियो जिकी पर लीरालीर होयडो कामळियो। ठड तो सतावती हासी इनै। झाझरकै कित्ती रठ औसरै जिकै मे

कोई मुरदैन नै इ कोनी काढ पण जा तो कोनी चूकै। चाल हो पड। नीचै जूता ता तकडा पैर है जिका मे पामोजिया ई है, पण पट थाया, पट ई एक कानी, साथै दस पट और जुडेडा। बडी हिम्मत है इण छोटी सी काया मे। बडी मजे री बात एक और—ओ घर सू निक्लै, निक्लता ही लोगा न बतलावतो चालै—‘अरे मालिया, काड होरया है। ठीक ता ह, कामडा ता ठीक चालै। ओ रे खीवला, टावर तो ठीक हायग्यो होसी। काल बीमार हो नी।’ फेर आपइ हसै, अगल नै ई हमाण री चेस्टा कर। आपरी पीड न दावण रो ओ ई एक रस्ता है।

एक दिन म्हे बार निक्लया तो धनवीरो आपर ऊठ न गुवाड मे बाध राख्यो हो।

—‘अरे, काडै बात है, धनवीरा?’

—बस, अबे मौत रा बुलावो आयो है।’

—क्यू मई?’

—‘ओ, धारलो भगवान् है नी, ओ ई माटोडा सू डरै है, निक्ल रो बैरी है।’

—‘बात तो की होसी।’

—‘ऊठ बादी मे जुडग्यो।’

—‘इलाज करा भाई।’

—हो लियो इलाज, जो तो मरसी, पण म्हान और मारसी। काम बंद अर खरचा सह। मरण मे आग्या। टीका दिरा दिया, दवाया दीरादी, जा तो दिन दिन बैठया बग है, हाल ही नानी।

साच्याई धनवीर रा ऊठ ठीक कोनी हाया। वा धनवीर रो गाडा कोनी जोडया, वो खडया हो कोनी होवै। बीरा गोटा जुडग्या। पण बीरो लागो-बीणो बंद कोनी, बिया ही खावै पीव। धनवीरा हार नै म्हारै कनै जाया।

—‘म्हूर्न बैक सू लोन दिरादया, म्हे और ऊठ लेसू।

—आ ऊठ?’

—ओ ऊठ गया काम सू। टावरा न भूला थोडा ही मारणा है।

—‘की दवा दारू दिरावता।’

—‘घान नी ऊठ रा बरा नी इण री दवानारू रा। व ता आक जाणा हा, अक बलम तारजै, एक कागज अर बलम री स्याही। कहाणी लिखा अर मौज बगो। पण म्हारी बलम ता ऊठ है, लान दिराओ ता एक ऊठ और ले आऊ। चारी बैक चाळा सू संदमै है।

म्हे बी ई बैक सू लान दिरा दिया अर उण एन ऊठ और ले लिया। गाना फेर धामन लागया, घर री गाडी ई सालण लागी।

एक दिन वो आपरै पुराणिये ऊट बन खडघा वीरा लाड करै ।

म्ह देखन कयो—‘जरे, क्यारो लाड करै है, इण ता थनै धोखा दिया ।’

—‘अजी इण बडी कमाई करी म्हारै । वीमारी विणरै सारै । म्हे तो इणन भूखा बानी मारु, बिया ही नीरा गरु बिया ही पाणी पावू । म्हारा ओ ही बेटो है । म्ह इणरा गुण नी भूल सबू । ओ तो ओ ही हो । म्है सोचू, जठ दस जीव पाळू उठ ग्यारवा ओर सही ।’

मोह माया सू बडा होव ।

ओर फेर एक दिन घनवीरै रै घर थाली बाजी । वीर घर रा सूरज ऊग्या । उण डोल मारु खुसिया मनाई । लाबी उदासी रा बादल फाटघा, मोठो बायरो चालण लाग्यो । जाडोस्या पाडोस्या रो ई जी सोरो होया ।

म्है नाव २ दिन वीरै घरै गयो । घनवीरै रो घर काइ हो—एक छोटा सो दरवाजिया जिकै रै कीवाड कोनी । दो तार बाघेडा राखै । दरवाजिय मे एक बानी तूडो पडो । मायनै एक नाव रो आयणो । आगण रै बारै एक छोटी-सी गुवाडी जिकै मे एक बानी ऊट खडघा अर एक कानी भैस । दा कच्चा कोठलिया जिका म तीन तीन माची मसा नावड । एक् छोटी-नी रसावडी जिकी मे चूल्है रै स्हार फमत राटी वणावण बाळी बैठ सक । छार्या सू आगणो भरेडो, एक ही सार्च री घडेडो-सी पतळी पतळी, गोरी गोरी ।

पीठै पर घनवीर री बीनणी बैठी ही, घूघटो काढ रारया हा गोडा ताड । पीछा ओढ रारया हो । बेटै री मा हायगी ही । पीछो ता आढणो ही हो ।

म्है बेटै २ हाथ मे दस रिपिया दिया, घनवीरै ना करी, जद म्है कँया—अर हजार सौ ही लारो बानी छूटतो, अबै ता दस ही रिपिया सौ लारो छूट है ।

जद घनवीरै कँयो—‘अजी थारा ही दियडा दिन है ।’

घनवीरो भोत राजी हो, वीरो मुडो चैलक होरयो हो जाणै बीन एक साथ कठ सू धन मिलग्यो होवै । उण म्हारा कोड करघा, चाय-पाणी री पूछी, पण म्है ता रामा स्यामा करन घरै आयग्यो ।

आ घरती काळ आपरी विरासत मे रयाई है । जठ कदै कदै जमानो हाव, जमानो होवै तो अठै रै भिनखा रो रुतबो ही यारो हो जावै, नी ता सगळा ही फीका फीका उदास उदास ही रैवै । अठै बेई साला सू एक नहर रो खालियो आयेडो है जिको आ रो रठाण रो अधार है, नी तो अ ऊजडडा ही हा । इण खालिये रै स्हार लोगा री मैणत मजूरी चाल जाव । कोरी बिरानी जमीन पर जि दगी गुजारै, वीरी तो माया पच्ची सी है । वारा महीणा बादळा बानी ताकता रवै, वरस जाव तो बाह बाह, नी तो जमी नागी पडी रैव । गाव ई भूखो अर घन पसु इ भूखा ।

घनवीरो बिरानी जमीन रो घणी है, जद ही ता ऊट गाडो राखै । जमानै म ई वो ऊट गाडो कोनी छोडै ।

धनवीर रा वारा महीणा एकसा ही वग है। जिसा दिन उगै विसो ही छिज जावै। छोरचा जुवान हावण लाम रई ही, पर दो साल समै रा निकळ्या, उण एक साथै दो छोर्या नै टीबडियै चढादी। की घर रा सुवाज हो की मागत करली। वा मागता रै सार कोनी रैवतो, काम हावणो चाइजै। वो जानै हा क इण घर म पैरासूट सू तो धन ऊतरै कोनी, इण खीचाताण मे जाम्यो हो, आ हो खीचाताण लारै छाडन जासू।

धना ही दिन काइ वरस गुजरग्या, म्है म्हारै धव लागरयो हा। मोरी रा वारणो साल राखयो हो। चाणचकै किण ही गल्ली मे चिरळी मारी—'अरे धनवीर रा हाथ कटग्या।

म्हारै काळजै पण री सो चोट पही, चालता चालता जो काइ हायो ?

म्हन बयारी ध्यावस होवै ही। म्है काम छाड्यो अर वारै गया जद पतो लाग्यो—धनवीरो कुत्तर कटावै हो अर दोवू हाथ मसीन म आयग्या। हाथा रो चूरो मूरा होयग्यो। वीन जीप सू स्टैर रै अस्पताल म लेयग्या—देखो काई हाव।

भोत माडी बात हाई, वापडो टाबरा रो पट भर हो, गाटली गुडक ही, अब काइ होसी ?

घरे बीरो लुगाई अर टाबर क्षरर परर राव। वारा आसू थमै ही कानी।

बीरो ध्याहार समझा या गाव री अपणी रीत नीत, धनवीरै नै तो कोनी लाग्या क कठै सू तो रिपिया आया, कुण दबाइ ल्यायो, कुण आपरेसन करायो कुण दाळ दळिया दियो, कुण घर रा धन पसु नीर्या, पण वा एक दिन ठीक होयत घर आयग्यो। लोगा बतायो क पूरा पाच हजार रिपिया लाग्यो पण दोवू हाथा रा पजा कटग्या, हाथ डडा सा रैयग्या। अब वो करसो काइ ?

म्है इ धनवीरै न देखण गयो। धनवीरो एक लाटली म सूत्या हा, बावू हाथा र पाटा बधरया हा। वो भाची र अेन चिपरयो हो। मुडा होरया हा धाळोघण्प।

धनवीर म्हन देखो हाथ जाड्या अर हस्थो। बीरो हसी ओजू उडी कोनी ही।

म्है बीनै बतळाया—'किया है धनवीरा ?'

—काइ बताऊ, काका, करमा रा दढ भोगणा है। इण जलम म तो बीरो ही घुरा कोनी कर्या। लारलै जलम रो किनै बेरो। पण मालिक साथै लडाई होयडा है। बदळो लेव है। बदळो तो म्हा सू लेवा, आ जिलफा काई बिगाड्यो।

धनवीर री बीनणा रा आसू ओजू सूक्या कानी हा। टाबरा री इ आरया भरीजगी।

वो फेर बोल्यो—'म्है हारयो कोनी जीत्या हू। हारता जद म्है मर जावतो। पण आजू देखो अवार ही किसो लारो छुटग्यो।

—अ टाबर ? म्है सवाल करया।

—‘टावरा रा भाग तो धापनै माडा, म्हारै परे आयो जिक्रियन पूरी मांडीं
अब अ खासी काइ ?’ वो हसतो हसतो एकदम उदास होयग्यो ।

म्हें वीरै नानडिये कानी देरयो, वो पाच साल रोतो हो हो । एक बाळी, नी
रावडी रोटी खावण लागरयो हो डील ई भरवा हो ।

म्हने परदेस जाणो पडग्यो । म्है दूर चलयो गयो कोसी, कदे, कदे गाव नै याई
कर लेवतो अर धनवीरै नै ई । इण आदमी रो नाव आवता ही, कई देर ताइ फिकर मे
डूय्यो रवतो ।

ठीक ठीक तो म्हने याद कोनी पण सात साल सू गाव मे आयो । आवता ही
म्है धनवीरै रो फिकर करयो ।

म्है सीधो धनवीरै र घर कानी चाल पडयो । पण वो तो म्हन रस्तै मे ही
मिलग्यो । ऊट गाडै रै आगै होरैयो हो । गाडै पर तूडी लदेडी ही । आपरै दोवू हाथा री
अकूणी रै बिचै ऊट री मोरी घाल राखी ही ।

उण म्हने देरयो अर दोनू हाथ जोडनै राम रमी करी । हाथ तो कयारा हा हाथ
रा डडा हा ।

—‘काइ हाल है र, धनवीरा ?’

—‘धे तो परदेसा रमग्या, बारोठिया हाग्या । म्हानै तो भूल ही ग्या । हाल
ता देखल्यो, आखडयो जिसो पडयो कोनी । था लोगा स रामरमी करण जागा हाथ
राख दिया ।’

—‘जठे चाह है उठे राह है, भाई । काम तो कर ही ले है ?’

—‘हा, हा, आ देवो, इतो ही कदयो, आगै सू ई कट सक हो, म्है तो खर
मनाऊ हू ।’

—जब तो मार देवता ।’

—मार काई देवतो, नरक भोगतो ! पण अब म्है किणरै सारै, छोरो कमाऊ
होयग्यो ।’

म्है छोरी कानी देख्यो, वो तो पूरो जवान हारैयो है ।

—‘दाई रै पगा ताग ।’ धनवीरै कैंयो ।

छारा म्हारै पगा नाग्यो, म्है वीरै सिर पर हाथ कैरयो । छोरो धनवीरै सू
ऊपर निकळै हो । बारह-तेरह साल री औस्य्या मे ई वो पूरो जुवान लागै हो ।

धनवीरो बतावण लाग्यो—‘सत् रा दिन दोरा टीप्या, काका, पण दो साल
इकल गमानो होयो, बसग्यो । दो छोरयाने और फेरा दे दिया । अब तो काकडा
लागरैयो हू, छोरचा तीन रई है ।

‘बूढो तो होयग्या धनवीरा ।’

‘आछा ई है ।’ उणरै चरै माथे उदासी पुतगी । चालण सूपली म्है देख रैंयो
हा उण रै मुड वा मुळक नी ही । उण म्हने कहाणी लिखण रो तकावो ई नी किया ।
म्है गांच रैंया हू—धनवीरै अर उणरै जुवान बेटे री कहाणी म फरक काई हावैला ।

मायलो मिनख

हरीश भादानी

सारल छह बरसा सू भै दोनू माथै रँवा । च्यार-पाच घटा कालज मे, इबातर दूज घर री बँटव म अर दीसवार नै तो आयो आयो दिन मूर्ई सिझ्या होय जाव । कणै ई मा टाय ता कणै ई भादजी दावल दयर जीमण न उठाव ।

दोना री वाता इसी क खूटण रो नाव ई नही । मधरी मधरी वाता री घात अचाणचक भभवारा मार खातण लागै, मा सुणै ता भादजी ई सुण, कठैई लड ना पड । जिया इ म्हारी क करमू री निजरा मा सू चोनिजरा होव, जाणै बिजली गुन हायगी होवै ।

अरे हम थाक्या होबोला की गळोपीलो करतो भाईजी छायो सावटता बोलै । मा गणमण करती जावै, पाछी आवै । थालकियै मे बेसण री पूडघा अर कटोरा म दही । पोध्या नै हाथ री चुजारी सू सरमा र थालकिया राख ।

‘या दोना री वाता कदई खूटै ई कोयनी अर वाता री ताण इसी क ए तडिया क वै लडिया पाडोसी सुण तो काइ समझै ताडी — मा र वाता सू जोळमै सू बेसी हेत दुल्लसो लाग म्हा दोना नै ।

करमू तो की नी बोलै पण म्हारी चरखी तो चाल इज ।

मा आ वाता स माथै री सोच साफ होवै । सोच साफ रवै जण काम ई साफ होव । नी जणै दसलै काइ करियो छाटे बासवाळा काकोजी जर अबै काइ कर है वारो जीवण ?’ तो धू वारै सोच सू क्यू दूबळो होव है ? अठै कुण दीस है धन काको जी जडा काम करणिया ?’ भाईजी छायो लिया बँटक म आय ऊमै । म्हारी तो मिट्टी पिट्टी गुम जर करमू ता साव भेळा भेळा ।

थू नही समझैली जारी वाता मा । पण म्हारी वात री गाठ बाघल आज । ई सू जिना पृछघा ना तो थू इर ब्याव री सोच अर ना ई नौकरी री । आपरी करत न घापण दियै इनै कय र भाई जी हसता सरक जावता । मा आपरै कामा मे जर भै भळै रागता वाता मठारण । वाता राज री समाज री घर बिदरी । इया दिन महीणा वरम बीतता रँवा । एक् दिन वाता ई वाता मे करमू काम तपासण री वात कई । दो च्यार दिन जातर सू भादजी नै कँयो भाईजी सुण र क्या देखसा

म्हा दोना री राजीना री एक् ई रट इकातरे दजे वाता रा घरकोतिया वणाणा

अतीतवार नै ढिगगा । काम री बात ना करमू दुसराई अर न ई म्हनै याद रई । भाईजी हो एक दिन हेलो पाडघो 'घरमू रे, अठी आई, ओ घरमू

याता री वगम-वगम न करमू ई धामी । 'जा नी, भाईजी हेला पाड रैया है' हू ई जचपळो सा उठियो । घर मे भाईजी ई है भाईजी साळ म मुडो ढाळया वठा हा ।

'थनै की याद ई रैव है कै नी, थू करमू रै खातर काम री बात कैई ही नी '

'हा भाईजी घरमू ही म्हनै वैंयो हो पण बी तो दूसरी की 'दूसरी भळ काइ हाव । थनै कई तो थन ई याद राखणा ही खर सल्ला थू काल सू करमू नै म्हार दपतर भेज दिये तीन घटा रो काम है भाईजी तो रमग्या आपर छापे म । म्हनै लाग्यो क म्हारा पग की भारी होयग्या है । बैठक म आयो करमू पोथी रा पाना पलट हो ।

म्हासू पण वालीजै ई नी मुड म जाण कया । छेकड गदगदीग्याडो बोल्थो थू म्हन काम री बात वैंई ही नी, थू तो दुमराई ई कायनी अर हू ई भूलग्यो । भाईजी धारी खातर काम रो जुगाड बिठाव दियो है । थू काल वार दपतर जाये परो, ठीक तो 'म्हारी बात सुणता ई करमू हळफळार उठग्यो । म्हारै खाधा माथ हाथ राख दिया । 'साची कव है घरमू ? म्हन काम मिल जासी ? हू बी री जाख्या मे झाको घालू । झीणो झीणो सा तिरतो पाणी दीसै म्हनै । हू बी पाणी रो अरथ करण रो जतन करू कै करमू ओ जा वो जा

इकातरै दूजै री वाता तो थमगी पण रवीवार तो नही 'ज चूकतो । थू पडी काई वाहली री रामकथा रूव ई चेपा लगाया है '

'काल ही तो यतम बरी है, चेपा कावर कवे है, जहिल्या रो 'एलिनेशन तो अनूठो ई है फेर जनक रो पछतावो '

'ढाळवी वाता ता जग्या जग्या है पण पूरो कथा सार किण अरथ म नूवो है ? घरम अर मियक री कथावा न ता दोना मू अळगी करीजै जणई तो नूवी दीस । आदिम जाल्या न जोडण री कथा तो इया ताग जाण विनोवा रै सपरदाय रो कोई आदोलन राम हावो क रावण, हा तो दानू राजा ई, राज रै बघाप पेटै बुणीज्या ताणा-बाणा नै ममक्ष री आख सू देखा कै नूवो राखण री कोरी भावना मे बैवा '

'म्हनै लाग करमू थू एकै समचै निरवाळो सिरा धाम'र तोलण लाग जाव '

'अरे तीन वजगी ! कपडा धोवणा है । अच्छा घरमू अवार तो हू जासू । ई राम कथा माथ भळै वाता करसा । ई राम कथा रै लगोलग आज री राम कथा ई तो बुणीजै है '

हू साचू आज री राम कथा करमू कपडा धोवणा है करमू अर कया

धावी कपडा लाया है घरमू गिण र राखलै 'म्हारै मोच री बिणगट बितर जाव ।

भे नही भैंसाण मारे । निरा दिन पाळजे मे घसियोडो रेंवा इम्यान रा भसाण । 'काई ठीक चाल है पढाई ?' 'परचा ठीक होयग्या नी' परचा पूरा हायग्या । पण भैंसाण तो पाळजे म बँडो ही हो, आज निसरचा है । हू छापो लिया वठो हू । करमू री उडीक है म्हन मा सीरो वणाव । भाईजी पचास रिपिया दयग्या है । म्हन लाग हू कोड मे की फूलग्यो हू

हू पैले दरज पास होयो हू । करमू री जव्वन अर पूरे मूवे म दूजो नम्बर लिया है भाई होयो काई आज हाल ताइ नी आयो

धरमू आ साडी, सीरो उडा ठडा होव, आ जोमल बितरो राजी होयो । धारो भाई रतनू थारो रिजल्ट देख र । थार ग्यातर बपडा लावण गयो है । र आ अबे बिणन उडीक है

'मा करमू को आयो नी आज, पता नी । काई होयग्या आज ? यू अवार मा पुरस हू बीरै घर जाय'र आऊ । दोनू मायई जीमसा टा है थनै मा करमू पूरे मूवे म दूजे नम्बर आयो है । बस हू ओ गयो र ओ आयो

हू करमू रै घरै कदेईसीक जाया करतो । कारण तो काई ताम नी हो । हा घर छोटी हो अर परवार बडो । एक दो बार वठा ई हा पण घणी देर बाता नी होई । म्हारो अभ्यास ई नी पडियो । फेर म्हारो घर ई बिचाळ पडतो । ई कारण करमू रो आव जाव म्हारै अठई वेसी रैवतो । हू ता कोड सू भरीज्योडो हो जोरसू ई हलो पाड्यो

'करमू ! जो करमू ! करमू !

करमू री बै वारण माय सू ई बोली— भाई तो बायनी । आप आओ ।'

'कोमनी कठ गया है तो

'कदेई कैयर नी जाव बस आवै अर जावै, काइ करै काइ नी करै म्हन ई टा कोनी कवता करमू रा बूढा पिताजी वारै निसरै । हाथ म मेडियो, सफेद मुक् साथो । डील मायै उमर रो भारो लदियोडो लाय्यो म्हन ।

'धोक बावो सा, हू तो दिनुगै सू उडीकू हू करमू न रीतीना मिल पण आ नी आयो अवार ताइ देखो बीरो रिजल्ट आयो है वा अवल दरजे सू पास हायो है । अर सबसू बडी बात तो आ बावो सा वो आखै मूवे मे दूजै नम्बर आया है '

'काइ कैयो यू भलै बोल तो काई नाव थारो यू धरमू है नी । काइ होयो पास होयो है काय मे पास होया है करमू बता ता चाल मायन चाल अरे सुर्ण है सत्तूनी । थारी मा न गुला SS तो हा वाच तो । काइ पास हाया है

म्हारो मुडो बिण ई सी दियो है । हू करमू र पिताजी री फाटयाटी आग्या देपू । करमू री मा भीत रो सायर रो लेयर गोडा यामता सा बठे करमू री बैन गुनी सी ऊभी है । हू बोल्तो क सरणाटो ढोळ दिया हू जवरन सू एक् एक् रा चेहरा देखू । साळ मे घूमती घट्टी घमगी । रमोई सू वारै आय र वरजी पूछे काई हायग्यो धरमू भाईजी

सतूही झाड़ू लिया ई ऊमी है छेकड़ म्हनै ई तोड़नो पड़े मून रो मणीको 'करमू एम ए म पास होयो है । पेंटे नम्बर आयो है । 'करमू एम ए पढी है । पण क्या तो कदई नही । हा काम माथे तो जावै है कठई, रिपिया ई घर मे देवै । पण पढण रो तो कदई नी कयो । म्हार बन तो पढाण री गुजास ई कटै । म्हू सू परवार ई दीरो पळ ।' म्हन लाग म्हारै कोड माथे पाणी पडग्यो है । हू भोजग्यो हू । करम रै घर मे ई ठा कोयनी कँ करमू पढे तो हू चालू बाबोसा मा उडीकतो हासी जावै तो कैया धरमू आयो हो बोली री ठक् ठक् सू टूटया मून रो मणीका पगा माय जा पडयो पग नी उठै

'वठ नी घरमू, आवतोई होवला, म्हनै बता तो सरी वो का-काइ करै घर म रवे ता पोथ्या साने अर बार '

'अर घरमू थू अठ हू ? तो घरै जायर आयो ह । मा कयो कँ थू तो म्हनै बुलाण गयो है । रिजट्ट री बात ता म्हनै मा बताई । आज ता दपतर ले उठ चाला मा उडीक हू अवार आयो काका '

'करमू थू पढाई कर, म्हनै तो घरम् बताई आ बात धर म किणन ई ठा कोयनी । बस ठा है तो आ कँ थू आवै अर जाव करमू । कैवता कैवता करम् रा काका गळगळा हो जाव

इण मे कैवण री काइ बात काका जण्ता ई विराजी होवो सतू जा काका न मायन ल जा, ले आ, मा नै दवाई दे दे बस हू अवार आयो चाल धरमू । वठ मा कण सू उडीक

बीचतो सो करमू म्हनै बार निकाळ लै । राम्ते म की नी बोला । बैठक म आय बठा । मा हरखी हरखी थाली राख जावै । म्हासू तो पण भळई नी वालीज ।

करमू म्हनै कवा देवै हू करमू न देखू । म्हनै लाग कुदण स चेरो उकेर दियो है— रुखा तो किस्स सोच म पडिया है थू

करमू, थू बाबासा नै ई नही बतायो क थू पढ ई है काम ई कर

बताण सू काइ करक पडतो धरमू । बाको ता जूण रा बिखा खेलता खेलता माठा सू पला ई साठीकड होयग्या । हान ही खटै ई है । जिया तिया दसवी हू इज गाठ बाधली । घर रा हान तो सचनण हा ही । कइ कवता काका नै भार ड तो बधता

'काम री खातर कितरा कामज वाळा करिया, दसू देवळवा थरकणा घाकी । चपरासी इ नी राख्यो किण ई । जठै जाऊ जठै कँनू, वठ-वठ दीख्यो लाव लाव रा फाटयोडा बाको । काका म भरणवाळा भाठा हा कठ धरमू छेकड़ चरणदाम ई पसीज्या । छऊ घटा री होटल री खटणी ज्या त्या काढचा तीन वरस । चरणदाम री ई मायली मुनगी । सो रुपल्ली म दा काम मघे 'करमू एव सो पचास देसू पण काम तो हमै वाग्ह घटा ई करणा पडमी सुणता ई सीकम्प बैठग्या आ टूटी वा टूटी मकळप री डार सकतै सकत ई तो थन कया क की काम तपाम । भाईनी माघ दी

डोर होयगी नी आघळ घाटी पार 'भळ वाटें साच है ? तो ले जीम, सीरो ठडा हाव '

'कास करमू हू पैला ई झाक लेउता थारें माय हू ई काई इयाई करतो ता पण म्है तो भाईजी अर मा रें आसर टें रयो । वार माथें भार ई रेंयो ।'

नही घरमू, आ बात नही, मा अर भाईजी थनं बोझ मान'र योडी पढायो । आरें कन साधन हा आ साधना नै वा थारें यातर बरत्या, जणं थारो पढाई होई । थारो सभाव इसो होयो । थारा म्हारो मेळ निभियो, साधन अर मोच तो छोटे बास बाळा काकोजी कनै ई है काई हायो जीवण रो । थारा साच जे सही हावता तो जीवण इया भटकतो काई ?

'करमू जिया जीवण एव छेकडलो खूट याम्याडो लागें, वियाई यू जद जद ई रामकथा माथें बोल, त्रिसण चरित्र माय बोल, म्हनं लागें यू ई अति कानी जा रया है ?'

'नही घरमू हाल रो घडी तो आ बात म्हनै नी लागें । काका नै होटल मे बरतण घोवण री बात बता देवतो तो वारो विरामण जाग जावतो । भलें ई वें म्हन की नी कैवता, पण माय सू तो टूट ई जावता । आ तो यू ई जाणें है कं आज काय री जात अर काय रो घरम, फेर जूण र पटे कितो काम जोछो । पण सस्कार तो है ही । आसू जडियोडी है सोच, देखें ही है नी ओडें सोच रा नतीजा, लड रेंया हा, मर रेंया हा, मार रेंया हा, पण नी उगत नी आय रेंई है । क कुण मर है अर कुण मारें है । थन बाडो लागू हू नी हा हू बाडो, पण बाडो तो बोलू मुद नै बदळण साह । पढाई रें नाव, शिक्षा र नाव । घरम करम रें नाव जितो साम्हें दीस जितो दिरीजें । आनै बजा ठोक र नी लेसा तो स्यात विणी वगत यू ई, हू ई वा सिरसा ही होय जावाला । पढाई रो असली अरथ तो भणता गुणता माय सू नूवो मिनख निकालनो है अच्छा तो हू चालू ।'

म्हैसू उठीज्या कोयनी । रोजीना बैठतो अर बालता करमू म्हनै पैला तो इसो नी दीस्यो ? करमू तो वो ई है म्है इज नी देग्यो ? आ उगत करमू कनै कठै सू जाई ? हू बैठा बैठो सवाला स उळमू साम्हें देखू करमू तो गयो पण वीरी छिया म्हन म्हार साम्हें साब ऊभी लाग । हू उठ र देखू म्हन लागें क करमू जितरो डीघो है । चाळ पजामे म म्हन नूवो मिनख दीसै । मिनख माय सू नूवो मिनख काकर निवळें करमू, बता करमू कातर निवळें ?

□

सारस री जोडी

हरमन चौहान

सहर स म्हारो गाव तस कोई बोंम डाढे व आतर होवना । जो उगूणी दिसा म अक् मावरी री खाल्या म बस्योडा है । इणरें घुराऊ अर लकाऊ दानू कानी तळाय है । गाव र साम्ही तळाव री पाळ लारें आबा रा हलडा ऊभा है । एण अवराई रो ओ दरमाव जठे घणा सावणो लागें । म्ह इण अवराई रें हठें वेंठो हू । जद जद ईं म्है जठ आयो हू म्हन जाण ब्यू मन री सायत मिलें है । अवार व अठ सायत रें वास्त इज आया हू । आ आबा री डाळया माथें मीजरिया बोरावता म्है केईं दफें देखी हू । माळाप री आळू केईं वार ताजा हाय जाया करें ।

म्हैं अठे इज भाई भीमसिंह रें सागें रमतो हो । म्हारा काबाई भाई सा सागें अचपळाय करतो हो । दुपारी रा तपता तावडा म बदे बदे तळाव म भैस्या माथें चढ'र गन बीडता हा, व भीडवया मारया करता हा । उ हाळें म म्ह गाव रा छारा साग जठे रा रखवाळा कूजडा न चकमो देयर बरो रा गुच्छा माथें 'तऽ' करतो भाटो वगावता अर भाटा रें सागें दठ दठ बरंघा हैठे पन्ती, म्ह पुरती सू चग र चाटी दे जावता । तूव हसता बेलता रेंवता हा

वै दिन जवें फटे ? भाई मद्रिक म फँल होवता ईं छानें फौज मे भरती होयग्यो उणरो वागद आया इज ठा पडी ही । म्है पास हायर जाग पढता-‘वी अे ’ कर लीवी । फौज म भरती होया पछ भाई रो तो दा वरसा माय ब्याव ईं होयग्यो । जिका जेक साग रवता हा, या लोगा न अब मिलण रा इ जादा पडग्या । म्हारें साथ रा सगळा लोग आप आप रा घघा पाणी मे लागग्या हा । जेक अेक करनै भायला बिछडग्या । म्है अकनो गाव मे गिडव मारया करतो वगारी म । कोई ठावी नोकरी री आस करें हो । राजिना सहर जावता अर वेंवेंसी रा कालम अखवार म देखतो, अरज्या लिपतो । जिण तिन सहर जाण रा मूट नी होवता ता अवराई री इण छीया मे जायर बठ जावतो ।

भाई रो नूवा नूवो ब्याव होया तो उणरो रामो इज बिगडग्यो । वा फालतू गाव म नी जावता अर नी ह्याई माथें वेंठता । घर सलामत हा या फेर आ अवराई जठ दा महीणा म्ह सागें वठर काटया हा । म्है सहर जावतो तो गिझया पाछा बावडर उणमू मिलता । वो डोलिया माथें पाढयाटो लाधतो । चाणचव बल-बद जावता ता भाभी-मा म रौळ व कातक करताडो लाधतो । म्हन देखर भाभी-मा घूघटा वाड निया करती ही । भाई घणोईं वरजतो कै देवर सू वाड घूघटो वाडें ? गण वा रा वेंवणा हो व

‘देवरजी आपरै सायना है, म्है घूघटो काढण सू किसी घिस जाऊली ? देवरजी फेर टावर ई ता नी है, लूठा है अर लूठा देवर सू बात करूला तो लोग काइ कैसी ?’

असरर म्हे तडक् तळाव री तीर ऊमा-ऊमा बाता करता, उठै रो दरमाव देखता । मिनान करणै रो मूढ होवतो ता पाळ रै बिच्चै आयोडी मोरी परसू गठा बीडता । तीर मे वदे सारस री जोडी कुरळावती तो म्है कवतो—‘भीमा ! वा देख सारस री जोडी, अक् साग कित्ती फूटरी लागै है ?’

‘हा, र । जोडी जोडी सारस री । हर टेम अक् सागै रवै, अक् दूजा रै ताइ मर जीवै है । रामजी सू म्हारी इत्ती इज अरदास है कौ आगलै भी मिनख-जमारा नी देव ता म्हा घणी लुगाई न सारस री जूण बीज ।’—भाई बोल्थो ।

म्है कैया—‘भाई अबार किसी कमी है ? सारस री जोडी इज तो होयें । इत्तो हेत प्रेम है क जातरै होबो जब तो वस दोनू कुरळावण लागो हा ?’

‘नी रै रील मत ना कर ।’

रीळ विण वास्तै करूला ? भाभी आप बिना अर आप भाभी बिना नी रैय सको हो । भाभी घारै बिना जीमै कोनी अर आपनै तो वा बिना काई आच्छो एज नी लागै । अठै तळाव ताई फिरणै न म्है जबरईसु आपन लाया कहू हू । ठा है ? व्याव रै पली स्टैर जावता तो रात ताइ नी आवता, अवै कदै स्टैर जावो तो कित्ती ऊतावळ मचावी हो तौटण वास्तै । सारो दिन साळ म घुस्या रैवो, गाव रा मगळा लोग आपन बिडावै है, क्यू बात गलत है काई ?

अिसी बात सुणैर भाया मुळक जाया करतो । अेकर तळाव मे छली कानी कोई धोवण री चीस पडी । तळाव मे अेक धोबी मुळच्या खाय रैयो हो । म्हे लोग बीडर उठै पूग्या तद ताइ तो धोबी बापडा डूबग्यो हो । धोवण हाय भराय मचावै ही । पडीक भर मे गाव रा लोग भळा होयग्या हा । कोई टावर घर भाभी नै समाचार दिया क तळाव मे जेक मिनख डूबग्या है । भाभी तो तुरत भाखरी नाघती इज आई अर घूघटा न थोडो सोक ऊघो करर म्हार कानी आगळी सू इसारो करतोडी म्हन अेक कानी बुलायो । पछै घूघटा म इज म्हारै सू लडण दूबगी । पली दफ उणरो म्हार सू बोलणो होयो । म्हन भाभी रा गुस्मा माथ मजो आव हो । म्है मून मून मुळकै हो । वा बोनी—‘हीडीकाडिया नै हमी आय रैई है, म्हारा तो अबार जीव निकळ जावतो जे आन की हा जायतो तो ? खबरदार, जे आग सू आनै तळाव माथ लाया ता ? अवै अठ काई तमामा देखो हो, चालो घरा, आपरो भाई सा नै ई बुना ला ।’

‘भाभी ! जवार ता चालणो मुसकत है, भाई तो पुलिस मे खबर देवण गया है, अचार पुलिस आ जामो । वयान हावैला । पछै लाग री चीड फाड होवैला । घाणा म म्हा नागा रा दमगत अर मचाही हावना, जत जायर ।’

‘राम ! जा विगी आपत ? मे जीम र तो जावता ?’

मरया माथ वदै जीम्या करै है काइ ? जा अे जा भाभी ? म्हे तिइया न जीमग्या । ‘तोगी फिर करी ?’

‘चौखो म्हारा कुणवहथा ।’

इत्ता म भाई आयग्यो हो । सागै पुलिस ही । भाभी नै देखर वा सीवो
म्हावन आया अर भाभी नै बठै देखर उणनै जचरज हाया । भाभी घरै चालवा
री जद बरवा लागी ता उणनै भाई समझाई जद वा घर बहीर होई । लास रै
साग म्हे ई स्हैर गया । थाणा म मोडा हायग्यो । रात म्हेर मे इज पडगी । घरै पूगा
जद सगळा लोग सूयग्या हा । भाभी आग उडीव करै ही । म्हे दाबू दादोसा वनै
वारोठी म गया तो उठर बैठा हाया अर सूब डाट लगाई । पछै भाई रै सागै वारी साळ
म घुस्या ता आगै भाभीसा बैठी बैठी रोवै ही । भाई उणनै डाट लगायी—‘काइ
होयग्या ?’

‘होयो जापरो माधो । फिकर बरती अठ मरगी हू अर पूछा हो—काई
हायग्या ? देवरजी रो सागो छोड दवो ।’

—‘क्यू ?’

—‘अ कदै ले टूवैला आपन ।’

—‘अर म्हे कद लडाई मे इज मरग्या ता ?’

—‘तो पछै म्हे जीवती कोनी रचूली । जीवती रई तो सती हा जावूली ।’

—‘सती हावण रा जमाना गया, दूजो माटी कर लीजै ।’

—‘सरम का आवै नी कवता न ? म्हे ता इत्ती उमर मैमाता सू लिखा’र नी
साई हू । आप सू पैली मर जावूली ।’

—‘म्हारै सू पैली जे धू मरगी ता म्हे उण दिन भरपेट फाफरा खावूला ।’

—‘सूठ । म्हेन देरया बिना तो आपन चन कोनी पडै अर फाफरा खास्या ?’

—‘बैडी, दूजो ब्याव रचाऊला । कळदार खरच करर भ्रमक लाडी लावूला ।’

—‘चौखो । कर लीजा ब्याव, ल आईजा लाडी । अब जीम ता लो ?’

—‘धू जीमी कै नी ?’

—‘जीम लेस्यू ।’

—‘हू । भाभी तो म्हारै साव बडी आयगी ।’ —भाई म्हेनै ठमको दिया अर
पछ आगै कयो—‘इणरा तो टका करणा पडसी ।’

—‘व्हा हा । रैवण दो अब, देवरजी बैठा है नी तो अवार सुणाती कै
टका करता ई जावता ?’—भाभी बाली ।

म्हे दोनू जीम्या जद पछ वा जीमी ही । दाबू इया इज ममकरिया करता रैवता
हा म्हे दोवा रो हेत देख-देख राजी होवतो हो । भीमसिंह रो दादा अर म्हारा दादो
सा सगा भाई हा इण वास्ती कडूरो ता म्हा लोगा रो अब हो, पण सगळा यारा-न्यारा

रैवता हा। उणर अँक मोटा भाई हा, जिका सती बरतो हा। भीमा रो बाप ता कदई रामसरण होया। अँक वणी मा हो, जिनी जिघवा हा, हाल पपगडा पैली पीयर म वेरा म घमकणी हो। म्हारा दादा सा हाल ई तदस्त हा। काकाजी सती बरता हा। भाई सा नौकरी करे हा। उणारा डर सू इज म्है थाडा पढ लिखमा हा। पण रासा अरसा सू व चिट्ठी पत्री नी दीवी ही। मा, वैन भाई उणार सामे इज हा। कठ म्हार नौकरी री ई तजवीज नी करी। जेक तरें गृ इण घर मू काई मतलब इज कानी हा।

पण राम री मँहर क नारना तीन बरमा सू म्है दिल्ली नौकरी कर लीवी। कद कद घरें आवणो होव है पण म्हा दानू भाया रा मिलणो उज नी हावता हा। म्है इण मियाळ गाय छुट्टी आयाडा हू। सारसा बेकारी रा दिन इण अवराई री छिया म इज काटया हा, अवे याद आय रैया है। बिता उदासी रा दिन हा व। आज म्है इणीज अवराई रै हैठे पुराणी रणका नै कुरदण सान् पाछो जायो हू। पण इण बगत म्हारा मन घणो अणमणो है। तळाव री तीर म कठे सारस कुरळाया है, पण इण बार उणर कुरळाव मे दरद है।

दिन आयून मे घाकर दूर घाग री पहाडघा माथ काई अँवड हौळें हाळ उतर रैयो हो। ठडी ठडी पून वाजें है। पाळ माथे बोई अँवड रो पाली डिचकारा करता लरडघा नै हाकल रया है। लरडघा री मिणमिणाट म्हारे काना मे मोळी पड रई है अर कोइ मिनेट्री बैठ री धुन गूज रई है। म्है पछें म्हारी ओळू मे थोटी थाडी-सी ताळ म इज उतर रैया हू। म्है घाणा मे वडी मा रो मामलो सळटावण स्हेर ग्यो हा। उणन सळटायर पाछो फिर हो, जद बजार म अचाणचक इज भाई सू भेंट हायगी। दोनू अँक दूजा नै गुटळ गुटळ देवता रैया। पछें म्है इज अणमावता माद सू कँयो—‘अर ओ भीमा ? यार, कद आयो थ ? काई छुट्टी आयो ?

—‘नी तो ?’

—‘तो काई ?’

—दल नी रयो है—म्है बरदी मे हू ?

—‘अरे बरदा मे ता यू हमेस इ आया कर है। सगळा फौजी जल् छुट्टी आव ता बरदी मे ई जाया कर हू।

—इण सू रोव पड है नी ! —अर वो रोव सू म्हारे गळ लाग्यो। पछ अळगो होवतो म्हार कानी नाळण दूनो।

—‘आ जीप कुण री है ?’—म्है पूछिया।

—म्हारी प्लाटून रो है। इण टम म्है द्यूटी माथ हू। साब रै साग सरकारी परचेजिंग करण वास्त बजार जाया हा। म्है लोग चाग री पहाड या म लटाई री प्रेक्टिस करण आया हा।’

—क्यू सडाई छिडवा नी गुजायस है काद ?

—‘नी र’ प्रेक्टिस चानती रैव है। अठा सू पठाणकाट जास्या, पछें उठा सू सीबाडे विणी चौकी माथे !’

—‘ता थू घरै नी चालैला ?’

—‘घरै ता आज दुपारी मे जाय’र आयो हू । थू ई कानी मिल्यो, नी साळो लुगावडी मिली ।’

—‘म्हार मिलण री थान किया आस ही ?’

—‘बीरा ! जापरै आवण रा समाचार बजार मे इज मिलग्या हा । पैला थू आ बता, थारी भाभी घर सू कजिया करर क्यू चली गयी ? जर बडी मा बेरा म किया धमकगी ?’

—‘आ वाता रो बैरा म्हारै कनै कोनी । घरै काई बात बताइ कोनी ?’

—‘बताई तो ही पण ‘यारा ‘यारा मुडा, थारी वाता ।’

—‘तो बडोडी भौजाई जी सू पूछ लैवता ?’

—‘बी सू काई पूछतो ? जिकी अक लुगाइ री जान त लीवी अर वूजी न घर सू भगाय दीवी ।’

—‘थू ई बिस्वास कर है ? साव झूठी बात है ।’

—‘तो फेर सही बात काई है ?’

म्हे दोनू फुटपाथ माय अक कानी खिसक्या । पछ म्है कैंयो—‘भाई ! बडी मा ता बिया ई दुवी ही । बापडी रडापो काढ रई ही चैन सू, पण अँ स्स घर रा लोग काढ कुवाइपो लार पडग्या हा । कठ ताई वा बरदास्त करती ? तग आयर सेवट पी र चली गी । पण बठ ई चैन सू कुण रवण देवै हा । उवरा दारूखोरया भाई बीनै इण डळती उमर माय भी कठै बेच दीवी । आउठै जाणो नी चावती ही अर नी दूजो धणी करण चावै ही । जद उणरै साग जबराई होवण लागी ता वा कायी हायर बेरा मे फदाकगी । मामला थाणा मे पूगो । आपा र कानी रा नाव ई लिखाया गया हा, पण आज म्है थाणैदार सू तीन सौ रिपिया मे सळटार आयग्या हू ।’

इत्ता म उणरा अफसर आयगो हा अर बीसू म्हारी ओळखाण कराई । पछ म्हन बाबू जीप म बठार आपरा कैप मे लेयग्या । भाई पछे दूजा फौजिया सू ई ओळखाण कराई । म्हे दानू तबू म बैठर वाता करण लाग़ा ता थो पूछिया—‘दूजी वाता पछ, पैली ता थू आ बता क थारी भाभी पीर किया चली गी ? म्हनै नी कोई चिटठी, नी ममचार ?’

—‘म्हनै पूरी बात रा तो पतियारो कोनी, पर इत्ता जानू हू कैं वा थारै कारण इज गी है जर थामू वा धणी बैराजी है । कवे ही कैं ई सू ता चोखो हावता धरवाळा म्हारा गळा ममास देवता, टूपो लगाय देवता ।’

—‘इसी काई मुसीबत आय पडी उण माय ?’

—‘यार ! जद डावडी माइता रा घर छोडै, उण टग सासरा म नूवी जिनगाणी सरू करण वास्तै नूवा सुख री कामना करे है । वा सुख जे उणनै नी मिलै ता उणरी

काई दुरगत हावे है ? जा बात आपा छारी हावता ता अदाजा लगा सक हा । सासरा म उणनै धनी रा प्रेम मित जाव ता वा दुस नै इ जिनगणी माथ सुख समझर काट सकै है । पण धनी रा सुख ? यू वित्ताक सुख दिया है उणनै ?'

—यू सुख री बात कर ह ? म्ह दानू ता जेव दूजा न दख-दख जीवता हा । वा म्हन बतावै ता सही, उणन काइ दुख है ? घर म वासण ठीकरा ता सगळा र अठ खुडवै है इणम तो म्है ई काइ कर सकू ?

म्है गुण्यो हू क जद सू नसीरावाद छावनो छाटी है, यू छुटटी ई नी आया कर है ?

—'जम्भू-वस्मीर रो पास्टीग है म्हारी, किया जाय सकू हू ? फेर ई अडी बात नी है । अै ता मन रा चाळा है, उणरो बँणा है कँ बीनै साग राखू । अब यू ही बता म्है हमेस तो साग राख नी सकू । फौज रो मामला है । आज अठै ता काल कठ ? की ठा तो रवै नी पछ सामै राखू ता किया ? आजकल वा बिगडर कतीर हायगी है । भाजाईजी बतावती ही कँ वा घर म चारी करै, घान बेचै है अर पराया मरदा सू आरया ई लडाया करै हे । बता, जा रुळियारगी म्है कद बरदास्त करुला ? घरँ दो महीणा री छुटटी आराम र वास्ते आया बहू हू । जर अठै जाग महाभारत मच तो म्है राड री चोटी पकडर सूदी नी करुला ?'

—'यू पइसा नी खिनावै तो वा चोरी करला अर धान ई बचेला ।' रई पराया मरद वाळी बात जा बात तो साव यूठी है । भाभी उण माथ रीसा बळ है, इण वास्त बापटी रा झूठघाई काळो भुडो करै है । लाग रा बणा मे लागो ता घर भगावलो । भाभी-सा रो म्है पगस लियो ।

—'आ बात झूठ हो इज नी सकँ । बडी भौजाई यूठ बोल सकँ है, पण दूजा सगळा ई लोग यूठ बोलला ?'

—'गलतफैमी रो सिकार मत हा बापडी बार सू इत्तो हेत राखै है अर यू ?

बात अघूरी इज छूटगी ही । म्हा लोगा न उणरो अफसर बुलवा लिया । म्हारी बै लोग खूय सेवा करी । बाता मे टम रो पतो इज कोनी रयो । खाणा आरोग लियो तो म्है भाई सू जाण री अरदास करी । अफसर रा डेरा सू म्ह लाग उणार डरे म षदैई सू जायग्या हा । भाई म्हारी बात री हामी भरतो बोल्या—'चाल । म्हे यन याडी दूर ताइ छोड आऊ । पतो नी अबे फेर कद मिलणा हासो ?

उणीज टम अेक जवान आय नै भाई नै कया—'गीम सिंह ! या सू मिलनै कोई लुगाई जाई है ।

—'लुगाई ? कुण है ?

—'म्हने ठा वारी । —जवान वाल्यो ।

भाई म्हन बँया—यू अठ इज बठ, म्ह जाऊ अगार ।

—‘म्हन मोडो होत्रै है, घरै दादा-सा उडीक करता हासी ।

—‘अै नी, जाये मत ना, अवार आऊ हू ।’

म्है टेंट म बैठ'र जवाना सू वाता करण लागग्यो । कोई आधेक घंटा पछे वो लोट'र आयो । उणरो लिलाट माथे सळ पडघांडा हा । गुस्सा सू आस्था राती चठ ही नै मुडो तमतमावै हो । आवता इज कैवण लागी—‘साळी, बमीणा री जीलाद अट्टे ताइ चली आई ।’

—‘कुण ?’

—‘घारी जगत भाभी । और कुण ? पैली ई आसा मुलक म नाव कमा राख्या है । लोग उणरा खसमा रा नाव नी बतावै है, नहिलर अेक-अेक न सूट कर दू । वा रै साग इण रडी नै ई । यू तो बता इण रडाचा र खसमा रा अेक दो नाव ?’

—‘म्है सुणी-सुणाई वाता माथे बिस्वास नी करू । यू इत्ता बीमरयाडो किया है ? बात काई है ?’ म्है पूछियो ।

वो और कडक अवाज म बाल्यो—‘रडी बोलै है कं म्हनै सागं ल चालो । अव साग किया ले जाऊ ? सागै राखूला तो पातर-राड दो-च्यार खसम बठै ई बणावैला । म्है अव उणन राखण बाळो नी ह । छोरो पगा चालण दूक जावै तो म्है उणन भगवा लेमू ।’

—‘आप दाया रै यिचै इत्तो हेत हो परम हा, ओ अचाणचक इत्ता आतरा किया जायग्यो ? आ कुण वास्ती लगाई है ? जरूर था दोदा र विच गलतफहमी होयगी है ।’

—‘अर, राड नै घणी माथे चढाई, उणरो आ नतीजो है । लुगाई जात रै अवल ता अेडी म होया करै है । चाटी पकड'र राखो ता साबळ रँवे । म्है डील बरती उणरो इज आ पळ है । राड ऋलियार होयगी है । चोरी वा करै, धान वा बचे, अंस वा करै अर तुरीं ओ है क म्है उणरी परवा इज नी करू हू ? हर महीणै साळी न सी रिपिया भजू हू, काइ इणी वास्ती म्हारो जीव तो अठं लागो रँवै है । आ हाला सू म्है देस री काइ सवा करूला ? घर री लडाई तो लड नी सकू अर देस री लडाई लड सकूला भला ? मन करै है क बीन सूट कर'र सुद नै मोळी मार दू । म्हन घमकी देवै है के टावर नै लयर बिणी बरा माय पदाव जाऊनी । इण घर म काई लुगाया बेरा माय इज पडवा न आई है ?’

—‘भाई म्हारा अबे यू बालता इज जावैलो कं म्हन जाण वास्ते ई की बबला ? देख चाद उग आयो है, कदाच रात रा इम्यारा बजता हावैला । घरै सगळाई फिर करता होवैला ।’

—‘चल्या जाज्ये । पण जाणै सू पैलो वो कुत्ती राड न घरे ता उणरै पूगा बाळ । साळी ठोड सू हिले इज वानी । टावर ठड सू धर-धर घूज रयो है । मर ई जाव ता बीन काइ ? देखे बोनी, ठड किसीक पड रँई है ? काल उणरा बाप म्हन सडन माथे मितग्यो हा । कब हो क—‘आपरी जुमाई नै सागं ले जावो । छोरी नै गाव म अेवली छोड राग्यो

है, लोग तर तरै री बाता बणाव है। बीन झूठमूठ ई वदनाम करता रैवै। अबे मूँ तो काठा कायो हायग्यो हू। कोई दाईं लुगाया लड मरो जर म्हारी बेटी नै की हायग्या ता पछे आपन लेणा रा देणा पड जावैला।' पछ मूँ सुसराजी न काई बँवता ? आ कप री ठोड उणनै बै इज बताई होवैला ?'

मूँ घरै जाणै री उतावळ मे उभो होयो तो वो बोल्यो—'चाल, उणन छोडतो चल्यो जाईजै।'

—'बीरा, मूँन मोडो होव है, थू इज छाड आ जावै नी ?'

—'यार ! म्हारी डूटी लागणै वाला है रात री। फेर मूँ बगर इजाजत इया केप छाड जाय नी सकू हू। हरामजादी चालै कोनी तो धक्का मारता ले जाइज।'

मूँ दामू तीद मे थोडा तगाळा खावता भीर होया। सडक माथे अेक चूना री भट्टी कनै भाभी छोरा नै खोळया मे दवाया बँठी ही। भाई उणरै कन जाय'र कैयो—'रडोचा। अबे तो उखल ? भाई नै थारै सागै खिनाय रयो हू।'

—'नी, मूँ नी जाऊला।' —भाभी घूघटा मे बोली।

भाई नै और गुस्सो चढग्यो हो, वो गुस्सा म कैयो—'क्यू नी जावला ?'

वा बोली—'मूँनै आप सागै ले चालो। आ जोवन इया इज बीत जावैला, पछे काइ बुडापा मे राखोला आपर सागै ? पैला तो छुट्ट्या ले'र भागता आवता हा अर अब ? मूँ इसी काई गळती करी ? अठे म्हारो जीव अमूझ है, अेकर साग ले चालो, नी तो पछे म्हारी आस मत करज्यो।

—जा जा। आ फौज री नौकरी है थारै बाप री नौकरी नी है।

—'दूजा फौजी ई तो आपरी लुगाया नै सागै ले जाया करै है। थ किया नटो हा ? म्हारै सू अब और ज्यादा नी सैन होवला। खमणो हो जित्तो खम लिया। लुगाई री जात ॥। मिनख रो काइ, मिनख तो खालतो थको हर कठई बाड मे ई मूत सक है, पण लुगाई ? जेकर उणनै आगै पाछ स्सै देखणा पड है।

—'काइ बसर राखी है ? जणा-जणा रै साथ रोवती तो फिर अर बडी स्याणी यण है ? बापडी जीर ई ता लुगाया है, जिवै रा घणी काज मे है।

—'हा हा ! मूँ जणा जणा कन रोवती फिरू हू। इत्ती मिरचा लाग है ता साथ बय नी राखा हो ? ब्याव करणो इज क्यू हा ?'

—'रडी ! थारा बाप नै जार पूछ ! घणाई गाठिया हा फळती फिरती ही न ? साळी नै ओत्तर करवा री टेव पडगी है। ज्यादा बक करी ता चेपा बाळ-बाळ सुदी कर दू ला। उठ ! सूदी-सूदी हूर सागै बळ ! नीतर अबे दसा खाटो जाई हाव ता बोल ?

—'बैया नी, नी जाऊला।' —भाभी जोर दिया।

भाई न जारदार गुस्सा चढ आयो—'अर बदजात ! मान जा ? अवार जूता सामी ! बूट री पन्गी तो घणा दिना सूदि हळदी घिसती फिरैला।

—‘अबै ठोड बाकी इज किसी राखी हा, जठ हलदी घिसू ? हाथ लगा’र ता अब देखो ? अवार इज आपरा साव वनै पस हाऊली अर ससै वाता बताऊली ?’

—‘काइ बतावैली ?’

—‘बताऊली वै म्हारा घणी म्हनै पइसा नी भेजै है, म्हनै राखणा नी चाव है अर दूजा ब्याव करण वास्तै म्हनै जान सू मारवा रो घमकी देव है । —भाभी रा इत्ती बँवणो होया कै भाई तो दुवा जतराणै । भाभी रोवण दूकी । साम टावर ई रोवण लागा । म्है भाई नै ढावणै रो कोसिस बरी, पण वो तो ढबै इज कानी हा । म्हन अचरज हावण सागो कै जिका कद लडणो समझता नी हा, वै आज इण तरघा लड रया है ?’

भाभी और बिकरणी—‘मार मार हाख जान सू । पापो कटैला, पण याद राखज्यै बी सोक राड रा लोही नी पीऊ तो म्हारा नाव गगली नी है ।’

—‘छिनाळ राड ! किसी साक राड री बात करै है ?’ —भाई उणरी चाटी पकड़’र पूछ्यो ।

—‘वा चुडैल साति और कुण ?’ —भाभी वाली ।

—‘कमीणी ! म्हारी मा जिसी भाभी रो नाव लेव है ?’

—‘हा हा ! धारी गोड भाभी ! आपरा उण सू काई रिस्तो है ? म्हन स्म पतियारो है । म्है इज बाइ आसा गाव दवर भाभी माथै थू थू करै है । अबै म्हे और बरदास्त नी कर सक हू ।’

म्है चुपचाप दावा री बात सुणै हा । फगत तीन बरसा मे दावा र बिचै इत्ता अलगाव आयग्यो ? अर म्हन ठा इज कानी । ओ गलतफह्या कीकर सत्त हायगी ? म्है बीच-बचाव करण म लागो हो पण दोयू म्हारी बात सुणण म तयार इज नी हा । भिसी गाळ्या री रीठ म्ह दोवा रै मुड सू कदई नी सुणी ही । भाई उणनै घमकाव हो—‘राड ! म्हारी मा बरावर भाभी पैं झूठो इलजाम लगाव है ? सरम कानी आवै ?’

—‘सरम ता आपनै आवणी चाइजै ही । अँडा खोटा घदा करिया इज ब्यू ? म्है तो राड नै जतरायी ई ही । मालजादी कबूलीज ई नी ही ।’

—‘अरे, धारी राड री ! थू उणनै जतरायी ? रे, म्हे धनै जतराऊ हू ।’—अर भाई पछै उणण जतरावा दूकी । म्है फेर बीघ बचाव करिया पण म्हारी बात वै सुणनानै तयार नी हा । भाई भाभी नै बूढ़ताडा कैवै हो—‘गोडक री जौलाद ! खुद बिगडेल अर दूजा माथै बदनामी रो ठीकरा फाड है ? आखा गाव मे घूमती फिरै थू ? अर म्हारा कानी मूडो कर है ? हिडडी राड ।’

—‘हिडडा आप अर आपरा कइबा ।’ —भाभी वाली ।

—‘म्हारा बइबा माथै मत ना जाव नीतर थाने कइबा री सगळी वाता अवार सुणली । धारी मा राड ई तो धार ज्यू रोवती फिरती ही ?’

—‘अर आपरो भा राड घणी सत वाळी हो ? वा ता ।’

—‘जागै वाली तो थोवडान भान’र चूरो कर देऊन ।’

—‘भला ई मार’र गाड दा ।’ —अर भाभी रोवती आपरा नाक नै सिणकर छारा रा बावटघो पकड’र अेक कानी वगायो । पछ वा ऊभो हो’र कमरन आपरा पल्ला सू कसबा लागी । म्है छोरा नै जा’र गाद मे उठायो, पछे भाई रा हाथ पकडघो । अठीन भाभी बिकराळ रूप धारण कर छियो हो । भाई न बोली—‘जामण राड का ? अबै मार’र देख ? नी मारैला तो थू धारा बापरो नी है ?’

—‘अरे, नीच राड ! छिनाळ मालजादी ?’ अर भाई ता पछे बूट री नाक सू भाभी रो भुरतो वणावण लागो । थोडी टेम तो भाभी सामनो कर सकी, पछ वा दठ करती हैठे पडगी हो । पछे लागी चीखबा । म्हारी खाक मे छोरो हो, उणनै अक कानी बिठा’र म्है भाई रो बावटघा पकड्या लारै खीचबा नै, पण वो फौजो जुवान अर म्है चार पासलया रो मिनख ? काइ कर सकै हो ? वो धूळ री मूठी भर’र भाभी रै मूड माय ऊर दी । भाभी रो अेक पळ कूकावणो बढ होयग्यो हो । वा धूळ नै हाक थू करती थूकबा लागी, पछ जोर जोर सू बोबाडा मारणै लागी ।

अेक सुबेदार अर दो जवान दौडघा आबै हा । भाई वानै अठीन आवता देखर मून मून ऊभो रैयो अर भाभी नै होळ सोक कयो—‘तिछमी ? डब जा । म्हारी जामण, कठैई साब नै पतो चलग्यो तो म्हारी नौकरी ।’

म्है टावर नै गोद म उठायो । भाभी रोवती की ई माली पडी । सूबेदार वन आवता इज पूछघो—‘कौन है ? क्या बात है ?’

—‘यह तो मैं हू साब ।’ —भाई जवाब दियो ।

—‘भीमसिंह तुम ? यह औरत कौन है । क्या बात है ? —सूबेदार पूछियो ।

म्है बीचई बोल्थो—‘यह मेरी भाभी है भाई स मिलनै आई है । बच्चा बीमार है । इसलिए रो रही है । हिवडा भाय ता म्है खुद रोबै हो—‘हाय रे लुगायी जात । धारी आ दुरगत ?’

भाभी घूघटो काढ र बँठगी हो । सूबेदार बोल्था—‘भीमसिंह । कल हम पठानकाट जाना है, तुम तैयारी कर चुके ? अभी तुम्हारे ड्यूटी भी है । चलो, बहुत हो चुकी बात । बच्चे के इलाज के लिए इस कुछ पसा बीसा दे दो और रवाना करो । जल्दी आया, कही साब की पता चला तो अच्छी बात नहीं होगी । —’इतो कयर सूबेदार अर जवान चल्याग्या हा । म्हारै थोडी सास म सास आई । भाई आपरा लूझ्या सू रिपिया काढ र म्हन देतो वाल्या—‘त, द बाळ इण राड नै । और जरूत होसी ता पठानवाट सू सिना दू ला ।

म्है रिपिया भाभी र हाथ मे धमाभा ता वा अेक कानी रिपिया पक’र चुपचाप वहीर होयगी म्है रिपिया उठार भाई नै पाछा णिया । भाई कैया—‘जा, उणनै ठेठ धरै पूगा र गाव चल्या जाय । तडक आज्यै, मिझया न म्है लोग चल्या जास्या ।’

मैं भाई सून सीस छेयर तेज पावड़ा भर्या परलाग भर आग जा'र भाभी रँ साथ होयो। टावर म्हारी गोद मे सूतो हा। आग आग मैं चाले हो अर लार लार वा। सिपाळा रो चानणी रा ही, 'रीफेर सून्याड ही। भाभी रो गाव महर स आयणी घाव म कोई कोस भर आतर हा। मैं दायू मून मून जाय नैया हा। मैं भाभी न वँयो— गुस्मो धूव दो भाभी।'।

—'मरगी घारी भाभी।'—वा गुस्ता म बोली।

—'बठ आपन नी आणा चाइजे हो।'—हु गी भाव सून म्ह कैयो।

—'तो कठे जावता ? विणी पुअे वायडी मे जा धमवती ?'

मैं मून होयर आग चालण दूबगो। मडव रँ दोयू बाजू ऊमा रुखड़ा माय साप कर हा। इण मुणसान 'तानणी रात म भाभी र पगारी पायला अर चादी रा भावला रो खणगणा'ट वाज ही। म्हन दादा-सा याद जाव हा। व बारोडी मे बठा बठा म्हारी उडीव करता होवला। बारती रा खीरा न टोटका सून घाल देता तपता हावला व चिनम पूवता, मासतोडा म्हारी चिता कर रया होवला।

भाभीसा धुरमुटया रा अधारा म अचाणचक डर'र ऊभी रयगी अर बोली— 'म्हन लछाव है व फाई चुडल म्हार लार लार चान है। ये म्हार सार सार चालो, म्हन डर नाग है।'।

मैं रक र उणर लार लार चातण लागो। वा अचाणचक पावणे बढाण सून रक्की अर वाली—'छुलयावण। छुलयावण।'।

—'बठ है ?'—मैं पूछिया।

'आ माम्हे आय रई है। —भाभी नवा हाथ कर'र बोली।

म्हन कोई घोळी घट जिणस माम्हे आवतीडी दीखी। काळज घचको तो अँव पळ म्हार ई नागो पण घाडी इज टम मे मैं देख्या—कोई गघा भटवतो ठाठ सून आय रया हो। मैं भाभी ने धीजो बधावता भरम हटायी—'भाभी सा। आ तो गघेडो है पाळा।' उणन धीजा हाया तो आग बढी। गाव वन आगयो हो। मडव सून रस्तो फाट र सीधा गाव बानी जाव हो। गाव परलाग भर इज आतरो हावला। मैं भाभी मा सून जरज करी—भाभी सा। मैं जाठ काई ? अँव आप चत्या जावो ता ठीक है।'।

—'नहि नहि। घर ताई चाला। अँवली गई ता घे लाग काई कभी ? पली ई म्हने घर म राखजा त्यार नी है अर आज ता उडीव करतो होवला म्हारी मा राड।'।

—'ता झट चालो भाभी।'।

मैं मडव सून गाव ग गना माथ उतर आया हा। ने चार पावड़ा बढाया हावाला व वा डरप र रक्की। पछ बोली—'दबो, वा छुलयावण बेरा माय ऊभी है। म्हन हाथ ग छालो देय री है मानजादी।'।

मैं क्या—कठे है भाभी ? आप र मन रो बेम है।'।

वा म्हारी बात न अणसुणी वर दी अर बेग कानी जान ठूकी। पली तो म्है छानो मानो देखतो रयो, पण पछ म्है आग बढ'र उणरो हाथ पकड'र ढाव दी। वा म्हार माथ रीस करती बोली—'सरम को जाव नी, भोजाई रो हाथ पकडता ? औरत रो हाथ उण टम पकडयो जाव है, जद वा सेमूदी बेआसर होव व आग-पाछ कोई नी होव। हाल तो म्हारो घणी जीव है। कोई रो दियोडो नी खाऊ हू छाड म्हारा हाथ ?'

म्है हाथ छोड दियो, घडीक भर म्हार डील मे कपकपी छूंगी, पसीना-पसीना होयग्यो ठड म। वा इत्ती हीमत र पाण बान कयगी व म्हारी सगळी सबाबा बापरो घण र उडगी। म्हन वा लुगार्द, लुगार्द लागी। अक धरमपरायण सत री लुगार्द लागी। हाथ छोडता इज वा बेरा कन आग बढगी अर पछ बेरा र जोळयू दोळयू फिरवा लागी। म्हारो कालजो घब घक करण लागी। उणरा आखो सरीर धज हो अर वा केस विसेरती बेरा री डोळी माथ चढगी। म्है धूजतोडो उणरो पुणचो फुरती स पकड'र हेठ खीची अर कयो— भाभी गलाया क्यू कर है ? चाल, घर चाल !'

रा बोली— मन ऊ वस्ती जवरी मत्ती लेई जा। खोटा सुगण वगा। आ म्हारनी जग पिसाब करवे नी महार ऊपर थूको हो। म्है भगली न वरजी भी हो, पर आ म्हारी बात प हय र खूबान वगी। अब इण भुगतणो इज पडगा ?

भाभी री जुवाज मे अकदम फरख आयग्यो हो। वा कालबेल्या री बोली बोलण लागी हो जिका म्हारै वास्त हैप री बात ही। उणन होस जराई कोनी हो। ठा नी आपर मत्ता काइ-काई बोलती जाव ही। म्हन लागो कदाम मार पीट सू दिमाग भमग्या है, इण वास्त वा गलाया करण लागी है। म्है भाभी न पूछ्या—'भाभी, जा थारा म कुण वाल है ?

वा जवाब दियो—'म्है जमनी कालबेलणी हू। कर री जगा म्हारी है। म्हारा अठ रवास है। आ क्यू कर र सामे धोळा-दुपारी अठ पिसाब कीयो ?'

भाभी रो बदल्योडो टान हू व हू कालबेलण्या ज्यू हो। म्हनै भूत परत डाकण क छुल्लावण प बिसबास कम इज है। भाभी नाटक ई कोरी कर। म्हार बात नी इ समझ नी पड रई ही। वा बोलती जाव ही अर म्है उणन जबराई खीच र गाव मे ल आयो हो। गाव मे घुमताई गळी मे भाभी रो घर हो। घर म दीवा बळै हो। म्है कूठियो खटखटाया। बिबाड उघडयो अर उणरा मा-वाप दोयू बार निक्कला। भाभी हाल ई बीमार ही। बेटी रो व हाथ पकड'र मायनै खी अर छारा न उणरी नानी गाव म म्हार स ले लिया। हाल इ भाभी न होस बरोबर नी हा। म्है बठ र वियाई-व्याणजी न सगळी बात वनाई। म्हारो बात सुण'र व्याणजी बोली—वियाईजी। दिन म इणन घणी

परजी, पण फेर ई बठ उखली। मादगी व फट-चोट री हालत मे आपर घर सू बार जागा न क्यू ? घणी न लुगार्द ले जावणी होवैला तो अठ आसी आप इज। पण वाप इणनै घणी रा ममाचार काद दिया तद सू मिलवा री ऊगम चढे ही मन मे। जिद्ध पर र सत सू पावरी हाठी बठ ? माग जावण रो म्हारी हीमत ही नहि अर वाप वापडो

‘मिल’ री रातपाळी सून्याडी टेम पैली इज आयो है। घणा दिना सू अंक चुडेल इणनै लाग राखी है। जाणतेर बुलार तावीज बघाया, डोरा डाडा बरवाय, देवळिये न थान लेयगा, पण दिनू दिा इणरी हासत बिगडती इज जाय रई है। कदै कोई काठो बोल जाव तो लडवा डूब जाय अर पछं वेहोस हो जावै हं। सावळ रब जद जमाई रै वास्तं मगज बराव बरया करै है। बबब माग जाऊना ता बठे इलाज करा देसी तो ठीक हो जाऊला। पण चुडेल लाग्या पछ निकळया करै है काई? कोई माया ऊपरला जाणतेर हाव तो वात यारी है।’

म्है बयो—व्याणजी! ओ आप लोगा रो कोरा भेम है, कोई चुडेल-मुडेल कोनी। पर घराणी र काण्णा सून इणरो मगज भमग्या है बन्व। भाई न समझा बुपा र कठ अंक जागा पोस्टीग होवना जद भिजवा दस्या।’

—‘अरे जमाई री वात मत करा, उणन आपरी जुमाई री फिकर सोडी है?’

—‘नी, इसी वात बानी। वो आवतो इज तो इणर खातर गाव नाठ र गयो हा, पण आग लाधी बानी अर पछ जणा जणा उणन भर दियो खाटी वाता बतार। फाळ म्है उणन जा र सावळ समझा देसू, आप लोग फिकर मत करा।’

इत्ता म भाभी री जाण्या भमगी हो, दाता कसी मिलगी अर होठा सून झाग उगट हा। व्याणजी अंक चीमटो लेयर दाता-कसी खोली अर पछ मुडा माथ पाणी छिडवयो। वा कोई सून वाचा लव ही अर बालवा, मागण्या माग ही, पण टौन सारा काळरलणी रा इज लाग हा। जाघ घटा पछ उणन होस आयो। वा ठीकसर वाता बरण लागगी ही। पछ भून हायर बठगी। म्है उणन पूछिया—‘अब किया तबियत है?’

वा होळ सीक वाली—‘ठीक हू देवरजी!’

म्है बयो—‘भाई तो नालायक है लखणवायरो है। म्है उण नै समझा देसू।’

—‘नी नी। व म्हारा धणी है, देवता है। म्हार वास्त उणर हिवडा मे घणी जागा है। वान की ओळमो कोनी।’—अर वा भून होयगी।

घुप्पी दवर म्है बयो—‘तो भाभी, अब म्है जाऊ?’

‘जावो।’—वा धीर सी वाली।

म्है इण वात री वाट इज नाळ हो। ऊभो हो र वा लोगा सून इजाजत लेयर म्हार गाव वास्त बहीर होयो। चाद ढळ हा। चौफेर सुणसान हो अर इक्ल्लो म्है ठड म घूजताडो सडव माथ चल्तो जाव हो। म्है तेज पावडा भरतोडो गाव पूगो। पोळ मे घुसताई गिडव भूस्या। दादा सा खास्या। म्है सीघो उणा वन बारोबी म पूगो। दियो जगर भगर वळ हो। दादो सा वास्ती सिलगा र तप हा। सूवा तक मोरा माथ कावळो आदियाडो हा। खुडवा सुण र पूछया—‘कुण, हर?’

—‘हा, दादा सा। म्है हू।’

‘इत्ती देर कठ लगा दी बटा?’ व वास्ती म टीटका रो ओरू झावो दिया अर धुआ करताडा धोरयान रास मे ओठ दिया। पछ आपरी मुलपी जरदा सून भरी।

साफी भीगो परी, उणर लपेटी न अँक मोरा माय मेल'र सुठ सच्यो । मुडा सू धुओ काढ'र पूछयो—'घाणा सू तो सगळाई लोग बढवाई आयगा, थू इत्तो मोडा बठ करयो ?

म्ह कैयो—'बजार म भीमो मितग्यो हा । उणर साग धीरो अफगर ई हा, म्हनै पबड'र आपर कँप लेयगा हा । आज तो वेजा फस्या ।'

—'काइ होयो र ?'—दादो सा पूछिया ।

— होयो यू व बठ भाभी आयगी हो । उणरी लुगाई । जोरदार बजियो होयो अर ।' म्हँ दादो सा ने पूरी बात बिगत बार बताई । चाद आयग्या हो अर ऊगाणी नाग फूटवा लाग ही । म्हँ पछ साल मे जाय'र सुयग्यो हो ।

दुपारा कोई बारा बजिया काकी सा म्हन जगाया । म्है मटकी सू लोटो भर'र जोटा माय मुडा हाथ घोवे हो । माम्हे नीबडा हट्टु बँटोडा भिनखा र बिच काकाजी निग आमगा । व म्हनै देख र पूछियो—'रात न थू भीमा र सासर जाय'र आया हा काइ ?

म्ह आरया प छपका भारतो बयो— हा हा । जाय र तो आयो । काफी मोडो होयगो हो ।

— भीमा री लुगाई री काई तबियत उपादा खराब ही ।' —काकाजी पूछियो ।

—'की नी ! थोडी दिमाग री कमजोरी है, बँडी उधू वाता बढ-कढ करवा लाग जाव ।

काकाजी बोल्या—'घन ठा है ? तडक वा फौत खेलगी ।'

इत्तो सुणताई म्हाण मुडा माय सू कुल्ला रा पाणी छवाक करता बार पड यो अर हाथ सू लोटो नाळ मे मुडकतो वो जाय । म्हँ भारी अचरज अर हैप सू पूछियो—'काइ बात करो हो ? म्ह राजी खुसी छोडर आया हू । वा मर किया सक है ? नी नी दिया हा इज नी सक है ।

पण म्है मोत न झुठलाय तो नी सक हो । बात तो जिकी होवणी ही हायगी हो । पछ काकाजी सावळ बात बताइ अर बयो व उणर दाग मे जावणो है । म्है पूछिया भीमा न इण बात री खबर है व नी ? आज वा पठानकोट जा रया है ।'

—'जाचक जाया हो वो बतावता हो व बठ खबर कर र इज अठ आया हो । थू चालला ?'

— म्हँ अवार फटाफट निपटर आऊ । —अर म्हँ निपट निपटार तयार हायर नीबडा हैठ आयो । इणीन टेम जाचक हाफलोडा आयी अर बोल्यो— 'अनदाता । जेव खाटी खबर लायो हू । माफ करज्या । आपरो भीमा, उणरी लुगाई बाईसा गगनी रा उणिमारो दगता इज फात खेलग्या । रामसरण हावण र पला बठ मिलट्टी रा

हागदर ई आयग्यो हा, पण की नी होय सक्यो । रामजी री आ इज मरजी ही कदाच । सगळा क्व हा क कुवरजी ता लुगाई री पीठ मे अमूचणी स्थायगा ।

इतो क्वता पाण इज कानूसा अर भीमा रा बडा भाई दानू अेक साग काठी बाग पाडी—‘ओ म्हारा भीमना SJS आ ?’

वन बठा दादा सा गीली आख्या सू घमकावता वाल्या—‘अरे, माव इज ढाढा हो काई ? वो अेक मरणा, थ माग मरोला काइ ?’

भीमा रा बडा भाई तडाछ लायग हैठ पडगा हा अर सुणावणी सुणताई घर म सुगाया ई भळी होयर रावण ढूवगी हो । बडा भाई र मुडा माथ दा चार खुणच्या पाणी छिडक्या जद वो बठो होयो । दातो मा दाया न घमकावता घणी मुमकल सू ढाव्या । म्हारी हालत ई खराब ही । बठे बठा सगळा लाग़ा रा मुडा उतरपोडा हा ।

पोढी सायत होई तो म्है लोग सलाह करण लाग़ा क दोया न अठ लायर आपा रा मसाण म दाग देवा । पण जाचक वताया के वा दोया र दाग रो बदावस्त बठ इज हाय रया है । भीमा रा अपसरा री आ इज मरजी है । व वाकायदा फौजी रीत मू दाग न्वेला । सगळा लोग आप लोग़ा री उडीक कर रया है ।’

इण बात माथे घर म वमेडो ऊभो होयगो, पण दादोसा ई तो फौज म रयाडा है, सा बात समच हा । व सगळा न डाटताडा समझाया—‘बडा हो थ ता । फौजी जाजा मरणा पछ तकदीर वाला न इज मिल है । चालो सगळा ई बठ । राक्की ल वा कपन तो स्हैर सू लेता चानाला । अब जैज मत ना कगे ।’

सगळाई दादो सा री बात मानग्या । म्है सगळा बहीर होया, उठ जद पूगा ता फौजी अर अपसर सगळाई ऊभा हा । वने इज बरो बड काई दरद भरा धुन बजाव हा । वारण दो अरधिया कने वन सज्योडी ही । मायने घर म लुगाया रोव ही । दोवा रा महा उपाडा राख राख्या हा, ताकि आखरी उणियारो लोग देख सक । म्है सोच रयो हूँ—कदाच सारस री जोडी मिनग जूण म आयगी ही । अरधी उठायी गइ अर म्है ताग बारी बारी सू दाया न काधो दिया । मागे बड री धुन मसाणा ताई बाजती रै इ । अरधिया पछ धू धू करती अेक साथे घघक उठी । दा यारी-यारी अरधिया री लपटा बायरा म बल सावती जेक दूज स् लिपटै ही जाण अठ ई वै कोगत राळ कर रया हाव । जाण व झगडो अर प्रेम कर रया होव ।

उठा सू म्है लोग उदाम उदास घर पाछा आया । आग हाल ई लुगाया रोव ही । म्हारा दादो सा छोरा न आपरी खोळधा सू उतारर काकाजी न थमायो अर व मायन लुगाया मे देयर आया । बडी मा री गोद मे जावता इज रोवतो थमग्या हो । सगळा लाग़ा गुम गुम हायर बठा हा । अठ म्हार मू रुय्यो नी ग्यो । इण वास्त अवराई र हैठ जायर वठग्यो हो । बठ अेकला बठर म्है खूब खूब रोयो हा अर सिझ्या न काकासा अर का भाई म्हन हैरता हैरता जायगा हा । म्हारो काळजा पाट हा पुराणी यादा न लयर । म्हन बडी मुमकल सू व लोग घर लयगा हा ।

अवार आबा र भीजरिया कोनी ही अर नी करिया लटक ही पण यादा म

म्हने लसाय रयो है—म्है दोवू अठ अचपळाया तर रया ह्य। काफी साला र पछ अठ आयो ह—पुराणी आळू रा लवडा उमेलवान। अचाणचब पाळ र उण कानी तळाव मे सारस बुरळाया। वा री अुवाज का मे पडता इज म्हारो हिवडा भर आया अर आरया सू झर झर मेह वरमवा रागा। मूरज आयग्या हा अर मिझ्या आपग पल्लान फैलावतो अधारो कर रई ही। हाल चाद गी उगो हे। ज्यू-ज्यू अधारो वघ रयो है—म्हारी आरया म ई जाण अधारो घिरणें लाग रयो है। इत्ता म म्हारा काकासा आज ई म्हन हैरता हैरता अठ आय पूगा है अर म्हारा बाबटभा पकट'र म्हने ऊभो करता कैया— पढया जिन्यो समझदार होवता थका ई वडो वडा उण है? अब भाई अठ पाछा थोडी आवला?

अर म्ह वा र पुर्व माथ फूट फूटर रोवण लागग्यो हू। आरया मू रळा ई रळा ववण लागग्या है। जाणें व रैळा बाळो वणर तळाव माय जाव है, जठ काई मारस री जोडो ऊभी है—अर म्हें दोषा न भाई भाभीसा समझ'र आतरें सू ताळीम करतो जाय रैयो हू। भाई भाभी रा उणियारा म्हारी शीली आरया मे आज उ भम जाया कर है। आज ई काई मारस री जोडो न देय र म्हें उसक-वमक रावण ढक जाऊ हू।

□

मायनै होवै राखस

यादवेन्द्र शर्मा 'चन्द्र'

बी रै होठा माय अँक अरधाऊ अर तर तरै रा चिलका दिखावती मुळक नाठगी ! अँदी मुळक बूटनीतिशा र होठा माय ई मिल का फेर कुटव करणिया र होठा माय ! अडो मुळक रो आप ठीक मतलब बोनी लगा सको । आ ई नी बताय सका क वा कवळी है क करडी ! काली है क गोरी । हा मे है क ना म ! साची बात तो दूजी ई निकल क था जिका अरथ लगावो, उण मू वो ऊधो ई निकल ।

बकिम र होठा माय घडी घडी रग पलटणी मुळक नाच ! बी री उमर पचास र नडी ! दा छारा । दोनू मोटघार ! दोनू न वो जिया चलाव ज्यू चाल ! लाग व दो घोडा होव अर बकिम दोनू रो कोचवान ! इणन बकिम आपर लारन जलम रा पुन मान ।

बकिम घणोसीक चुप रव ! जद कदई मुडो खाल तद वो मोटा मोटा चोखा, फूटरा अर ओपता वाक्य बोल ! आदरम रा वाक्य ! कदई कदई साधु सता ज्यू वाता कर ! पण म्है जाणू बी बी रै ववण मे अर करण म घणो ई अतर होव ! बी रो ओ जतन रव क की ई होय बी र बल पहतो होव ! फायद रो होव ! पतो नी, कुण मी कूठा बी र मायन कुडाळिया मारियोडी बठी ही क बी न आपर फायद र सिवा की ई सुस्ततो कोनी ! अठ ताइ क आपर घरवाळा र बाबत ई वा आई सोचता क व बीन फायदो पूगाव क नी ! मौब टौव बी आपर टावरा टीगरा री जस गाथा गावतो तो ई बी र होठा माय वा ई अरधाऊ मुळक रवती जिण सू बी र घरवाळा आ नी जाणता क वो स्तुति कर क मूड ! वा सफा अँकलम्बारो हो ! किणी सू भाळेपो नी राखता ! किण सू भेंटा ई करतो तो आपर डिपाटमटल स्टार म !

बी मे अणभावती नरमी अर सालीनता ही ! वा आपरी अमेट मुळक रसाग पावणा री अगवाणी-करता ! पावण न लखावतो क उण न देख र बी न मोकळो हरख हायो है ! आ कबत साल आना बी माय जचती—मु मे राम वगत म छुरी ! वो इतो सुवारयो क जिक सू फायदा होवतो बी सू भीत ई चाव सू बालता—'क भई पान म्हे पुर सात दिना सू उडीकू हू ! थे तो बीच बीच मे भूत पलीत ज्यू छाइ माई होय जावो ! बिस्वास राखा इणगी आपगी घणी ओळ आव ही ! अँक दा दफ कचो फल्यो हिचक्या ई आई ! आपरो डील ता चोखो हासी ?'

पावणो बी री वाता सू गळगळो हाय जावता ।

जे धो बिणी परम रो परचैजिम अपमर होवतो तो धो पटावदेसरो चाय पीवण रा नोरो वाढता । फेर फोल्डिंग चेयर न खोसता बचतो— 'आप विराजो । फेर उणरो प्रसमा मे मरदा रो ढींगली नगायन रवतो व की न की आडर देयर इज जावो । जे काई माधिया भाई आय जावतो, चाय वो धी रो सगो ममधि ई कय नी होव, वा धोया चणा ज्यू वाजन रामा मामा कर लेवतो । फेर मुळकता रवतो, माली फीकी फीकी मुळक । धी न वो चाय पाणी रा नोरा ई नी वाढतो । आपरें काम-वाज रो जडा-आडी पोछावतो व वापडो आपरो दत्तो सा मुडा लेयन धूवो जावता । जे काई वडो अपमर उण र अठ ममान ठेवण न आवतो उण मूममान रा पद्मा नी लेवतो । आपरी अरघाऊ अर फीकी मुसकात र साग बचता, 'अ चीजा आपन गिण्ट । ओ स्टार ता पारो ई है कोई लूठो ओडर दिरावा नी सा । फेर उण सू आपरा ऊधा सूधा काम बढावतो रवतो फेर ज्यू ई उण अपसर री बढळी होवती 'य सगळी चीजा रा बिल बणाव'र आपर छोरें व न मू दस्तकत करायन भेज देवतो । जे बढई वो अपमर जोळमो देवता तो आपरी सदा सुवावणी अरघाऊ मुळक र सार्ग ईसर री सौगा गायन आपरो अण जाणपणो वतावतो ।

वो विरथा सवदा न नी उगळता । बिणी न रफूचकर करण वास्त धी रा मुळकणो ई मोकळो हो ।

धी मे मूमठो सुवारय हो । घणी आगली सावतो । चाय ईसर री विरथा ही का वो री सावचेती, पण धी न सुगन स ई पत्तो लाग जावता व की आपा तृणवाळी है । वो घर बार री सगळी वाता री निगदास्ती रावतो कुत ज्य वान ऊचा राखता । धी री दीठ सू सात ओरा मे होवतो काम नी बचता । गिरज दीठ ही उण री । जे कोई धी र भिलाफ काम करतो न चुगली खावतो ता वो सीधो सट्ट व धीमा होमन धी न घणी सावचेती सू माता खाना चित्त कर देवतो जर धी रो दुममण तो पाणी नी मागता । तद ई वीर हाठा माथ मुळक पकायत रत्रती ।

जद धी रो वाप डाकरा होयगो अर धी म घर चलावण री पूव नी रई । तो ई वीर बाप सू धन रा मोह नी छूटिमा । धन माथ नाग ज्य परो देवतो । धी न आ बात चोली नी लागी । वा पटाफट आपरें भाया न भेळा करिया । आपर मुळकण र मार्ग दुख जतावत वो कयो आपा चार भाई हा । आपारो वापू डोकरो होयगा । जब व कारोवार नी समाळ सक । सूक्ष बम । घासी ई लारो ना छोड । घामती बगत आ नी लखाव क अ किती दोग्ग पाव ईमर-सू बिनती करू व ओ डोकरा सौ बरस जीव पण आ तो परभु हाय है । पण धान आ नी लखाव व मिरत्यु इणा र उणियार मार्ग डरा नाव दिया होव । ईमर इणा न सोरा-सुखी राव । माइता रो छाबोलिया ता बडभाग्या न ई मिल । फेर आपा चार भाई राम लखण भरत, सतुरधन जडा अवार हा । धन चोखा चोखा र बर घला देव । काल इण धन न लेय र मना म मेल पड जासी । आपा र बिचाळ नेठ बाजण नाग जावला, आ वात काइ फूटरी लागली ? इण बचत न कृण जाण कानी व जर जोर जमीन झगड री जड होव । धी फर नूव टग सू मुळक र कया' म्हा की ई नी चाइज । बापूजी मार जी सू हाय उठाय न द

देमी सिर भाय राख लेवूला। पण पाती इणार जीवत थव होय जावणी चाइजे।'

‘पण बापू न इण सू चोट पूचसी।’

‘विचलाडा ! म्हारी बात न गराई सूसमस्त राजी-खमी यारा हावा जिव म बाभूड कानी। जिता भाई उता घर।’ वी लावो सास ल्ये न क्या आ कळजुग है। आ की ई करवा सक। भाया मे राड करवा सक। वा न वाट कचेडी चढवा सक। बाप र साम्हे बेट री जुमारा गुलवा सक। वा चुप। फेर मुळक्या वा मुळक्या काळा कुट हा। पछ वी रो मुळक्या चिलका मारण लाग्या। आपर हाठा माथ जीभ फिरार वा वात्सो, ‘अरे भाया, जमानो चासो नी ! अवार ता भाया भाया र बिचाळ हत्ती घुक्फजोती होव म माइता रो जमारो ई विंगड जाव। काट-कचेडी मे जायन देखा कुण किण री पाग उछाळ। लेवता ई लेखो है। वगत थव फुटराप रा काम हाय जाव जिकोई चाखो। साचो आपार बापूजी रा धन आपर वूकिया रो कमयोडो है। इण वास्त इण रा कमलो ओ खुद करसी। ओ जिव न चासी, वी न आपरी मरजी र मुजव दसी। इण सू घर मे मीता नी पडली। आपा रा भाइया छोटा नी हावला।’

वो सर्वेव आ नाटकजाजी बरतो रंवता। छेकड भाया मे जारदार वतळ हाई अर वी सगळा सू चोखी पाती ओ टिपाटमेटल स्टार ले लिया। अमल मे वी निराति म आपरें वाप न वूझा दिया। वो खाली वीन ई चाव। वी चाव तो स्टोर मे आपरा सीर राख सक। व आपर ईसर अर टाबरा री वूडी सौगन खायन बयो। ‘ये माना ता कानी पण म्हे साची वचू हू व ओ धारा तीनू जायाडा धार मरण री माळा फेर। आग्या फाइन उडीक राख म बंद बापजी सुरग सिधारसी। ये जाणो व फेर म्हे सगळा आपस मे जूतमजूत हावाला। वी बरडेपण सू क्या।—‘व तीनूवा अेकठ बरली। सायत छान औल दवाई री जगा विस द देव। म्हन ता ओई लागे व ओ धाने नस री गाळी तिलायन कागदा माथ थासू अगठा अर दस्तकत नी करा लेवें व बिचारर दला। वो उण वगत ई मुळकियो। वी र हिय रो बाळमस अर जाळियो मिनल वी री मुळक मे लुकग्यो। सेवट वी र आळ जाल म वाप आयग्या। फेर वी अंडा कवाडा करिया व बापार म घाटो होवण लाग्यो असल म वो खोटा करपरा सगळो माल बकारया। फेर आपरें वाप सू अणजाण वणग्यो। पिछाणनो छाड दिया। घडी घडी होकडा घदळने में वो घणोई चतर हा।

जद बाप नै सी वरम पूगया तद भाया म सामोडी घुक्फजोती होइ पण वा साली मून धारयोडा मुळक्या रंवतो। थावस खावता कोनी। मायली बात बतावतो कानी। कोई पूछता तो बंवतो, म्हा भाया मे तो वी जगदो वोनो। बडा हेत है। अर डाकर मरत पाण जिव नै राजी राजी हाथ उठायन दे दियो व वो ले लिया। सवट सारो धन ता बाप रा ई है।

वो जिणी री ई जिदा नी कर। माय री माय भाया रा पग वाडें। घणी हुसि यारी सू वा न भिडाव जिव सू वें पारा-न्यारा रंव।

वो चौसठ घड़ी अर आठा पौर आपर अभायां रा रोचना रावता रव ! अठ ताइ व आपरी धनियाणी अर टावरों न ई साची बात नी बताव ।

वा राली आपर ना हा ना हा गुवारयां रै वास्त जीवता हा । भोत ई मन रा मिला हा । सायत वो र जीवण रा आ ई लेता हा न वा जिको ई करला, मुळवन करला चाव वो मिनस न ई वयू नी मार ?

इया व निरा न मारया ई है । उणा री हित्या करी है ।

हित्या ? निमका नी ? हित्यावा ई भात भात री हाव । तीर तरवार सू, चाकू छुरी सू, लाठी व दूव सू गळो मसास परी ई । पण वो जिव री हित्या कर वो र डील भाष सराच वानी हाव । वो जिव री हित्या करता वा हाव पण चाटो लागता पण माप सू मर जावता ! धाधा होय जावता !

यकिस आपर हिय री वूरता अर जिनावरण सू आपर चाकरा री हित्या कर नासी । जेव बूढ़ा नोकर लखपत हो, दो माटघार नोकर हा । जेव बी री आदमण बरजी बाई ही अर जेव बी रा पस्का भायला हा !

बूढे नोकर न बी फूटी बीड़ी दिय बिना ई वाढ नासिया । उण सू घाट सू फूडी रसीद बणावली । जद हिमाव रा समे आया ता वो जेवदम गटग्या । जीवती माटी गिटग्या । डोकरो घाण्डो रावता रया हाव पण पढता रयो पण भाटो पिघळ ता वा पिघळ । बाई समपायव पचायती करण आवता ता वा मुळव'र भाळपण सू ववता— वयू माया लावा म्हारी डोकरै सू बी ई लण दण वानी । मुढ री बात रो काइ मोल ? यागद साचा ता बात साची । जावो वाट-वचडी रा वाढा रटपटावा ।

रागळा घणाई ऊचो-नीचा लिया पण वकिस मुसकियो ई कोनी ।

इण तरिया उण री प्रेस रा दो करमचारी जेव वुरघटना म पागळा हायग्या । बी आपरी मावणी मुळव सू बीन मावत वव वया, 'इण म म्हारो वाइ वगूर ? आ ता हावणहार लाग । थे जद सावचेती सू मसीन चलावता तो आ अणूती नी होवती ! पण होयगी जिवी होयगी । म्है धारो बाई हू राखत नी । इण वास्त मानस न धरम मान'र म्है था लोगा री सायता वरला । धारै इलाज रा सरचो उठावूला । अर धान नोकरा सू नी वाढला । था जाग घध री जुगत बिठावूला । ज म्है अडा नी वरला ती धारा टापर टीगर गळया म रुळ नी जावला ।'

करमचारिया निरो ई धमकायो ! फोट-वचडी रो ठर दिताया । यूनियन वाजी रो आतक बतायो पर वा सायती सू सग बाता गुणता रयो । व घडी घडी आ ई वयो, म्है मिनसपण सू सोचू । वा जिया यतावळ नी वर । फोटोव विचारा फोट-वचडी रा माय सस्ता कोनी । माटघार सु बूढ़ा हो जावाला चक्कर पाडत वाढत पगा री पगररया घिस जावली ! फेर पसला धार पल नी हाया ता वाइ वराला ? आस्या अगाडी अधारी आ जावली ! टापर टीगर रुळ जावला थे भूगां मरता मर जावोला । म्है आपांर देसदल र माय न चांगी तरिया जाणू ? जीवत

धक मिनख रा जीवत रा परमाण भाग ! म्हारी भागा परेम सू हायाडा कोई काम फलदायक हावे !' फेर वी वडी वडी वाता सू उणा न जो नहचा करा दिया क हू कवू जिवो ही सौल आना ठीक है !'

आपरी जूनी आदमण न ता खाली सौ रो नाट झलायन रामा-सामा कर लिया । जद आदमण क्या क थागे मा म्हन आ क्या हा क थू ऊभी जाइ है अर आडी जावली । तो बकिम मुळकर कयो, 'डोकरी ! मरग्या जिवो री वाता वा र साग ई गईपरी ! फेर दूजा र आगण मे पसरणा पाप होव । खुद रा आगण चाव तूटाडा ई क्यू नी होव पण वो म पसरपाडो सीधा सुरग सिधार ! जाव मावड जा मिरत्यु आपर आगण म ई ओपती लाग ! थै सू हाथ पग ता हिलाइज कोनी फेर जठ क तदूरा वजावली ! जाव परमु पारा मला करे !'

अर भायल री हित्या करण मे ता वी नूरता अर राखसपण री काकड ई लापली ! वी रा भायलो रजन इकमटक्स डिपाटमट मे हा ! सागीडी घूस लावता ! मोकळा रिपिया भेळा करिया । बकिम धी न गरी अपनायत सू आपगी मुळक म फसायन क्या, रजन ! थू म्हन रिपिया व्याजूणा दे देव थन म्है म्हार नूव फरम 'ब्रवर एड ब्रदर' म सिरवाळी बणायलूला । म्हन सायरा मिल जामी अर पारा रिपिया धीम धीम 'व्हाइट' हावता जासी ! बकिम वडी चालाबाजी सू रजन री बळ न आ भरोसा करा दिया क वा उणा रा हेताळु है ।

चोर री मा कित्ता दिन खर मनामी ! सबट अंकदफ घूस लता रजन पकडी जग्या । नौकरा सू वरखास्त होयग्या ! आ बात अकदम साची है क घूस लेवतो जिना पकडीज वो घूस देयपरो पूठो छूट जाव ! पचास हजार म मामला तय हा ! वो नाठ'र बकिम कन गयो ! वी रा बकिम माय अस्सी हजार रिपिया जमा हा !

वो जाय'र आकळ बाकळ हायन कयो, 'भायला म्है काळीघार डूब जावूला ' 'के हायो !'

रजन सगळी बात बताय र क्या, 'म्हने अबार रा अबार पचास हजार रिपिया चाइज !'

'अबार रा अबार— रिपिया रुख र थाड ई लाग्याडा है क शिडकामन भेळा कर लू । दो दिन लाग जासी !'

व दो दिन फेर पूरा नी होया ! जेक महीणा बीतग्या ! वा टाळमटाळ करतो रया ! भात भात री मुळक साग टाळतो रया !

रजन रा थावस तूटग्यो ! अक दिन वी बकिम रा गळो अपडन चिरळा र क्या ! थू मिनख कानी राखस लाग ! वूडा-कपटी ईसर स् डर म्हार टाबरा अर बळ माय दया कर ।'

वा तद ई मुळकतो रयो ! फेर वी रजन न आपर चपडासिया सू वारण बढवा दिया ! वो चिरळायो गाळधा काढी पण उणरी मुळक माय कमी नी पडो अर रजन वापड न जेळ होयगी !

बकिय उण री बऊ र साम्हे सपफा नटग्या व वी रिपिया उण सू लिया ई कोनी ।
डकारग्या अस्सी हजार न । गिटग्या जीवती माखी ।

पली दफ इण बात माय उण रा छारा रिसाणा होया । बढ छार क्या, 'पापा' ईसर सू डरा । उण र घर देर हाव पण अघेर नी । थान डर लाग चाव नी लाग पण म्हारो काळजो धूज । लाग इण पाप सू ता नरग म भी जग नी मिल । '

वो उणी तटस्था सू मुळकियो, छोरा । पाप पुन नै यू किया जाणन लागयो ? अँ ता म्हारी समय री वाता है । थन के ठा केँ म्हे रजन सू रिपिया लिया हा । की भेजेँ सू सोच । कै इ कमटेक्स रो अफसर इत्तो भूरख होवै ? वो पक्का धूरत हो । वी दोनू हाथा सू परजा न लूटियो । उण रो फल वी नै मिलयो । अठ ई नरग होव अर अठई सुरग ।

छारान लखायो केँ जाण उणा रो बाप बाप नी, पुराणा रो दैत्य हाथग्या हाव ।

फेर छोटोड क्या । 'पापा' जीवती माखी गिटणी सोरी कोनी ।'

वो मुळकियो । उण रँ होठा माथे अडी मुसकान ही जिया वो बोल क अर म्हारा लाइसर निबळ री ता माताजी ई सीर हाव कानी ।

पण इण भीम माय की ओडो पकायत लाग जिण सू पाप पुन रा पलडा बरोबर रव । काय कारण री जाग हो या सजाग पण कुण इ मिनख न चेताव पकायत है । अँक दिन बकिय आपर दोनू छोरा साग मोटरडी म बठ'र जावतो हो क मोटरडी तोरी सू भिडगी । मोटरडी 'चकनाचूर हायगी' दुरघटना मे उणरा दोनू छोरा रामनाम सत हायग्या । वी री खुदरी दोनू टाग्या तूटगी जिण सू वो पागळा होयग्यो । घेरो इत्तो मूडा होयग्यो जाण वो राखस रो बाप भडभाखस होव । राग अर उण री वा अरयाऊ मुसकाण सदव र वास्त मरगी । उण री बीनणी अणमणी अर आसूडा ढळकावती रवती । कदई-कदई उणरी पासी इया जीवती जिया वा उण र होठा माथ अरयाऊ मुसकाण देखणी चाव । सगळा सू वेसी दूखणी बात आ ही व जिण र साग वी चूक किया उणा र होठा माथ भात भात री मुसकाणा दोसण लागगी । उण रा अरय बकिय अक इज लगावतो केँ उण सगळा री मुळक वी न दुरासीसा देव । फेर वो पछतावता आपर खाटा करमा माथ रावतो पण उण र भावा सू लागतो व उण न आ पत्तो ई हासी व वो रोव है व न ई ।

पण वा बापडो साचली रावता ।

८

खेल

सावर दइया

अदीतवार ।

म्है तीनू भेळा होया । भेळा होय'र खेल (सनीमा) देखण रो प्राग्राम बणायो ।
गाडी पूनी दो बजी आया करती । बी दिन डाई यजी आई । दीपलाण सू बठपा ।
गाडी टुरी । रामगढ रकी । गोगामेडी रकी । भादरा रकी ।

म्है भादरा उतरघा । लाया-लाया चालण लाग्या । सनीमा हाल बन पूग्या ।
बठ पूछताछ नरी । फिरम मरू होई न पूण घण्टा होयगी ही ।

—'बूल्है मे पडण दो, कानी देखा ।

—'और नइ तो ।'

—'अव फालतू ई है ।'

—'घोडी ताल मे इटरवल हाय जासी ।'

—'आ स्साली गाढी लट बळी ।'

—'बगतसर होया तो काम बन जावतो ।

—'बगतसर होवती किया आज आपन आवणा हा नी ।

—'अवै ?'

—'आ ई अब मुसीबत है ।

—'गाडी पाछी तो सात बजी आसी ।'

—'पण जित्त ?'

—'लाइव्रेरी म बैठा ।'

—'वद है ।'

—'नानीजी मारघा गया ।'

—'मारघा जावण री काइ बात है । खुली हावती ता बगत काट लेवता ।'

—'बगत काटणो है ?'

—'काटणो ई है ।'

—'ता पछ मिदर चालो ।'

- ‘कुण सै ?’
- ‘रामदेवजी रै ।’
- ‘क्यू ?’
- ‘चाल र तदूरा बजावा ।
- ‘हा हा हा ।।’
- ‘मजाक छोडो ।’
- ‘हा, कोई ढग री बात करो ।
- ‘चाय पीवा ?’
- ‘आ ढग री बात होई ?’
- ‘तदूरा बजावण करता तो ठीक ई है ।
- ‘ठीक है जणा ठीक । चासो पीवा ।’
- ‘कुण पासो ?’
- ‘आई कोई पूछण री बात है । ये ई पासो ।
- ‘म्है ई कय ।’
- ‘बोल जिकोइ आडो खोलै ।’
- ‘म्है बोल्यो, म्हारी भूल होई ।
- ‘भूल रो डड भुगतो परा ।’
- ‘पचा रो हुवम सिर मायै ।
- ‘आवो ।’
- ‘तीन चाय बणा । अकदम बढिया ।’
- ‘पत्तो तेज, मीठो कम ।’
- ‘अर दूध ?’
- ‘दूध ? दूध सरधा साह ।’
- ‘हा-हा-हा ।’
- ‘दूध खातर लारै कोनी देखै, ओ आपणा चेतो है ।
- ‘जणा सवा की सावळ ई करसी ।’
- ‘सवा रो मीको देवो ।’
- ‘अरे रामू ।’
- ‘बाइ गुरुजी ?’
- ‘बढिया मिठाई कुण-सो है ?’

- 'बवार ता गाजरपाव ताजा है गुरुजी ।'
- 'ता, बाटा चगा दगाव ।
- 'तो गुरुजी ।
- 'हां, चागो भाद ।'
- 'है तो ठीक ।'
- 'अब दम बढ़िया है गुरुजी ।
- 'भाव बाई लगानी ?'
- 'भाव रा छाटा गुरुजी आधा बिला लय जावू ?
- 'बावळा हावया बाद ?
- 'कितो ताव ?'
- 'मी ग्राम चगा पंती ।'
- 'मी ग्राम भू बाद हागी गुरुजी बाई तो ग्राम ता लवाई ।
- 'येन री जरी कर भाई ।
- 'ध मरवातो मूने ।'
- 'भाई, धारा चेलो है आगला ।
- 'हां, गुरु सबा रा मौबो राजीना बाढी मिल ।
- 'कर भाई, सेवा कर । आज म्हारो चन्द्रमा हमोई है ।
- 'चन्द्रमा तो ठीक है ।'
- 'धारो बाई ?'
- 'धारा म्हारो बांटघोडा बाढी है ।'
- 'बाता वम, भाई ।'
- 'हां गाजरपाव बानी ध्यान देवो ।
- 'गुरु, धार चेल नै हेल पाड ।'
- 'वधू ?'
- 'हेलो पाड तो सरी ।'
- 'अर रामू ।'
- 'बाई गुरुजी ?'
- 'अठ आव तो सरी ।'
- 'हां जी ।'
- 'गाजरपाव म चीणी ज्यादा है ।'

- ‘ज्यादा तो कौनी अठौन इत्ती चालै ।’
 —‘मुण्डो खराव होमग्यो ।’
 —‘भुजिया मगावो ।’
 —‘ला, सौ ग्राम बढिया भुजिया ला ।’
 —‘बढिया लाइजै, चवीणीदार ।’
 —‘भुजिया तो ठीक है ।’
 —‘घाय ठीक बणावै चेलो ।’
 —आ काम तो सलटघो ।’
 —‘हा ५ ।’
 —‘अठै सू चाला ?’
 —‘चालणो ई पटसी ।’
 —‘चालो, बारै चाला ।’
 —‘अवै ?’
 —‘सठका माथै घूमा ।’

ढाई-तीन घण्टा ताइ घूमता रया । कणाई इ सडक माथै, कणाइ वी सठक माथै । दा-च्यार दुकाना माथ छाटी मोटी चीजा मोलाई । बलढ खरीदी । सावण खरीदी । साग-सब्जी खरीदी । स्टेशन बन आवता अेक दरजन अण्डा खरीदघा । गाव पूग’र आमलट उणावण रो साची ।

स्टेशन पूग्या जणा च्यार पाच मास्टर भल्लै मिलग्या । जेक टोली सौ वणगी । वणत सोरो कटसी, आ सोच’र सैण राजी हामा ।

- ‘आवो अगल डबब म बैठा ।’
 —‘वठै ता अघारो है ।’
 —‘आपा नै चानण मे मोती पावणा है वाई ?’
 —‘पूण घण्टा रो ता रस्तो है ।’
 —‘आ डबबा म भीड है ।’
 —‘म्है कँवू हू नी, आग चाला ..।’
 —‘चानो ।’
 —‘अर रामदवा थू किन्नि ?’
 —‘रामगन् जामू ।’

- 'दिनूँ दीस्यो कानी गाड़ी म ।'
- 'नीट म ध्यान बोरी आयो होवूला ।'
- 'जाव नि— ?'
- 'सागे दा-तीन जणा और है ।'
- 'योन ई जुलाम लें धामन डब्बे म बँटपा हा ।'
- 'गाढो तो मीटो दवण लाग रई है ।'
- 'भाग'र चडा ।'
- 'हो चडा ।'
- 'लें बठ भाई रामदेवा ।'
- 'अर, अठ गा बँटपा ।'
- 'क्यू मारी रोसयाली है काई ?'
- 'अर मादर ।'
- 'तुमाई हा र गाल काई ?'
- 'मैं क्यू, म्हरें का ना बँटपा ।'
- 'आ कुण मूल्या है ? उठ र ।'
- 'मैं कब इ उठाया ता मायो राग जायला ।'
- 'आ है कुण ?'
- 'म्हारा जादमी है ।'
- 'ता था घणी-नुगामा रैं अँ दातू मीटा रिजव करायोडी है काई ?'
- 'ममर'र मूल्या है साटया ब ।'
- 'आ राण जायो कुण मरें ।'
- 'तू मुण्डो सम्भाळर बाल भला ।'
- 'रामदेवा । कुण है जा ?'
- 'काई ठा भाई बनवारी ।'
- 'मुण है रामदेवा ।'
- 'का ?'
- 'झार बूकीयो र बँटी कर इ न इत्तीताळ होई है रुपर चपर करती न ।'
- 'दाम्बाज भडुवा ।'
- 'रण्डी बकवास करे उठा इ नँ अठ सू ।'
- 'घार मा-बना कानी काई ?'

—‘ਧਾਰ ਥਾਪ ਮਾਝੈ ਕਾਨੀ ਕਾਝੈ ?’

—‘ਸਮਾਠੀ ਬਖਵਾਸ ਕਰਣ ਲਾਗ ਰੀ ਹੈ ।’

—‘ਫੇਰ ਆਦਮੀ ਨੈ ਤਾ ਦੱਸਾ, ਸਮਾਠੀ ਧੰਧੂ ਥਠੇ ਫੇਰਾ ।’

—‘ਫਿਰੀ ਤਾਲ਼ ਹੋਯੀ ਭੁਝ ਮ ਭੂਝ ਧਾਤਾ ਬੈਠਾ ਹੈ ।’

—‘ਮਾਝੈ, ਆ ਤਾ ਫੇਰੀ ਹਿੰਮਤ ਹੈ ਕ ਚੁਪ ਹੈ ਅਰ ਜੀਵ ।’

—‘ਧੇ ਬਾਬੋ ਕਾਝੈ ਹਾ ?’

—‘ਪਤਾ ਮਾਝੈ ਰਾਮਦੇਵਾ ।’

—‘ਨਫੇਰ ਬ ਬਤਾ ਮਾਝੈ ਬਨਵਾਰੀ ।’

—‘ਸ਼ੈ ਬਤਾਵੂ ?’

—‘ਹਾ ।’

—‘ਧਾਰ ਸ਼ਹਾਰ ਇਸੀ ਲੁਗਾਝੈ ਹਾਥ ਤੋ ਮਰਧੋ ਪੜ ਮਾਝੈ ।’

—‘ਲਾਝੈ ਰਾ ਮਾਝੈਵਾਲ਼ ।’

—‘ਮਾਝੈਜੀ, ਥਾਨੂੰ ਧਾਰੀ ਧਰਵਾਠੀ ਨ ਚੁਪ ਕੀਨੀ ਕਰਾਝੈ ਕਾਝੈ ?’

—‘ਕਮਾਲ ਰੋ ਆਦਮੀ ਹੈ ।’

—‘ਚੁਪ ਥਠੇ ਹੈ ।’

—‘ਦੇਵਤਾ ਚੁਪ ਹੈ ।’

—‘ਦੇਵੀ ਥਟ ਮੇ ਆਮੋਢੀ ਹੈ ।’

—‘ਯੇ ਆ ਲੁਗਾਝੈ ਜਾਤ ਰਯੀ ਜੇ ਆਦਮੀ ਝਾ ਗਾਲ਼ ਕਾਢ ਤੋ ਬਲੀਸੀ ਭਾਗ ਨਾਝੂ ।’

—‘ਆ ਕਥ ਛਾਡ ਰਾਮਦੇਵਾ ।’

—‘ਧੂ ਜਾਣ ਕੀਨੀ ਬਨਵਾਰੀ ਨਾਗਾਝੈ ਕਰ ਸਮਾਠੀ ।’

—‘ਛੋਡ ਧਾਰ ਲੁਗਾਝੈ ਜਾਤ ਨੂੰ ਕਥ ਮਾਧੀ ਲਗਾਵ ।’

—‘ਭਾਯ ।’

—‘ਆ ਮਾਧੀ ਫੁਡਾ ਰ ਰਸੀ ਲਾਗ ।’

—‘ਬਝੀ ਚੇਤੀ ।’

—‘ਕੋਝੈ ਆਪਰੀ ਛੀਯਾ ਤੋ ਨਫੇਰ ਲਾਗੀ ਹਾਥ ।’

—‘ਦੋ ਜੂਤ ਪੜਥਾ ਅਬਾਰ ਸੀਧੀ ਹੋ ਜਾਵ ।’

—‘ਮਾਥ ਬਢਾਬੋਢੀ ਲਾਗ ।’

—‘ਅਥਝੈਲੋਰੀ ।’

—‘ਨਾਗਾਝੈ ਜਮਾ-ਜਮਾ ਰ ਹਿਲਬੋਢੀ ਲਾਗ ।’

—‘ਰਾਮਦੇਵਾ ਜਾਵਣ ਦ ਨੀ ਦਸ ਮਿਨਟ ਰਾ ਕਾਮ ਹੈ ।’

- ‘दग मिाट री बात पोनी म्हे बठ स अठई ।’
- ‘बठ र दस तो मरी असल मा रो है ता ।’
- ‘ह स । आ बठपो ।’
- ‘बठम्या भाई रामदेवा ।’
- ‘अव भचीठ बा नगी ।’
- ‘बालमा ।’
- ‘म्हे बधू आ धू ई बानी बरे ।
- ‘अवार हत्ती तन-तन बर ही नी ।’
- ‘पाली जित्त बरली आगनी ।
- ‘अर अव ?’
- ‘पुगवार ई बानी ।’
- ‘आ ता धू बई जिपी हाई ।’
- ‘बाई ?’
- ‘घुप हागी बेटी ।
- ‘आपणा बगत टीब बठम्या ।’
- ‘घो गेल नट, आ मेम सही ।’
- ‘बिना टिगट ।’
- ‘आ ई ता मजा है ।’
- ‘इ रा जस घनयारी न ।’
- ‘हा इ टट मे मा ई लायो आपा न ।’
- ‘घार मुण्ड म बीडा पडती ।’
- ‘ल भाई, मे न मळ चालू होयम्या ।’
- ‘आ इटरवन हो बाद ?’
- ‘हा इ ।’
- ‘मूफळी तो गायी’ज बानी ।
- ‘अव मा परो ।’
- ‘घले मे है बाई ?’
- ‘हा इ ।’
- ‘बाड देखाण ।’
- ‘ल भाई रामदेवा, धू ई मूफळीमा ।’

- 'नीच रमीण कुत्ता !'
- 'नूवा मटिफिनेट लेवा भाई !'
- 'पण आपा ता मटिफिनेट न्पणिया हा - ।'
- 'ता न्वा परा कुण उरज थात ।
- 'कुनडी !
- 'तू ऊ तू ऊ ऊ ।
- 'ह भगवान ! आ री लुगाया न विधवा कर ।'
- 'रामदेवा ! धारो टिंगट ता ऊपर गातर पटग्यो ।'
- 'तासा है ता ! इ र भरतार दाद जीवण मू ता चांगा है मरणा !'
- 'धारो यात ता ठीक है रामदेवा !'
- 'ताम हाव आ रा यस मिट मुद्दा रो !'
- 'अव रामदेवा ?
- 'भाई उमा देया वम म बध ता बाद पायना ?'
- 'बनवारी !
- 'बाइ ?
- 'मल म गति कौनी आई ।
- 'पनाइमैयस मू पली बेई दफ कहाणी ढोली पड्या कर ।'
- 'ढीन चालण दो ।
- 'पण घणी ढीन काम री कानी हाया कर ।
- 'नील दियाडी है जणा ई तो आ इती सपर चपर कर ।'
- 'मिनत म राम कानी !
- 'खूटा कमजार लाग ।
- 'माचै म सड र मरसा सगळा !'
- 'ल भाई रामदेवा चीज विस्तार खायगी !
- 'अव ना क्या कहाणी ढीली चाल ।
- 'अज है तो ढीली ।'
- 'योडी ताण दवू बाइ ?'
- 'क्यू माथो लगाव ।
- 'जावण द नी दो मिनट री बात और है ।'
- 'धार नइ जची तो टाळ सही ।
- 'हीरा ठण्डो पडग्यो !'

- ‘भायला री बात मानली ।’
 —‘भायला स्याणा हे ।’
 —‘अर भायली ?’
 —‘नाम हाव या मुडदा रा ।’
 —‘हा-हा-हा ।’
 —‘ले माई, रामगढ आयग्या ।’
 —‘उतरो परा ।’
 —‘अच्छा देवी, राम राम ।’
 —‘कीडा पडसी मुडदा रं ।’
 —‘हा-हा हा ।’

रामगढ पछ डब्य म म्याति आपरगी । अँव दो दफ बी सुगईर मुण्ड सू फूल मढपा । किणी उघळो बोनी दियो जणा मत्त ई चुप होयगी ।

दम मिनट म दीपलाणो आयग्यो । म्है क्वाटर म आया । साग नानकजी हा । गपसप करण बढग्या ।

म्है अण्डा पॅटघा । स्टाव जमाया । तबो मस्या । आमलेट बणाई ।

- ‘हा, करो सक ?’
 —‘दवाई काढू बाइ ?’
 —‘दवाई ?’
 —‘गुटयो ।’
 —‘जठ बठ सू आयो ?’
 —‘आ ना पूछो । काढू ?’
 —‘वाई करसा ?’
 —‘ठण्ड मिट जासी ।’
 —‘गाडीवाळो गेल देग्या बोनी मिटी बाइ ?’
 —‘वा तो बगत बटी खातर ठीक हो ।’
 —‘हा ।’
 —‘दो गिलास काढो ।’
 —‘अ लो ।’
 —‘किसी है ?’

- ‘इम्पीरीयल !’
- ‘चुपचाप कणा क्या आया ?’
- ‘जादू सू भगवार्द्ध है !’
- तो जादू चानेन दा । पण !’
- ‘पण वाद ?’
- ‘विणी न ठा नइ वण्णी चाइज !’
- आपा दाना न ता है ई ।’
- म्हारा मतलब विणी और न ।
- का पछ अ भीता जाण ।
- भीता भनार्द्ध जाणा भीता र काग हाय, आंग मोनी होय !’
- ‘सक्त करो ।
- ‘हा करो !’
- ‘चीयम !’
- ‘चीयस !
- ‘आमलेट वन्धिया घणी है ।
- ‘बम, वाम चलाऊ वणगी !’
- ‘नइ, बढिया है ।
- इम्पीरीयल ?
- नइ आमलेट !’
- ‘दानू बढिया है, वम !
- ‘हा हा !’
- ‘घरा जाम‘र काई कहमो ?’
- ‘बूड बोलसू ।’
- ‘काई ?
- ‘मादरा जीम र आयो हू !’
- ‘इ री खुशबू आसी नी !’
- ‘भलाई आवो !’
- ‘ठा है ?’
- ‘हाऽ होळी दीयाळी लेवण री ठा है ।
- पण दीवाळी तो गई अर होळी बज अळघी है !’

- ‘छटठै छमासै भायला सागै ई चाल ।
 —‘धारी म्हारी आ आदत अेव ।’
 —‘चालो, अेक सू दो तो होया अेक आदत बाळा ।
 —‘इणी मिस बदैवदास सागै बठीज जाव ।’
 —‘हाऽ जा तो है ई ।’
 —‘सिगरेट पीसो ?’
 —‘नई, सिगरेट कोनी चालै ।
 —‘पान तो चालसी ?’
 —‘लाया हो बाद ?’
 —‘हा ।’
 —‘लावो । पण ये तो जरखो ग्यावो ।’
 —‘धार खातर सादो बघवायोडो है ।
 —‘ये तो पान रोजीना ई खावो ।’
 —‘आदत पढगी ।’
 —‘ठीक है । काई सौन ता होवणो ई चाइज ।’
 —‘अच्छा, अबै म्हें चालू ?’
 —‘पूगा’र आवू ?’
 —‘नटै जी, गाडी आयगी नी सवारघा रो सागो होयोडो है ।’
 —‘ठीक सा ।’

गाडी आयगी । सवारघा उतर’र गाव कानी टुरगी । अेक दो दफ आ आवाज सुणीजी—अरे कोई बढविराणै जावणिया है काई ? पण कोई उथळो कोनी सुणीज्यो । पछ बा अेकला ई टुरग्यो होवला ।

म्है माच माय पसवाडा फोरै हो । नीद जाव-आवू ही । की खुसर प्रसर सुणीजी । म्है चमकयो । बैटरो जगाय’र हाथ घडी देखी । साबो इग्यारै बजी ही । गान्नी गई नै डड घण्टा सू ऊपर होयगी । अबै कुण बालै ? आ आवाज तो क्वाटर २ बन आवती लाग । चम्प री दुकान कनै लागै काई । आवाजा हो तो दब्योडी, पण रात र सरणाट म सुणीज ही । म्हारा कान बडा होयग्या ।

- ‘ओ हसा ।
 —‘वे है ?
 —‘माचिस दिय तो ।’
 —‘काइ करमा ?’

—‘बीड़ी पीसू ।’

—‘फालतू चानणो होसी । किणी रो ध्यान जासी अठीन ।

—‘अब अठीनै कोई कोनी आव ।’

—‘जे कोई आव जाव तो ?’

—‘गाव रै अेव नाव है आ चम्पे री दुकान ।’

—‘अर ओ क्वाटर ।’

—‘हैडमास्टर रैव ।’

—‘खुडका सुण’र जागग्यो तो ?’

—‘दिनूय छव बाळी गाडी सू पैली कोनी जागै ।’

—‘धन काइ ठा ।’

—‘म्है अठै ई तो रवू गाव मे अठ कुण कद सोव जाग, म्हन ठा है ।

—‘फूलकी नै दुकान म भेज दी काइ ?’

—‘वा खुण मे बठी है नी ।

—‘अघार मे काइ ठा पडै ।’

—‘घो खुमलो अजै मरघो मोनी ।

—‘दीनै तो अठ ई लाधणो चाइज हो ।’

—‘घोडी ताळ और उडीक लेवा ।’

—‘नइ तो पछै सरू करू ।

—‘ठण्ड पडै ।’

—‘अेक गुटको तो लेय ई लेवा म्हारी माने तो ।’

—‘सरू करघा पछ लार काई बचसी ?’

—‘आ बात तो है ।’

—‘खूमै नै बुलाय लावू ।

—‘रात नै गळघा म कठै गोता खासी अघारै मे कठ ई पड र गोश फोडसी

‘भारा ।’

—‘खूमलै मे आ ई तो बमी है । अेन वगत माथे काम जिगाडे ।’

—‘बैयग्यो माल ताया । अबे खुद रो ठिक्काणा कानी ।

—‘पग बाजै दीस ।

—‘सूमा ई हावणा चाइजै ।’

—‘सामे तो इमो ई है ।’

—‘कुण हासी र ।

- ‘म्है खूमा ।’
- ‘उडीकता उडीकता थाक्या ।’
- ‘चोरी जारी तो ओलै छानै ई होवै ।’
- ‘हा ऽ आ बात तो है ।’
- ‘माल लाया हो नी ?’
- ‘अकदम घाकड ।’
- ‘बोतल खोला ?’
- ‘हा ऽ ।’
- ‘चम्पो आ दुकान ठीक बणाई है ।’
- ‘आपरा गुजारो करै बापडो ।’
- ‘अर अडी-बडी मे आपा ऐस ।’
- ‘हा-हा ।’
- ‘कठ धुख्या पाणी बोनी काइ ?’
- ‘अठै पाणी बठै लाघै ?’
- ‘दुकान म घडो राह्या घर है नी चम्पा ।
- ‘बाल बोई चार’र लेयग्यो बताव ।’
- ‘घडो चोर र लेयग्यो ?’
- ‘ओ गाव जबरो है ।’
- ‘सर, ह्या ई धिकासा ।’
- ‘आ लिया कर है काइ ? पूछ ता ल ।’
- ‘फूलकी ।’
- ‘काई ?’
- ‘लेसी काई ?’
- ‘दा गुटवा लेय लेमू ।
- ‘पाणी बोनी है भसो ।
- ‘काइ करणो है पाणी रा ।’
- ‘जीवती रह ।’
- ‘द भाई, दा गुटवा द दण न ई ।
- ‘त, इन आव ।
- ‘लावा अरे । ह्या काई करा ।

—‘काइ कर खुमला ?’

—‘की कोनी ।’

—‘थाडो खटाव कानी काइ ।’

—‘देखो, अबक पत्ती म्हारा नम्बर ।’

—‘तय होयोडी बात मे बदई गोळ पडघो काइ ?’

—‘अखरायोडो ठीक रव ।’

—‘नसो इत्तो घणा ।’

—‘बस अेक-अेक गुटको और ।’

—‘बातल पूरी होयगी ?’

—‘अेक बोतल मे काइ बच ।’

—‘बठ खुण मे म्हारलो खेस बिछाय ल ।’

—‘ओ खेस किस्ती दफ बिछघोडो है ?’

—‘ई फाइव स्टार मे तो ओ ई डनलप बड है ।’

—‘धारी कल्पना सगति ऊच दरज री ।’

—‘म्हारी परख ई कम कोनी ।’

—‘देखसा ।

—‘अबै देख परो ।’

—‘ये थोडा बार धूम आवो ।’

—‘अघारै मे बठ गोता खासा ऊभा हा जेक्कानी ।’

—‘ठीक है ।’

—‘हसा, पछ यू तयार रहोज ।

—‘हू । अर थे ।

—‘या दोना न घरा जाणा है । म्हे म्हार गाडी आसी जित्त मतई सलटवा
करसा ।’

—‘गाडी तो छय पूणीछव ताइ आवे ।’

—‘पण अठै सू पाच सू पैली भागणो पडसी ।

—‘कयू ?’

—‘चम्पा आपरो समान पाणी लेय’र आ जाव ।’

—‘बीखल ।’

—‘वाई है र ?’

—‘यू साचो पारखी है ।’

—‘माग्या ती ?’

—‘हा विसं म गादा ?’

—‘वषाव ।’

—‘मी म द वागाव ।’

—‘अन्ना म्हें अर गुमा ती पान्ना ।’

—‘हा ।’

—‘ये मया बाद् ?’

—‘हाड ।’

—‘अबे आपा ?’

—‘पाप बजो ताद् अडेई ।’

—‘अबार किसी बजो ते ?’

—‘अब बजगी ।’

—‘रान गागा पटी है । मीमा मर म्हें ता ।’

—‘गाभा पैर स ।’

—‘माबिग जगा दगाव ।’

—‘क्यू ?’

—‘अगिया बाना लागी कठं बगार्द मंज ।’

—‘गुमला पार है । सयमा होसी ।’

—‘मर र राण्ड रा ।’

—‘नूयो ल आइजें ।’

—‘पण ?’

—‘दग-योग पारा ल निय जान क्यू राव ।’

—‘पाटी दान है बाद् ?’

—‘गदाव राग । अढा पडपा है । आपा साग ई पीवाला ।’

—‘जीवा दिया त ।’

—‘तजाम राखणी पड ।’

—‘अढा राल म्हें बजगी ।’

—‘त, पी परी ताजी हा जा ।’

हा ता अब गुणा भाद् बाचनिया ।

अघारं मे चालते द रास री बाता मुण र म्हारी नीद उठगी । इच्छा हुई, बटरी
स्पे र जावू अर चम्प री होटल म अडो चलावणिया न ओळखू । गाववाळा साम्हे

जा रो खेल चवडै करू । पण आ सोच र टाळ करग्यो—इ दुनिया म बाइ ठा कठ-कठ
इसा खेल हावै अर नित होव । इण सू ई ऊचा मल होवै ।

दिनूगै चम्पै नै बतासू ।

म्है पसवाडो फोर'र सोवण लाग्यो । दापारा खेल दसण नै भादरा गया । गाडी
लेट होयगी । खेल कोनी दख सक्या । पाछा आवता गाडी रें दब्बै मे अक खेल देस्या ।
दारु आमलेट रा अक खेल ई कमरै मे होयो । अक खेल अघारै मे होयो ।

दिनूगै ऊठयो ।

गाडी गई परो ही । पाच मात सवारचा चम्पै री दुकान माय चाय पीव ही ।
चम्पो हाथ मे चोळी लिया ऊभो कैवै हो— 'रात न आ अठ कुण नाखग्या मादर ।'

बाता रें नूव खेल सारू मसालो ताघग्या लोगा नै । लोग भेळा होवण लाग्या ।

बाता रो भेन चालू हो अर म्है देखै-मुर्ण हो ।

□

सैलीनेशन

मालचन्द तिवाडी

मिसेज साहिनी किचन म हा, हा वा किचन ई ही, रसोई नी ही । अक रसोई मिसेज साहिनी र टावरपण म ही जिणम थपडधा री भोभर हट सकरकदी आटीजती अर प्याज जिणमे वजित हा । जूत्या तो खर कोसे'क अळगी ई खोलीज जावती । दादी जीवती रई जित्त बी मे सिनान करया टाळ वडनो ई जुलम हो । वा रसोई, असल मे तो अक रसोवडो हो—जिणरा सँग छोंक-वघार चाखता थका मिसेज सोहिनी बडा हाया अर सासरै जाय पूग्या । सासर सू चाल'र मिसेज सोहिनी जैपुर आयग्या अर और बडा होयग्या । टावरपण री उण रसोई रो तो जब मिसेज सोहिनी न हेसण कं खीमण टाळ की अरय ई नी समय आवै । साघो ई बात है । सा की कितरो 'एवरेज' हो—घुआसै मे छीकल्डा करता बूढी होवती दादधा, नाया अर मावा । इण पत मिसेज सोहिनी री समझदारी बढती ई गई ।

अवै इणत आप मिसेज सोहिनी री समझदारी नी, तो काइ कैवोला क अबार व आपर किचन म हा टेलीफोन डाइग रूम म हो, घटी पूरी बजण री ठौड फकत अकर 'टिंग' कर'र रयगी अर मिसेज सोहिनी समझग्या क फोन किण रो है ।

'आऊ आऊ ।' मिसेज सोहिनी मळाई री कटोरी माथ चीणी बुरकावता कैयो ।

निस्वै ई ओ 'आऊ-आऊ' टेलीफोन सार हो । फोन री आ अक अयसास्त्रीय तजबीज हो । फोन चित्राजी रो हो । बार प्राइवेट कनवशन हो, मिसेज सोहिनी रै सरकारी । चित्राजी न बात करणी हावै तो वै फकत अकर 'रिंग' कर र धर देव । लोकल काल रा पइसा बच जावै अर खर्चो सरकार र खातै मे मड जावै । चित्राजी रै सुभाव री अधीरताई किणी सू अछानी नी है, इण खातर ई मिसेज सोहिनी झट उत्तर दियो । मिसेज सोहिनी रै 'सकिल मे सग तरै री बानगी है—कलावती, मोतिका, अभिलासा, ऊमा, देवयानी अर हे भगवान ! सग नाव जेकै समचै चैत आवणा कोई सेज काम है ?

मिसेज सोहिनी कटोरी लाय'र डाइनिंग-टबल पर मल्ही अर फोन बानी मुडा करजो कै गौड साहब 'हाय'र वारै निकळया । माथै म ऊर्याडा थोडा घणा गीला केसा मे आगळ्या फेरता गौड साहब री निजर आपरी घरवाळी सू मिली अर वै मुळव खिडाय दीवी । गौड साहब दागा आदमी हा । वै मुळवता ई रैवता । वै जै आपरी घरवाळी री किणी बात न आख मोच'र भूखता समझता, तो ई हसर दात ई दिखाय

देवता । जितरी मधरी वारी मुळक होवती, उणरो म्यानी उतरो ई ऊडा होवता—आ वात जाणनी भात मुसक्ल हो ।

अवार ई वै जेकदम ओपती अर मधरी मुळक मुळवया क

‘काइ मतलब ? ‘मिसेज सोहिनी आरया तरेर’र पूछ्या ।

‘की नी म्है तो कवू वै रात थारै माथं म कित्तो जोरदार दद हा अर अवै आ काम वाळी फेर नी आवैला ।’ कैय’र गौड साहब गौली आगळ्या लपेटयोडै ताळिय रै पूछ लीवी ।

‘थारै ता ठडी लीक पडगी । मिसेज साहिनी रै जाण टाटिया छडग्यो, ‘पण सुण लो वान सोल र कै चावै बीरा हजार नखरा सहन करू, पर वा आवैला जरूर वा नी, तो बीरी बैन कोई और आवला । म्है अवार चित्रा सू बात करू ।’

गौड साहब नै दपतर पूगणो हो । वै किचन मे बडग्या । अक सेंची रै लूण मे दोय-तीन देवतावा री तस्वीरा हो । साम्ही मामूली पूजा पाठ री सामग्री ई । गौड साहब हरमेस दाई दोय अगरवत्तया मळी सुनगाई अर अपार चक्कर तस्वीरा रा देय र स्टण्ड पर टाग दीवी । चटपट हाथ जोड र वै बेडरूम म गया अर कपडा पर’र डाइनिंग टेबल वनै आय ऊमग्या ।

‘हाय राम ! इण बिचाळै मिसेज साहिनी फोन मिलाय लिया हा, हलो केय दिया हो अर चित्राजी री किणी बात पर चिमक’र क्यो, ‘अवै म्है इत्ती साली बोतला-कठ सू लाऊ ? म्हारै अ तो पीवै कोयनी ।

आ कैय र मिसेज सोहिनी आपर आ कानी देरयो । ।

गौड साहब तो जाण इणी न उडीक हा, सटव सारै आरुया मीच र व नाड न जेक खम दय हारया ।

समनो कै हृद ई होयगी ।

जो पोज बणावणो गौड साहब री पुराणी आदत । वै घणी दफै मुडै म पान री पीव भट्या इण तर आरया मीच देव अर फेर वान की कवण सुणन री दरकार ई नी हाव । मिसेज सोहिनी वारो अक-अक पेच जाणनै रो दावो राखै । इण तरीकै न व हृद दर्जे री मखोलबाजी मानै । इणन देख’र वार माय तेल पाणी पडग्यो हा पण पली चित्राजी सू बात करणी घणी जरूरी हो ।

अवार गौड साहब र मुड म पान नी, मळाई हो ।

खाण-पीण री पोस्टिकता र वार म व मिसज सोहिनी र नजरिय मे कोई भिजाग नी घाल । मिसज साहिनी री दण पर खास नजर । काइ नखा सार है, किण सू दात जर हड्या निराग रेव किसी चीज खास लुगाया रा खाज अर काइ मर्दा सार घणा मुफीद —जा मामला म व मुद्र रूप सू मिसज साहिनी रै ज्ञान पर निर्भर रेव । इण निर्भरता म वानै सैत रख्यो दूध, उडद रा लाडू व चिणी बुरकायोडी मळाई मौसम

मुजब मिलवो कर । हा, डिब्बा-बद चीजा नै व कदैई-बदई 'भाडन दक्कियानूसी' कय'र मिसेज सोहिनी रै क्षेत्राधिकार मे पग जरूर भेल देवै, पण पछ वान सुणनो पड, 'आ डिब्बा रै ताण ई दोवू सपूत आपर बाप दाई माय वार सू लोह लवकड होयग्या । म्हारी ठोड कोई दूजी मा होवती, तो कूबडा ड रैय जावता ।'

'दूजी मा' र नाव पर गौड साहब बोल नी जाव, जा सावचेती ई मिसेज साहिनी पूरी राख अर पत्नी ई कैय देवै, 'देखा, अब फालतू बोर मत करया । म्हनै निग है क थारी मा तो बस थारी मा हा । वा कथा म्हन याद होयगी । व हपतै हपतै तूळी नी बाळता । चूल्है मे बासदी अर पणीड मे पाणो नी निबडण देवता । सिद्ध्या पडी पछ झाड़ू र हाय नी लगावता । रात नै ओठा बतण छोडणा पाप समझता आद इत्याद धयवाद ।'

पण अबार गौड साहब कन अगै ई पुरसत नी ही । पूणी दस रो सायरन बाज हो ।

गौड साहब न पक्की साय हो क सरकारी फोन पर हाल बाता रा पंच लम्बा बघसी । वै बारै निसरता जरूरी समझ'र इत्ता ई कया, 'स्यात् दो बज्या आज फेर मिस्त्री आवैला । चौथो चक्कर हासी । घरै नी लाघी, तो धू जाणै अर थारी वाशिग मसीन जाणै । फेर म्हनै मत कई ।'

'हा-हा धू आव री ।' मिसज साहिनी पलका र ऊपर डाळ गौड साहब कानी देखता फान मे कयो, 'टमाटर ई धू लेवती आयजै । बँला घर सू लेवणा ना भूली । म्हे खाली बोटला खरीद लेसू । म्हारा भाग ई इत्ता है । हाय राम । म्हे तो फेर भूल जावती, रात भर म्हारो माथो सुओ नी होयो । आ भरजावणी कामवाळी बयू नी आई ?'

गौड साहब अँकर फेर मुलबया अर बार निसरग्या ।

'डिब्बा बदो प्राप्तिक्षण-केंद्र' सू आठ-जाठ पूरी सोळै बातना तयार करवाय'र मिसेज साहिनी अर चित्राजी दोवू रिवस म बठम्या हा । रिकी बाळा जुवान छारो हो फूटरी अर इत्तर सू गमकती सवारी देख र घणी विबोळ करघा बिना वाजिव भाड मानग्यो ।

उ-हाळै री च्यार बज्या रो सूरज काळी सटक पर चिलका मार हो ।

जम'र बैठघा पछै मिसेज साहिनी आपरै 'स्लीप-लेस' र वार ऊर्ज्योदी चामडी पर कवळास सू पाज करता कयो, 'टाइम भोत लागम्या, है नी ?'

'टमाटर बिसा योडा हा ।' चित्राजी ऊथप्योडा-सी कयो, 'केई दिना रो गीत मिटथा । म्हारै तो लोपा अर षटी साम बिना अब पग इ नी मल्है । अब पंद्र दिन हायग्या म्हारा वान खावता ममी माम, ममी माम ।'

'अच्छा चित्रा, थारै ता बी सी पी आयग्यो नी ?' टावर रा नाव आवतै ई मिसज सोहिनी नै जाणै विण तरै ओ सवाल मुज्यो ।

‘यो, ‘अरि अरि मनाइ नियाया। वाद हावम

आयत।’ चित्रा जी गुमान सू
अली है, दाहू रा ठेनेदार।’

‘विता पटथा?’

चित्राजी चिडकने रो बाणी म उत्तर दिया।

‘आठ हजार। ड्यूटी ममत। तैज माहिनी कोई अणसा मुनायता-मी हमर
अवर वई ताळ चुप रैय’र मि
पूछया। मलोत्रेट नी करेला?’

‘व्हाई नाट?’ चित्राजी जादोवा। पण बी मास्टरनी नै दुपारें टादम किया
दाय’र वया, अक दिन मगळया भेली ह
मिलसी?’

साहिनी पूछया, ‘बीरो बाता छाड। वा राज

विन, अभिलासा?’ मिसज री गाय धाडो ई है। आगास्वामण्या री ता
ई पाट या कर। पारें म्हार दाई सूट्याद लिया पछ जाण अवाधा टावर जणनै रा
दुनिया ई गिरवाळा है। पला सग सुवमठ, माची बेवू चित्रा म्हारें ब्याव री फोटुआ
सुवाद लेवण सारू ई ब्याव वरें। अरतिडवण लाग जावें। वाइ हो म्है, गाय सट, अर
कणाई हाय म आय जावें, तो पाळजा कूड नी ववू, अवर जै नियाई कर’र क्यारी होय
माइता पपेट दीवी दासदी र चौफर। ग ता नी परणीजू आदमी वाइ है अक सिक्को
जाऊनी, तो पाछी आ गौड साहब गापछें दो तीन दिन ता सौरा निवळ—अर अवाण
है। दिन रात नडा, पण दोरें पर गवाण’र याद आवें क पूछ मन। पण आ बात वन
चक अं म्हन इता भला, दत्ता प्यारा व्हाई मरू होय जाव।’

कऊ, घान वताय दू नी, ता दूणी रास। घारा साहब ता म्हारें की समझ म नी आव।

‘भाई साहिनी, डोष्ट माइण्ड अजीब सो डर रागसो रबै। म्है वान छोड दूजो
म्हन तो गौड साहब री प्रजेंस म अक श विचालें कूम्यो ई बी नरम पडघाडो नी दीलै।
जाल्मी नी देखा, जिवा फूटरी लुगातो गौड साहब कणाई मुलायम निजरा सू निरखता
खैर, म्हारी जावण द, थू वता, वन तहिनी री उपाडी कमर पर हवळें-सी’क चूटियो
होवैला। कय र चित्राजी मिसेज सा।

भर लिया।

||लल सारू मुडो खोल्यो ई हो बै जाणै रिक्स मे

मिसेज माहिनी विदक’र

भूचाल आयायो।

नमचै खडबडीजी।

पगा हेटै पडो बातला अक साइक पर आयगया। वा आपरो अगाछो हाय में
रिक्सवाळो सीट सू वद’र गयो। फेर वो पहिया तारें छूटघोड ‘स्पीड ब्रेकर
लेय’र लिलाड रो पसेवो पूछण लाग

न वगनी-सी निजरा सू देख्यो। री सगळी बात ताड र गरज्या, ओ भाया, चालणा

इत्ती ताळ मे मिसेज सोहिखण री वन काई जरत कानी। म्है बिना भाडो
है, तो साम्ही देख र चाल। तारें वेचयो?’

दिया उठ’र नी भाग जावाली सन्येययो अर आपरा पग पाछा पडला पर मल दिया।

रिक्सवाळा पाछो बहीर।

हाणिया

मिसेज सोहिनी अचाणचक बोल्या, 'जरे हा, चित्रा देख, म्हें तो फेर भूलगी । आज वी मरी कामवाळी रें काड होयो । सगळा तो बरतण पड्या है । झाडू बुहारी ई उडीक । वाशिंगमशीन यारी सराव पडी है । स्मा घर ऊध माथे लाधसी । की बतायो थारी गामती ?'

गोमती चित्राजी री कामवाळी रो नाच हा ।

मिसेज सोहिनी सारू कामवाळी वा ई सोध'र लाई ही । कामवाळी नी पूग्या वीरा समाचार चित्राजी र माफत वीन ई पूछणा पडता । अवार चित्राजी बतायो, 'दिनुग फोन करघो जित्तं ता गोमती ई नी आई ही । फेर म्हें अठीन जायगी ।'

'इण रो मत नव ।' मिसेज सोहिनी बात विचाळें छोड र अणमणा होयग्या ।

च्यार दिन घीतग्या, दोनू कामवाळ्या नी आई ही ।

दिनुग रो टाइम । मिसेज सोहिनी डाईनिंग टबल कर्न कुर्सी माथे जेकला बैठ्या की सोचें हा अर निरायती साग चाय री चुस्क्या त्रेंवें हा ।

टावरा न स्त्रूल बहीर मर दिया हा ।

गोड साह्य काल ई दोरे पर दिल्ली गया परा हा ।

मिसेज सोहिनी रें साम्ही अक वडी खिडकी ही । पर्दा हटायोडा हा । तावड रा शाय अजेस इण विडकी लग नी पूग्या हा । ठण्डें पाचा रें मायकर अक लाम्बो-चोडो वगसाव हा—जिणम अेन मिडकी र नजीक छीदी डाळ्या अर नुकील पाना रो अक दरखत, वाउण्डी वाल वनकर वगती सडक, सडक पार स्टेट बँक र क्षेत्रीय कार्यालय री टणकोर लाल इमारत अर इमारत रें चौफेर विड्योडी हरियाळी अर फुलवारी ।

मिनस जेजम इक्वा दुकरा ई दीखणा सर होया हा । दो-अक घडी पछ तो भात भात रा मिनस अर खुगाया ह सडक अर इमारत नें चेळकें हावणो ई हो, पण अवार फक्त अक घुघळी-सी क गुमाई साथा पग भेलती जावती दीस ही । मिसेज सोहिनी अचाणचक घीन पिछाण सीवी—गोमती ।

मिसेज सोहिनी नें लखायो कें व अवार हेलो पाड लेयसी, पण इत्ते मतो गोमती अक कानी मुड'र अदीठ होयगी ।

'मरजावणी, अक तो जीवती ई है ।' मिसेज सोहिनी बडबडावता थका अक उम्मीद री निजर सगळ घर पर पसार दीवी ।

आज दुपारें चित्राजी र वी सी पी रा मेलिभ्रशन हो । तें हो क दोय वज्या सग मिसेज सोहिनी र अठ भेली होयसी । खाणो पीणो बार-सू आयसी । वी सी पी अर कसट रो पचो ई चित्राजी रो । चाय पाणी मिसेज सोहिनी कानी सें फुटसी, सविम हावेंला । काल ई गोड साह्य रो दोरा वण्या अर गळती व आ क री क दुपारें ई चपरासी भेज'र श्रीफक्स दपतर भगवाय लियो । चपरासी रें घर सू विक्ळी ई मिसेज सोहिनी र पली बात आ इज दिमाग म आई । पटापट चित्राजी नें फोन करघो, वें आग सग न नूतो देवण री जिम्मवारी तवड सीवी ।

गोठ साहब रें दोरें पर निबळ्या पछें मिमज मोहिना अदी गोठा वर लयता । गोठ साहब यवा आ बात बदई नी होय सव । कारण वें अेक ता मिमेज सोहिनी री 'फेण्ड्ग' गोठ साहब री मौजूदगी म 'ईजी नी हाय मक' अर दूज—बावजूद लुगाया री सुततरता अर बरावगी री तमाम जुवानो दिलाळ रें—मिसज माहिनी गोठ साहब मू माय ई माय बुरी तरें टरें । चायत थकें ई वारी पसद-नापसद सू घणा अठीर्न उठीर्न नी होय सव । स्यात गोठ साहब मिमज मोहिनी रें मामलें इण डर न ओळय अर मुळवें । वारी मुळव मू ओ डर-नातू पत्रिवावा म छप्याडो दलीला रो भेम घदळ'र—मिसज सोहिनी री जीम माथ आय बेंठें । गोठ साहब दणन आळयता यवा काई महान दप्टा होय जावें आरपार अर अपरपार निजरा सू मा वी निरसता निरभें पुरत, जिणन उणर आसण सू मिसज सोहिनी जडो लुगाया बदई नी दिग्याय सव ।

अर फेर अडी ताकुछ सुततरता रें लावा साट मिसज सोहिनी खुदोखुद वन स ई तासी सीमत वगूल लव । ओरता ओर, वें आपरें दावू लाज्जा नै वेजा 'काफीडेंस' मे राखें ताकि वारें पावा साम्ही इण सुततरता रा दरसाव उघड नी जावें । इण तरें मिसज मोहिनी आपर मायलें डर साट आप ई साट-भाणी रा पक्का इतजाम राखें ।

आज ई अडो इतजाम हो ।

कामवाळी र नी पूगण सू मिमज सोहिनी रा जाय वी उडार पड्यो हो । हे भगवान ! दोय वजता किसी जेज लाग अर सगळो घर उध माथें पड्यो हे । घर चावें सेजा उडीकती परणी रें उनमान सज्या घज्यो अर अवाट दीगो भनाई, कामवाळी नी पूग ता मिसेज सोहिनी न वो हर घडी ऊर्ध माथ ई दीस । आज घर री माथा चोटी घणी जहरी । सग भेळया होयगी । मिसेज मोहिनी मग रें आव जावें पण जा कामवाळी तो स्थान लेवण नै तयार ।

दुनिया भर री झिक्कोळ पछें ता कामवाळी मिली अर आ इज वरण होयगी । साम्ही मुडें अेकदम गळ री जात अर घरें पूग्या पछें पक्की मतरण । इधको ओ वें इत बडें सहैर म इसी मुची-तुडी लुगाया रो इत्तो टाटा । घणी दपें मिसज सोहिनी न आपर चेत र परवार कामवाळी सारू अेक तुलना सूझ जाव —आपरें छोटे थकें देख्योडी अेक एल्म्युनियम री देगची, जिणम सापती थका घर भर रें मिनान सारू गण खण पाणी उकळया करतो । अेक दिन वी र पद म सीणा होयग्या । पछें वा टाबरा रें रमतिया मे रळगी अर फेर रूडती पडती विडरूप होय र काड ठा बठें गमगी ही । पण आ मरजावणी कामवाळी तो जीवती होयला, मिसेज सोहिनी साच'र उठया अर टेलीफोन सग जाय पूग्या ।

'हेलो चित्रा अवार वी ताळ पला म्हें थारी योमती न देखी । अज पूगी'व नी ?'

फोन सुणता मिसेज साहिनी री लिलाडी म तीन सळ पडग्या । वान धूजणी-सी मेसूस होई । व पूछयो 'कद ?

फेर ओर कई ताळ पछ वें फोन न डाव वान सू जीवन वान पर लिया अर हाफता सी व कयो हा हा प्लीज चित्रा द्याई ठीक'रयसी ।

इणी पल कान-बेल बाजी टिंग ।

मिसेज सोहिनी री छाती धक् होयगी ।

व फोन पकड्या पकड्या दरवाजे कानी देरयो व आ कीकर होय सर्व ?

तुरत फोन रप'र वै दरवाजो खोल्यो ।

'मम्मी ।' साम्ही बस्ती र भार मू दोनडो होयोडो सुमित खड्या हो ।

'बदमास ' मिसेज सोहिनी झिडकता थका पूछयो, 'इण तर घटी क्यू वजाई ?

मैं जाण्यो थारा पापा आयग्या । थन ठा नी, व दोरे पर गयोडा है ।

सुमित जोर स हस्यो, 'मम्मी पापा सू डरै मम्मी पापा सू डर ।'

'चुप्प यत्तमीज चाल, कपडा बदल ।'

मिसेज सोहिनी पूछणो भूलग्या व सुमित स्कून सू जल्दी कीकर आयग्यो ?

आज रा गोठ टलगी ।

सुमित रा-घी'र दोस्ता माग भल्लणन गया परो ।

दो अजेस नी बज्या हा, बज रया हा ।

मिसेज सोहिनी आपरै ई घर नै नूबी निजरा सू देख हा । वान लखावै हो व कोई नई चीज घर म आयगी है जिकी सगळै सामान री भीड म कठई गम्पोडी है, सापडतीक दीख नी रई है— पण है जरूर ।

बीच-बीच म जाण थक र मिसेज सोहिनी आरया बीच लेवता । तद काना म टेनीफोन पर चित्राजी री बतायोडी बाता अर सुमित रो आपरै पापा री स्टाइल म काल-बेल बजाय'र बिगावणा— सीटी रै उनमान शूजण लाग जावता । फेर अक दरमाव माय रो माय घेरा घालण लाग जावतो अक आदमी, दाह म धुत्त, भैस दाई फूफाडा करतो दरवाजो पीट रैयो है अर जियाई दरवाजो खुले, दाह रै भभक साग सुणीजै 'हरामजादी राड, माथे चढे यू है काइ बता ह, यू है काइ ? पग री जूती बता, किता पइसा कमाया आज ? अ साहब लोग आपरी मेमा री गोरी चामडी अर इत्तर-फुलेन सू उधप्योडा है । आनै बरकास चाइज । ठीक है दिया कर पण पइसा तो म्हन द । अर थारी जा छोरी आ ई कोई साहब री औलाद लागै जा ई म्हन देम दे । ला ला नही ? तो ले-ले ले ।'

मिसेज सोहिनी जाणै इण मार सू बचण सारू ई लार सिरकै अर थारी आरया खुल जाव । व सोचण लाग जाव सुमित रा पापा तो कदई दाह नी पीवै, फेर म्हन डर क्यू लागै ? गाल तो आपरी ठोड कदई ऊचा ई नी बोल । म्हारी किसी माग पूरी नी करी ? म्हारा मेणा, म्हारा कपडा, ओ घर, ओ फर्नीचर जो टेलीफोन, अ परदा— सग जग्या वै ई तो है फेर म्है विण सू डरू ? काइ म्है सुमित रै पापा रै मुळवण सू डर ? काइ होव जे वै जेक ग्रास तरीकै सू काल-बेल बजाव तो । इणम डरण री काइ बात ?

अचाणचक मिसेज सोहिनी नै दीखै क गोड माह्य कामवाळी रँ दरवाज पर खडघा-खडघा मुळक रया है अर चा हाथ मे कची तिया रणचण्डा ज्यू साम्ही गडी है, 'आव आव रागस म्हारै नजीक तो आव ।'

रच ! जाण खून रो फवारो छूटै ।

'ट्री ई ई ई ग ।'

लम्बी काल-वेल सू मिसेज सोहिनी री आस जजाळ म खुल जावै । वँ घडी कानी देरयो पूरी दोय बजगी । स्यात् अमित स्वरू सू आयग्यो । घावन डोल सू उठ'र मिसेज सोहिनी दरवाजो खोल दियो ।

'जरे ! अभिलासा यू ?'

'क्यू बिना बुलायोडी मैमान तो हू नी, इतरो अचभो काई बात रो ?' रगीन चरम नै आख्या सू मार्य पर सिरकावता अभिलासा हसी ।

'आ मायन आवरी ।' मिसेज सोहिनी नै जाण अभिलासा रँ आवणै सू आपरै माय ई माय की जग्या मिली हाव—वँ अँक सोरफ मसूस करता कँयो ।

अभिलासा पस न लापरवाही सू अँक कानी 'हास'र दीवान पर पसरगी । फेर की सूघती-सी'क पूछघो, 'इज समायिग राग कोई नही आई अभी तक ?'

मिसेज सोहिनी इण रो उत्तर नी देय र पूछघो 'अभिलासा, यू म्हारी काम वाळी नै देखी कदैई ?'

'हा क्या ? कोई नुबसाण करगी ? समायिग मच प्रीसियस ?'

'नी ' मिसेज सोहिनी पुर्ती सू कयो, 'बा अस्पताल मे है । बीरो हसबैण्ड बीर पट मे कची घाप दीवी ।'

अभिलासा उठ बैठी, 'पण क्यू ? फोर व्हाट ?'

आज प्यार दिन होयगा, वा भर्ती है । बीरो हसबैण्ड कोई रोजगार नी करतो हो । ओ दूसरो ब्याव हो बीरो पैल सू अँक छोरी ही जिकी अब जुवान होयगी । इत्ता दिन तो बीरा जादमी सिफ बीरो कमाई खोस'र दारू पीवतो जब बीरो नायत बी छोरी पर ही । उण दिन वो नर्स म धुत्त हो, आ कची लेय'र छोरी अर बीर बिवाळ खडी होयगी । वो कँची खोस र पाछी उणरै ई पट म घोप दीवी । मिसेज सोहिनी कप र चुप होयगी ।

'देट पूअर त्रेचर ।' अपभोस जतावती अभिलासा बोली 'आल दा सम, म्है पूछू क अँ फाइनेंसियली अनप्रोडक्टिव लुगाया आखिर ब्याव करै क्यू है ? फेर अँकर नी, दो दो वार ? एनी वे, यनै किया पत्तो लाग्यो ?'

मिसेज सोहिनी टेलीफोन रा सगळो प्रसंग बताय दियो ।

मुण र अभिलासा बोली 'डोण्ट बी मच सेण्टीमटल, भाई डीयर सोहिनी । तो उण कारण पार्टी कमल कर दीवी । आखिर थ गई लुगाया री लुगाया । इण तर तो राज अखबार पत्र र रोज हसणो बोलणो कसन होय मकै । खँर, एज यू लाइव'

म्हें चालू हूँ। हाल ताई तो म्हारें रिसेस चालू रई होवैला। आई मग्न बी बेव विदिन
टू सेव माई हाफ डे बँज्युअल।'

अभिलासा रगीत चस्मो पाछो आग्या पर हास'र वहीर होयगी।

मिसेज सोहिनी अँक अवूथ अर साव निरवाळें डर म पज्याला वठा हा—अँक
अडो डर, जिणम गोड माहव गुद ई हाजर हा अर वारी उडीक ई सामल ही। पण घणी
ताळ इण तरें वठयो रवणो मुसकल होयग्यो, तो मिसेज सोहिनी कपडा बदलया, पम
उठायो अर वारें निसरग्या।

अमित अजेस आयो नी हो। चीन दयण सारू चावी नीच राय साहव र कवाटर
पर बीबी, तो मिसज राय पूछयो, 'इण घूम तावड मे सवारी ?'

'अस्पताळ !' मिसेज सोहिनी बँय'र झट पाछा मुडग्या।

रात पडगी। सिंध्या गोड साहव फोन करयो बँ बँ रातनें मोडा थका घर पूग
जासी। तद सू मिसेज सोहिनी रा बान जाणें काल वल सागें चिप'र रयग्या हा। वारी
आल्या जवस टी बी रें पदें पर ही। मरुस्थल माथें कोई वृत्त चित्र दिखायो जाय रैयो
हा। सोनलिया धोरा रो अमाप बिग्तार सगळ सरणाटें समेत पदें भाय पसवाडा फोरें
हा। अंग्रेजी मे कमेण्ट्री चालू ही, पण चीन सुणनियो कोई नी हो।

अस्पताळ सू मिसेज सोहिनी नें सागी पमा ई पाछो आवणो पडग्यो। ऊजळो
मक बुशट पैरघोडो 'पूछताछ' बाबू साव निलिप्त भाव स बताय दियो 'सर्जिकल ग्रुप-
2, बी वाड, बेड न 43 पेशेंट नेम जानकी, एज 36, इजरी इन अपर एन्डोमिनल रीजन
डिक्लेयड डड दिम आपटर-नून एण्ड डड बोडी डिस्वाज्ड टू हर रलेटिज न।'

'थक यू।' मिमज सोहिनी क्या अर मुडतें ई वारी आरया आग तिरवाळो
आयग्यो। सैन गेट सू पाछा निवळ'र पोच म जावता आवता तो बान भीत रो सायरो
ई लेवणो पडग्यो।

'तो उणरो नाव जानकी हो।' मिसेज सोहिनी उण मुच तुड कळझाइज्योड
चर न याद करता सोच्यो, 'साचाणी, म्हें काइ इत्ता दिना मे बीरो नाव ई नी पूछयो
अँक नाव जिणर सारें अँक समूची जिदगी ही, असल जद्दो-जहद ही। अँक साची
नडाई ही जिक नें फक्त काम वाळो क्या काम सर जावतो म्हारो ?'

मिसेज सोहिनी न लखाया क कोई बान वारें काळज म डायनामाईट होवणें रा
समचार देयग्यो—समचार कें कद वो वारी चिंद्या चिंद्या उडाय देवला की ठा नी पड
सक। बान रय रय र लुमाई मिनस री बराबरी र बाबत रात दिन आपरी करघोडो
जुवानी झिकोळ चेत आय ही। जिणन क व अँक महान मोर्चो बणाय रारयो हो अर
खुदोखुद नें अपरबली थोड्या। वारी इच्छा होई क कठई भाग र जायें अर काल म मुडा
देख काड वारी सूरत जानकी सू थोडी घणी ई मिन ?

घर पूर्या अमित दरवाजो खोल्यो हो अर आपरी ममी री सदीनी चेळक मूरती माथे कळमस री झाई ओळखतो पूछ्यो हो, 'ममा, काइ होयो ? तवीयत तो खराब नी हे ?

'ठीक ई हू । चाय बणा दे ।' कैय र मिसेज सोहिनी डाइनिंग टेबल कन आपरी थितू जाग्या आय बठग्या हा ।

खिडकी कनत दरखत री डाळघा अर पाना पर सू डूबता सुरजी रो उजास चासणी री गलाई जाडो पडतो थको झरण लाग्यो हो । अंक चक्कू दरी डाळघा डाळघा चाल र आयोडी खिडकी रें काचा पर पजिया जिमाया ऊभी मुडो मचकोड ही । मिसेज सोहिनी री ज्यू ई नजर पडी, वें टेबल भायें हाथ पटक'र बीन भगाय दीवी । वा थोडी देर मे पूछ हिलावती पाछी आयगी । मिसेज सोहिनी बठे सू उठ'र वेड रूम म आयग्या हा ।

मिसेज सोहिनी फेर की नी करघो ।

टायर ब्रेड अर जैम अर सॉस अर अचार अर स्वीटस अर फ्रूटस खाय'र पेट भर लियो फेर पापा न उडीकता उडीकता नीद लेय सीवी । आमतौर पर गौड साहब र मोडा आया मिसेज सोहिनी ई नीद लेय लेव । पण आज किणी भात वान नीद नी आय रई ही । अलवत घनराहट न काबू राखण सारू वें अंक डायजापाम री गोळी अर बीकोमून वेंपस्यूल लेय लियो हो ।

घडी आपरी सदीनी चाल बिसर'र जाण ठणका करती चाल ही ।

टेलीवीजन पर देर रात री विदेशी फिल्म सरू होयगी ही । पदें पर अंक आदमी-लुगाई वापम वाप होयोडा अंक दूजे रें मुटें मे मुडो घाल्या दीस हा । मिसेज सोहिनी जुजळा र रिमोट रो बटन दबाय दियो—क्लक ।

म्योपो सो पच्यो—मिवाय कूलर रें पलें मे पपेडीजती हवा रें मूसाड रें ।

ट्रिंग !

काई काल बेल बाजी ?

मिसेज सोहिनी नै वम-सो होयो अर वें उठ'र दरवाज लग जाय पूर्या । दूज बाजण री उडीक म वेई ताल गडघा रेंया अर छेबट पाछा आयग्या । अब व इण बेंम रा काइ उपाम करे ? पाणी पिया, बाथरूम गया, छोरा री टाग्या सीधी करी अर सोच्या वें अंक कप चाय बणाम लेव वें फेर मुणीज्यो—ट्रिंग ।

मिसेज सोहिनी रा हाथ पग जाणें हा जठई नोय होयग्या । व उठना उठता हाथ बिछावणें पर टक्'र बंठा रेंयग्या-अंकदम अघर ।

'ट्रिंग ट्रिंग ट्री ई ई ट्रिंग ।

अवनें समूच घर म काल-बेन री चिरळाटी गूजगी ।

मिसेज सोहिनी हटवटाय'र भाग्या अर दरवाजो मोल्यो—मागही गोड माहव

ऊभ्या मुळकें हा । श्रीफक्तेस र सार्गें अंक और बडो पैकट उठावता पूछघो, 'बटा सोयग्या ?'

'हा ।' लारें सिरकता मिसेज सोहिनी उत्तर दियो । पूछघो, 'वाणो ?'

गौड साहब जाण मुण्यो ई नी अर पैकेट दीवान पर घर'र बीरी पैकिंग घालण लाग्यो । मिसेज सोहिनी चुपचाप बीने खुलता देखता रैया । धर्मोकोल रें टुकडा विचाली सून निवळ'र अंक बी सी पी चारी आस्या आगें किणी नूब जलभ्योडें टाबर दाई चरुड होयग्यो ।

अचाणचक मिसज सोहिनी नें तेज वाम भसूम हाई—अंक भयाङ्क भमको ।

गौड साहब बँबें हा, 'फो' पर बतावणो भूलग्यो, काल खरीद लिया ह्यो ।'

मिसेज सोहिनी चिलख रें उनमान क्षपट्टो मार्या अर बी सी पी गौड साहब रें हाथा भाय सून लेय'र फल पर पटक दियो । 'म्हने नी चाइजें क्यू लाया ओ इणमे बास आवै ओ गिधें ।'

'पागल होयगी काभी ?' गौड साहब मिसज साहिनी रा दानू बावळिया पकड लिया ।

आज वै मिसेज सोहिनी री इण हरकन पर आपरी निर्भे मुळक नी विडाय सक्या ।

□

फुरसत

मदन सैनी

बासठ बरस रा बूढा भघजी अजम जा नी समझ सक्या क जिण बात न व समझ उणन बीजा मिनस क्यू नी समझ ? नी समझ तो ना समझो । बारा किसो ऊत नाम जाव ? पण फेर ई, आ बात समझण री तो है ई । बिया भघजी न आपरी लूठी समझ माथ पक्को पतियारो है । इण समझ रा केई सावठा परमाण है बार बन ।

मा-बाप रा मोमी पूत हा भघजी । भघजी रा बापू बिणज सार नी समझता, सेठा रा हाळी ई रैया ताजिनभाणी । केई बार बीलो ई पड्या, घर म ऊदरा घडी करी । पण भघजी र समझ पकड्या पछ घर अडी औडी मे नी आयो । बार बिणज बीपार म बघेपो हायो तो होवतो ई गयो । बारी समझ रग त्याई समझ-परवाण बारी कीरत रा थव घर, गाव अर गाव सू बार ताई रपग्या । बडी बेटी दुरगा अर ममल मोवन र जलम अर ब्याव री बेळा गाव मे जिण भात साड-कोड अर गाजा-बाजा होया, उण भात नी तो पला कदई होया अर नी बचई होयला । अरजे होवैला हज तो बार इ नानडिय रो ब्याव अजेस बाकी है । भघजी र घर रो आज कुण इसो है, जिको पर-ओढ न बार निकळै अर उण री बाह बाह नी होध । दुरगा री मा तो पीळिय सू लवन कनक-काव सी लखावै, कुण नी सराय ।

जर अँ सँग गाजा-बाजा बिण रै पाण ? सुभट बात है—भघजी री समझ र पाण ।

फळा फूला सू हरिय भरिय बगीच री भात है भघजी रा घर-बार अर जिण रा बागवान अब लग हा खुद भघजी ।

भघजी न की बेरो नी पडघो पण हवळै हवळ बिणज-बीपार री बागडोर बारी मोवन सभाळ लीवी । वान तो तद ई ध्यान आया, जद मोवन वा सू बिनती करी क अब आप साठी लाधग्या हो, ऊमर आराम करण री है । आप देस जावन घर सम्हाळा, की ध्यान धूप, पूजा-पाठ मे मन लगावो ।

लूठा लूठा बीपारिया न सल्ला देवणिया भघजी न जेकर तो लखाया क बारी समझ पागळी होयगी है । जिण समझ रो आखी जिनभाणी गौरवो करघा, उणन आज बारा ई सपूत सपनपाट कर रयो है । पण भघजी सोधीवान आदमी हा । साज समझ न घर रवणो ही आछो मान, मिंदर-देवरा, पूजा पाठ मे मन लगावण री मोवळी मसा कर लीवी ।

अँडी मसा करणी तो सौरी ही, पण इण मे मन लगायन दिन काटणो घणो दोरा। दिन उग तो छिपणा दोरो अर छिप जाव, तो ऊणो ओखो। दिन बीता चाव रात, मघजी न लागै जाणै जुग बीतै।

‘इया तो पार नी पड दुरणा री मा।’ व जेक दिन आपरी जाडायत नै बयो।

‘इया किया?’

‘मिदर देवरा फिरचा सू वगत नी बीत। मावन बाइ साच’र म्हनै दूवान सू दूर करपा है, ठा नी पड। उण बेवकूप न कुण समझाव के म्हार अणभवा भाग उणरी मूवी अवकल पाणी भरै अर आखी ऊमर री आ ई तो असल पूजी है म्हारी, अर एण री ई वा कदर नी जाणी।’

‘नी जाण तो मत जाणन द्यो। थे ब्यू खुद रो सूम बाळो, मिदर देवरा म मन नी लागै, तो घूम फिर लिया करो। घर म सिनटरी रा पायखाना बाइ होया, थाने तो घोरा देह्या ई जुग बीतग्या होवैला।’

‘तो यू ई भलँ सीख देवण लागगी?’

‘अब सीख समझो तो म्हारै कने काइ उपाव है। म्है तो थार ई भल री बात बँई है। जद सू थे काम छोड या है, थार चे’रै रो उदासी म्हासू देखी नी जाव।’

‘वा-वा म्है अबार ई घोरा जाऊ।’ कयन मघजी मुळरता थका पाणी रा लोटा लेयन घोरा कानी बहीर होयग्या।

सियाळ रा सुरजी रो तिरछी किरणा बाळू री लरघा माथ हिवळास र हाथ ज्यू सिरक ही।

मघजी अँक धार री टीकी ऊपर बठया बाळू अर किरणा री छेकडली प्रीत निरख हा। व सोच्यो, समदर अर बाळू री लरघा म काइ फरक? बायरा जे हेत जताव ता दाबू राजी अर जे फफेडण मर्त होय जाव ता लूफान रा ताण्डव दाबू जग्या। इण घरती री कामा म आप-आपरी पाती लिया बाळू अर पाणी कित्ता मनमौजी, कित्ता आणदित अर कित्ता हेताळू जाण दोवान आपर फूटराप रा दर ई गुमान-गीरवा नी है।

दूर ताई पसरघोडी बाळू री लरघा म मघजी आपर मन री नाथ रोव हा क अचाणचक वान आपर पग री आगळधा सळसळाट लखाया। नीच देख्या ता अँक टीटण ही। व बीन हाथ मे पकड’र खासा दूर फँक दीवी। पण वा तो थोडो ताळ होवता ई सागी ठोड आय पूगी। मघजी तीन-चार दफ उणन फँकी, पण वा असल टीटण ही—घारा घरती रो हटीला जीव। हमीर आपरा हठ छोड्या होव ता आ इज छोड दे।

मघजी आसता होयग्या। व लोटै रा पाणी गटागट पीग्या अर टीटण न लोटै मे छोड दीवी। पछै व टीटण नै नई सू निरमणी सम् कर दीवी। अरे! इणरो

उणियारो तो भवरै सू मेळ खाव । भवरो इतो नादीदा जीव अर टीटण न बापडी न कोई वतळाई ई नी । मघजी सोच्यो, इणनै इ कैव समत सार फळ औ भवरो भिणकारा रा गीत गावतो तितल्या अर फूला नेडै जाय पूग्यो अर कविया री आख्या चढग्यो । बापडी टीटण न कुण पूछै ?

मघजी र मन मे टीटण सागै होयाहै अयाव री बात उठी जर वानै लखायो कै साव नूवै ग्यान रो च्यानणा होयग्यो । वै टीटण न लोटै माय सू लेयर ह्याळी माथ धरी । टीटण तिरमिर तिरमिर चाली अर ह्याळी री सीवा सू वूद'र हेटी पडगी । मघजी पसीज्या, बापडी रै लागी तो नी ? वै फेरु उणनै ह्येळी मे लेयनै उणर मुडै साम्ही जोयो । अरे ! औ नाहा सीक मुडो तो परतख रेल र दानवी इजन सरीखा लागै । उणी भात काळो-कळूटो अर विडरूप काइ ठा कोई इण बात वानी ध्यान दियो होसी कै नी ? जाय'र बताया दुरगा री मा नै मोकळो हरख होवैला । वै टीटण न पाछी लोट मे घाल'र घर साह बहीर होयग्या ।

दुरगा री मा माळा फेरै ही । मघजी नै देख'र पूछ्यो, 'जा आया काई ?'

'अेकर माळा छोड, म्हार वनै आव देख, म्है काइ लायो हू—रेल रो इजन ।'

'रेल रो इजन ।' कैय'र अचमो वरती वकी दुरगा री मा उठी, 'कठ है ?'

मघजी दुरगा री मा री ह्येळी पकड'र उणम लोटो ऊघाय दियो, 'सावळ देख '

'आ तो टीटण है इणरो काइ नादीद—'दुरगा री मा ह्याली पळटता क्या, 'हाथ मे मूत दियो, तो तीन दिन गिंध नी जावला ।'

मघजी नीचा लुळनै टीटण न आपरी ह्याळी माथै धरी अर उणन दुरगा री मा साम्ही करता कयो, 'अरे वडभागण अेकर इणन निरख'र बताय तो सरी, आ कडी काई लागै ?

'वा, लागगी कैडी-काइ बगावो वारै इणन । वूढा सारा औ काई कीतक लाया, लोग हसैला । की तो धोळा री वाण राखो ।'

'वा वा, रैवण दे । घणो ग्यान हायग्यो दीस । साम्ही पडी चीज ई दीसणी बढ होयगी । पण गाव म ता सोझीवाळा मर्या कोयनी । यवता-नैवता मघजी टीटण न पाछी लोट मे घाली अर वा ई पणा वारै नीसरग्या ।

पैल-मोत मुक्कनो दीस्या । मघजी उणन हेलो पाडघा, मुक्कना '

'काई काका 'लार मुडता मुक्कना पूछ्यो ।

'ठर अेकर देख, म्हार लोटै म काइ है ।' नडा आवता य लोटा मुक्कन रै मुडाग करया ।

मुक्कनो डूबत-सीक उजास र जोर लोटै म झाव'र देर्या अर बोल्या, 'आ तो टीटण है, और काई ?'

आय पड़ी। मुठ ग 'एग्यिन अर छरू पम हवा गु हावापाई कयता तिमिर तिमिर
हलै हा।

मास्टरजी रै जाणै करट र तार लाग्या, य उलट र ऊभा हावग्या। कर्ट ताउ
यै टण अतीतो रै मममन म नगार, पेर रीम गावता बो-या ओ काई तमानो रै गोर
म ता ओर ई ममनदार ग माध्या पण बागी। तार रै टूपा आवग्या दीगं टाटण र
नाथी परमा छोटण गार। म्है जाण्यो भवा मिताग हा। त्रिगुन-मुनी काई काम री
बात करण नै गमारग्या हावाता। अब आग परा पयाग। नीतर टीगर भाटा मारणा
गरु कर दवेता।

मघजी रै तगायो व य पा ट हटै आवग्या है। टिमिमिगावता पण। गू यै कणां
ता मास्टरजी र पर सू तीगय्या अर कणा पर पूग्या वान तगाय ई ती पग्या। घर
पूग र व आपर जार म बढग्या। की कया र मुण्यो की म ई बाल्या र चाल्या। बा
ठा ती हा व वारा जापरा परा अजार मारिय मू मिल हा टळकटळक आगू टळकावता
अणमणो मारियो।

देवट दुरगा री मां जाम'र मघजी। बाळाया। 'बाइ हायो, धार की दुगं ता
नी है ?

'दुर, धारो माथो।' मघजी बटवी भरता-नी'व बाल्या।

'स्याणा, द्या बाइ धोलो।' दुरगा री मा कँयती आग्या भर लीवी।

'म्है समझदार नी ह दुरगा री मा म्है मफा डापो ह मूरय ह। म्है अवं
काई करू ?'

मघजी री आरया छनछलीजगी। व आपरी धातो रो पायचो आग्या माथ
मेल'र घुसकया भरणी सरु कर दीवी।

दुरगा री मा बोलवा करै ही हे महाराज बालाजी ओ आरै काइ होयो।
जडा स्याणा समझणा रो माथो विया फिरग्यो। धारो जागण बोलू, बाबा आरी
आरया सू आसू पूछ दे

इत न कही बाजी। दुरगा री मा परलै सू आरया पूछती धुरी मोडे जाय र
देरयो— अक छारो चमचमावता लोटो लिया ऊग्यो हा। बोल्यो 'मास्टरजी ओ लोटो
पुगवायो है, दिनुग मघजी बार घर छोडग्या। मास्टरजी कयो है, टीटण लाधी कोनी।
लाध्या वा ई पुगवाय देखी।'।

दुरगा री मा शट लोटो छोरे र हाथ सू लियो जर वारणो दब'र जागळ देख
लीवी।

□

